

Дж.Р.Р. Толкієн
Незакінчені сказання¹

Частина перша

Перша епоха

II

НАРН І ХІН ХУРІН

Сказання про Дітей Хуріна

Дитинство Туріна

Хадор Золотоголовий був одним з владик Едайнів, і Ельдари любили його. Він жив допоки тривали його дні, під пануванням Фінгольфіна, який дав йому широкі землі в тій області Хітлума, що зветься Дор-ломін. Його дочка Глоредель одружилася з Халдіром, сином Халміра, володаря Людей Бретіля; й на тому ж весіллі його син Галдор Високий одружився з Харет, дочкою Халміра.

У Галдора й Харет було два сини, Хурін та Хуор. Хурін був на три роки старшим, але був меншим на зріст за інших чоловіків свого роду; в цьому він пішов в народ своєї матері, та в усьому іншому він був схожий на Хадора, свого діда, прекрасний обличчям та золотоволосий, міцний тілом та гарячої вдачі. Вогонь горів у ньому невпинно, і мав він велику силу волі. З усіх Людей Півночі він один знав більшість задумів Нолдорів. Хуор, його брат, був високий на зріст, найвищий з усіх Едайнів, окрім тільки свого власного сина Туора, і швидкий бігун; але якщо гонка була довгою і важкою, Хурін бував першим, адже біг він наприкінці гонки так само як і на початку. Велика любов була між братами, й вони рідко бували нарізно в юності.

Хурін одружився із Морвен, дочкою Барагунда, сина Бреголаса з дому Беора; отже вона була близькою ріднею Берену Однорукому. Морвен була темноволосою та високою, і за світлість погляду та красу обличчя люди звали її Еледвен, Ельфійська Краса; та була вона дещо жорсткої вдачі й гордовита. Скорботи Дома Беора смутили її серце; адже прийшла вона в Дор-ломін як вигнанка з Дортоніону після краху Браголлах.

Турін було ім'я старшої дитини Хуріна та Морвен, і народжений він був в той рік, в який Берен прийшов у Доріат і знайшов Лютієнь Тінувіель, дочку Тінгола. Морвен принесла також Хуріну дочку, і ім'я їй дали Урвен; але всі, хто знав її в її короткому житті, звали її Лалаїт, що значить Сміх.

¹ Усі примітки подано із посиланнями на англійське видання Сільмаріліону.

Хуор одружився із Ріан, кузиною Морвен; вона була дочкою Белегунда, сина Бреголаса. Важка доля випала їй народитися в такі дні, адже була вона м'якою серцем й не любила ані полювання, ані війни. Любов її була віддана деревам і квітам дикої природи, і була вона співачкою та складачкою пісень. Тільки два місяця була вона за Хуором, коли той пішов зі своїм братом на Нірнает Арноедіад, і вона ніколи не бачила його більше².

В роки після Дагор Браголлах і падіння Фінгольфіна тінь страху перед Морготом подовжилася. Та за чотиреста шістдесят дев'ять років після повернення Нолдорів в Середзем'я заворушилася надія серед Ельфів та Людей; адже чутки доходили до них про діяння Берена та Лютієнь, і про безчестя, нанесене Морготу прямо на його троні в Ангбаді, і дехто поговорював, що Берен і Лютієнь живі або повернулися з Мертвих. В цей рік також великі задуми Мадроса були майже звершені, і ожилою силою Ельдарів та Едайнів просування Моргота було призупинене, і Орків було вигнано з Белеріанда. Тоді дехто почав говорити про наближення перемоги, і згадував Дагор Браголлах, коли Мадрос повів в бій об'єднані дружини і загнав Моргота під землю, й запечатав Ворота Ангбанда.

Але мудріші були стривожені все ще, боячись, що Мадрос розкрив свою зростаючу силу занадто рано, і що Морготу було дано достатньо часу дати собі раду з цим. „Й навіть нове зло зріє в Ангбанді, поза уявою Ельфів та Людей”, казали вони. І восени того року, ніби на підтвердження їхніх слів, прийшов поганій вітер з Півночі під свинцевими небесами. Лихим Подихом назвали його, адже він приніс чуму; й багато людей захворіло та вмерло восени того року в північних землях, що межували з Анфаугліфом, й були то здебільшого діти або памолодь Людських домів.

В той рік Туріну, сину Хуріна було тільки п'ять років, а Урвен, його сестрі, на початку весни виповнилося три. Коли вона бігла по полю, її волосся було ніби жовті лілії серед трави, а її сміх був подібний веселому струмку, що біг, співаючи, з пагорбів повз стіни дома її батька. Нен Лалайт звався він, і за ним всі домашні звали її Лалайт, й їхні серця раділи, коли вона була серед них.

Туріна любили менше, ніж її. Він був темноволосий як його мати, й обіцяв бути її вдачі також; адже був він невеселий, й говорив мало, хоч навчений був говорити рано, і навіть виглядав старшим за свої роки. Турін повільно забував несправедливість та насмішку; але вогонь його батька також був у ньому, й міг він бути нестримним та лютим. Ще був він швидким на жалість, й рани чи печаль живої істоти могли зворушити його до сліз; і був він схожим на батька також і в цьому, адже Морвен була твердою з іншими як і з самою собою. Він любив свою матір, адже її слова до нього були завжди прямі та прості; свого ж батька він бачив зрідка, бо Хурін часто подовгу бував далеко від дому із дружиною Фінгона, що охороняла східні кордони Хітлума, й коли він повертався, його швидка мова, сповнена дивних слів і жестів, і напівзначень, спантеличувала Туріна і непокоїла його. В той час все тепло його серця віддано було Лалайт, його сестрі; але він грався із нею зрідка, і любив ходити за нею, охороняючи її і, лишаячись невидимим, дивитись на неї, коли вона блукала по траві чи попід деревами, співаючи пісень, створених дітьми Едайнів давним-давно, коли наріччя Ельфів було ще свіжим на їхніх губах.

² В цьому місці тексту *Нарну* йде пасаж, в якому описується подорож Хуріна та Хуора в Гондолін. Він дуже близько базований на історії, розказаній в одному з „вибраних текстів” *Сільмаріліона* — настільки близько, що є не більш ніж варіантом, і я не даю його тут знову. Історію цю можна прочитати в *Сільмаріліоні*, стор. 158-9.

„Прекрасна, як Ельфійське дитя Лалаїт”, казав Хурін до Морвен; „та коротковічніша, на жаль! А тому ще більш прекрасна, можливо, й дорожча”. І Турін, почувши ці слова, довго думав над ними, але не зрозумів їх. Адже він ніколи не бачив Ельфійської дитини. Жоден з Ельдарів не жив в той час в землі його батька, і раз тільки він бачив їх, коли Король Фінгон й багато його придворних проїжджали верхи через Дор-ломін, по мосту над Нен Лалаїтом, виблискуючи срібним та білим.

Але перш ніж рік закінчився справдилися батькові слова; адже Лихий Подих прийшов у Дор-ломін, й Турін захворів, й лежав довго в жару та темних сновидіннях. І коли він одужав, адже такою була його доля і сила життя, що текла в ньому, він спитав про Лалаїт. І його няня відповідала: „Не кажи більше про Лалаїт, син Хуріна; а про свою сестру Урвен маєш ти спитати свою матір”.

І коли Морвен прийшла до нього, Турін сказав до неї: „Я більш не хворий, і я бажаю бачити Урвен; і чому не повинен я називати її Лалаїт більше?”

„Тому що Урвен померла, і сміх стихнув у цьому домі”, відповідала вона. „Але ти живий, син Морвен; і Ворог теж, що вчинив нам таке”.

Вона не намагалася підготувати його до новини краще, аніж себе; адже вона зустріла своє горе мовчки і з холодним серцем. Але Хурін тужив відкрито, і він взяв свою арфу і хотів скласти пісню плачу; та не зміг, і він зламав свою арфу, і вийшовши на двір, здійняв свої руки у напрямі Півночі, скричавши: „Кат Середзем'я, хотів би я зустрітися з тобою сам на сам, й катувати тебе, як мій повелитель Фінгольфін катував колись!”

І Турін гірко плакав вночі, хоч ніколи більше не промовляв до Морвен ім'я своєї сестри. З одним чоловіком зблизився він в цей час, тільки йому розповідав він про свій сум і пустоту в домі. Другом тим був Садор, дворова людина на службі в Хуріна; був він кульгавий й на нього мало зважали. Колись, ще будучи лісорубом, зі злої долі, а чи то від незграбності у володінні сокирою, він відрубав собі праву ступню, й так вкоротив собі ногу; і Турін називав його Лабадал, що значить „Стрибун”, й це ім'я не ображало Садора, оскільки дано було із жалості, а не з презирства. Садор працював у прибудовах, роблячи чи ремонтуючи речі невеликої цінності, що були потрібні у домі, адже мав він деякий хист у роботі по дереву; і Турін часто добував речі, яких тому бракувало, щоб звільнити від цього його ноги, і інколи він таємно приносив деякі інструменти чи обрізки дерева, які він знаходив непомічений, якщо йому здавалося, що його другу це може стати у нагоді. Тоді Садор посміхався, але наказував йому повертати такі речі на свої місця; „Давай щедрою рукою, але давай тільки своє”, говорив він. Він віддячував дитині за доброту як міг, й вирізав для нього фігурки людей та звірів; але Туріну подобалися більш за все розповіді Садора, адже той був юнаком в дні Браголлах, й любив зупинятися на коротких днях своєї зрілості до каліцтва.

„То була велика битва, кажуть, син Хуріна. Я був призваний на службу від моїх робіт у лісі того року; але я не був на Браголлах, інакше я міг би носити своє каліцтво із більшою честю. Адже ми прийшли запізно, тільки для того, щоб принести назад труну старого пана, Хадора, який пав на службі у Короля Фінгольфіна. Я став солдатом після цього, і я був в Ейтель Сірїоні, великій фортеці Ельфійських королів, багато років; чи так це здається тепер, й тьмяні роки, що пройшли з тих пір мали небагато чого, що можна було б відзначити. Я був в Ейтель Сірїоні, коли Чорний Король осадив його, і Галдор, батько твого батька, був тоді капітаном в оточенні Короля. Він був вбитий під час приступу; і я бачив, як твій батько прийняв його владу й командування, хоч тільки-но досяг змужності. Кажуть, був якийсь вогонь у ньому, що робив меч гарячим у його руці. Під його

командою ми відкинули Орків в піски; і вони не наслідувалися з'являтися у зорі наших стін з тих днів. І, така мені доля! любов моя до битв була насичена, адже я набачився пролітої крові та ран достатньо; і я повернувся назад у ліси, за якими так сумував. І там дістав я своє каліцтво; адже людина, що втікає від свого страху часто тільки зрізає кут, щоб зустріти його”.

Таким ось чином говорив Садор до Туріна, поки той не став старше; тоді почав він задавати багато запитань, на які Садору все важче було відповідати, і про такі речі, про які краще було б йому говорити зі своїми рідними. І одного разу Турін сказав йому: „Чи справді Лалайт була ніби дитя Ельфів, як казав мій батько? І що він мав на увазі, коли казав, що вона коротковічна?”

„Дуже схожа”, сказав Садор. „Адже в свою першу юність діти Людей та Ельфів виглядають як діти близьких родичів. Але діти Людей зростають значно швидше, і їхня юність скоро проходить; така наша доля”.

Тоді Турін спитав його: „Що таке доля?”

„Щодо долі Людей”, сказав Садор, „то краще спитай тих, хто мудріший за Лабадала. Але як всі можуть бачити, ми скоро слабшаємо і вмираємо; а від невдачі багато хто зустрічає смерть ще раніше. А Ельфи не слабшають, і вони не вмирають, хіба що від великого ушкодження. Від ран та смутку, які вбили б Людину, вони можуть бути зцілені; і навіть коли їхні тіла руйнуються, кажуть, вони повертаються знов. Не так із нами”.

„Тож Лалайт не повернеться?” сказав Турін. „Куди вона пішла?”

„Вона не повернеться”, сказав Садор. „А куди вона пішла, того жодна людина не знає; в усякому разі я ні”.

„Чи так було завжди? Чи ми страждаємо від якихось чар злого Короля, можливо, як від Лихого Подиху?”

„Я не знаю. Темрява лежить позаду нас, і звідти доходить мало оповідей. Батьки наших батьків, можливо, мали що сказати, але вони не сказали. Навіть їхні імена позабуті. Гори стоять між нами та життям, з якого прийшли вони, втікаючи ніхто не знає від чого”.

„Були вони налякані?” сказав Турін.

„Можливо”, сказав Садор. „Можливо, ми втікали зі страху перед Темрявою, тільки щоб знайти її попереду; й нікуди більш тікати, окрім Моря”.

„Ми не боїмось більше”, сказав Турін, „не всі з нас. Мій батько не боїться, і я не буду; або хоча б, як моя мати, я буду боятися, але не покажу цього”.

Здалося тоді Садору в Турінових очах щось недитяче, й він подумав собі: „Смуток — це точильний камінь для найтвердішого розуму”. Та вголос він сказав: „Син Хуріна і Морвен, як буде з твоїм серцем Лабадал судити не може; але рідко показуватимеш ти, що в ньому”.

Тоді Турін сказав: „Можливо, краще не казати, чого ти хочеш, якщо не можеш мати цього. Але хотів би я, Лабадал, бути одним з Ельдарів. Тоді Лалайт повернулась би, і я все ще був би тут, як би далеко вона не знаходилась. Я стану солдатом у Ельфійського короля так скоро, наскільки можливо, як то було і з тобою, Лабадал”.

„Ти зможеш побачити багато Ельдарів”, сказав Садор і зітхнув. „Вони чудесний народ і прекрасний, і вони мають владу над серцями Людей. І ще інколи думаю я, що краще б ми ніколи не зустрічали їх, і ходили б нижчими шляхами. Адже вони древні у знанні; і вони гордовиті та витривалі. В їхньому світлі ми меркнемо, або ж горимо надто швидким полум'ям, і тяжкість нашої долі лежить тим важче на нас”.

„Але мій батько любить їх”, сказав Турін, „і він не щасливий без них. Він каже, що майже все що ми знаємо, ми знаємо від них, і що ми стали шляхетнішим народом від цього; і він каже, що Люди, що в останній час прийшли з-за Гір не кращі за Орків”.

„Це правда”, відповідав Садор; „правда принаймні для декого з нас. Але підйом вгору болісний, і з високих місць легко впасти вниз”.

В той час Турін був майже восьми років, в місяць Гвенор літочислення Едайнів, в рік, що ніколи не буде забутий. Вже тоді ходили чутки серед старших про великі огляди та збирання зброї, про що Турін не чув нічого; і Хурін, знаючи її сміливість та стриманий язик, часто говорив із Морвен про замисли Ельфійських королів, і про те, що може статися, якщо вони підуть не так, як належить. Його серце було сповнено надії, і він не відчував страху за результат битви; адже здавалося йому, що жодна сила в Середзем'ї не може збороти могутність та велич Ельдарів. „Вони бачили Світло на Заході”, казав він, „і врешті Темрява повинна втекти від їхніх облич”. Морвен не заперечувала йому; адже в товаристві Хуріна надія виглядала більш можливою. Але і в її роді знали Ельфійські перекази, і вона казала до себе: „І чи не покинули вони Світло, і чи не закрито воно тепер від них? Можливо, Владики Заходу викинули їх зі своїх думок; і як тоді можуть навіть Старші Діти здолати Стихії?”

Жодної тіні сумніву здавалося не лежало на Хуріні Таліоні; однак одного ранку навесні того року він прокинувся після неспокійного сну, і хмара лягла на його світлість того дня; і ввечері він сказав раптом: „Коли мене призвуть, Морвен Еледвен, я полишу на тебе нащадка Дому Хадора. Життя Людей коротке, і в ньому багато небезпеки, навіть під час миру”.

„Так було завжди”, відповідала вона. „Та що ховається за твоїми словами?”

„Розсудливість, і тільки”, сказав Хурін; та все ще він виглядав стурбованим. „Але той, хто дивиться вперед має бачити це: речі не лишаються такими як були. Буде велика брань, і одна зі сторін повинна пасти нижче, ніж вона стоїть зараз. Якщо Ельфійські королі будуть тією стороною, що паде, теж зло станеться і з Едайнами; і ми живемо найближче до Ворога. І якщо справи дійсно підуть погано, я не скажу тобі: Не бійся! Адже ти боятимешся того, чого належить боятися, і тільки того; і страх хай не лякає тебе. Але я скажу: Не чекай! Я повернуся як зможу, але не чекай! Йди на південь так швидко, як можеш; і я піду за тобою і знайду тебе, хоч би мені прийшлося обшукати весь Белеріанд”.

„Белеріанд широкий і безпритульний для вигнанців”, сказала Морвен. „Куди маю я бігти, з декількома чи із багатьма?”

Тоді Хурін задумався ненадовго. „В Бретілі живе рідня моєї матері”, сказав він. „До туди тридцять ліг орлиного льоту”.

„Якщо такі злі часи і справді придуть, яка користь може тоді бути в Людях?” сказала Морвен. „Дім Беора пав. Якщо й великий Дім Хадора паде, в які діри може заповзти маленький Народ Халета?”

„Вони нечисленні та неосвічені, але не сумнівайся в їхній доблесті”, сказав Хурін. „Де ж ще надія?”

„Ти не кажеш про Гондолін”, сказала Морвен.

„Ні, адже це ім'я ніколи не торкнеться моїх уст”, сказав Хурін. „Хоч і правдиве слово, яке ти чула. Я бував там. Але я скажу тобі із усією правдою, як я ніколи ні до кого не говорив, і не говоритиму: я не знаю де він стоїть”.

„Але ти здогадуєшся, і здогадуєшся близько, я думаю”, сказала Морвен.

„Можливо й так”, сказав Хурін. „Але допоки сам Тургон не звільнить мене від моєї клятви, я не скажу цих здогадів навіть тобі. Але якби я й сказав, на свою ганьбу, ти дійшла б у кращому випадку до закритих воріт; адже поки Тургон не вийде на війну (а про це жодного слова не чуто, й немає надії), ніхто не увійде туди”.

„Значить, якщо твоя рідня без надії, а твої друзі зрікаються тебе”, сказала Морвен, „я маю дати собі раду сама; і мені спадає зараз на думку Доріат. Останнім з укріплень Пояс Меліан буде розбитий, думається мені; й Дім Беора не презиратимуть у Доріаті. Чи тепер я не рідня королю? Адже Берен, син Барахіра, був внуком Брегора, як і мій батько”.

„Серце моє не схиляється до Тінгола”, сказав Хурін. „Жодної допомоги не прийде від нього до Короля Фінгона; і я не знаю, що за тінь лягає на мій дух, коли згадують Доріат”.

„При згадці Бретіля моє серце також темніє”, сказала Морвен.

Тоді раптом Хурін розсміявся і сказав: „От ми сидимо й обговорюємо речі, які далеко поза нашим розумінням, і тині, які поза нашими снами. Справи не підуть аж так погано; але якщо й так, тоді хай все вирішить твоя сміливість та твій розсуд. Роби тоді, що серце наказує тобі; але роби це швидко. І якщо нам вдасться, що ми задумали, тоді Ельфійські королі повернуть всі феоди Дома Беора його нащадкам; і високий спадок прийде до нашого сина”.

Тієї ночі Турін напівспав, і здавалося йому, що його батько і його матір стоять поруч з його ліжком, і дивляться на нього у світлі свіч, які тримають; але він не міг побачити їхніх облич.

Ранком Турінового дня народження Хурін подарував сину ніж Ельфійської роботи, рукоятка і піхви якого були срібними та чорними; й він сказав: „Нащадок Дому Хадора, ось тобі подарунок в цей день. Але стережись! Це жорстоке лезо, і сталь ця служить тільки тому, хто вміє володіти нею. Вона відріже тобі руку з такою самою легкістю, з якою вона ріже що-небудь інше”. І поставивши Туріна на стіл, він поцілував сина і сказав: „Ти вищий за мене вже зараз, син Морвен; незабаром станеш ти таким же високим на своїх власних ногах. В той день багато хто боятиметься твого леза”.

Тоді Турін побіг з кімнати і гуляв далеко на самоті, і в його серці було тепло, як буває тепло холодній землі від сонця, коли воно будить паростки. Він повторював собі батькові слова, Нашадок Дому Хадора; однак інші слова також спадали йому на думку: Давай щедрою рукою, але давай своє. Й він пішов до Садора і прокричав: „Лабадал, сьогодні мій день народження, день народження нащадка Дому Хадора! І я приніс тобі подарунок на згадку про цей день. Ось ніж, такий як тобі потрібний; він розріже все, що побажаєш з легкістю, ніби це волосина”.

Тоді Садор опинився в незручному становищі, адже він знав добре, що сам Турін отримав цей ніж в подарунок в цей день; але люди вважають недобрим відмовлятися від вільно даного дару будь-якої руки. Тож він промовив до нього із повагою: „Ти походиш з великодушного роду, Турін, син Хуріна. Я не зробив нічого рівного твоєму дарунку, і я не сподіваюсь зробити кращого в дні, що залишилися мені; але що зможу, я зроблю”. І коли Садор вийняв ніж із піхв, він сказав: „Воістину великий дар: лезо ельфійської сталі. Давно вже не відчував я цього відчуття”.

Незабаром Хурін помітив, що Турін не носить ніж, і спитав того, чи не спричинило його застереження страху перед клинком. Тоді Турін відповідав: „Ні; але я віддав ніж Садору-теслі”.

„То ти презираєш батьків дарунок?” сказала Морвен; і знову Турін відповідав: „Ні; але я люблю Садора, і я відчуваю жаль до нього”.

Тоді Хурін сказав: „Всі три дари вільний ти дати, Туріне: любов, жаль і ніж, найменший з них”.

„Все ж я сумніваюсь, що Садор заслуговує на них”, сказала Морвен. „Він покалічив себе своїм власним ремеслом, й він повільний в роботі, адже багато часу витрачає на дрібниці”.

„Даруй йому свій жаль тим не менше”, сказав Хурін. „Чесна рука та правдиве серце можуть ударити криво; і шкоду від цього, можливо, перенести важче, ніж діяння ворога”.

„Але тепер тобі прийдеться почекати іншого леза”, сказала Морвен. „Тоді твій дарунок буде справжнім дарунком, і за твій власний кошт”.

Тим не менш Турін бачив, що до Садора відносилися краще з тих пір, й дали йому завдання зробити великий трон в залу для господаря.

І ось прийшов ясний ранок місяця Лотрон, коли Турін був розбуджений різкими звуками труб; і побігши до дверей, він побачив на дворі велику кількість людей на ногах та на конях, повністю озброєних, як для війни. Там також стояв Хурін, і він говорив до людей та віддавав команди; і Турін дізнався, що в цей день вони вирушають в Барад Ейтель. То були тільки Хурінів почт та домашні люди; але всі люди його землі були призвані. Дехто вже вирушив з Хуором, братом його батька; і багато інших повинні були приєднатися до Повелителя Дор-ломіну по дорозі, і прийти під його знаменами на великий Королівський збір.

Тоді Морвен попрощалася із Хуріном без сліз; і сказала: „Я збережу те, що залишаєш ти мені зберегти, як те, що є, так і те, що буде”.

І Хурін відповідав їй: „Прощавай, Правителько Дор-ломіну; ми скачемо зараз з більшою надією, ніж ми коли-небудь знали. Давай же вірити, що цієї зими буде свято, радісніше, ніж в усі наші роки, з весною без страху, що прийде потім!” Тоді він підняв Туріна собі на плече, й крикнув до своїх людей: „Хай нашадок Дома Хадора побачить сіяння ваших мечів!” І сонце відблиснуло з п'ятдесятьох лез, вихоплених враз, і подвір'я задзвеніло від бойового кличу Едайнів Півночі: *Лако калад! Дрего мори! Запалай Світло! Згинь Ніч!*

Тоді нарешті Хурін стрибнув у сідло, і його золотий прапор був розгорнутий, і труби проспівали знов у ранок; і так Хурін Таліон поскакав на Нірнает Арноедіад.

А Морвен і Турін стояли нерухомо біля дверей, допоки далеко вдалі не почули слабкого звуку поодинокого горну на вітру: Хурін проїхав через плече пагорба, за яким він більше не міг бачити дому.

Слова Хуріна та Моргота

Багато пісень співано й багато сказань сказано Ельфами про Нірнает Арноедіад, Битву Незліченних Сліз, в якій пав Фінгон, а разом із ним зів'яв весь цвіт

Ельдарів. Якщо всі їх переказувати, не вистачить людського життя прослухати все³; але тут розказано про те, що обрушилося на Хуріна, сина Галдора, Правителя Дор-ломіна, коли на березі потоку Рівіла він був взятий врешті живим і за повелінням Моргота доставлений в Ангбанд.

Хурін був доставлений перед лице Моргота, адже Моргот знав зі своїх чар та від своїх шпигунів, що Хурін був у дружніх стосунках із Королем Гондоліна; й він думав залякати його своїми очима. Але Хуріна було важко залякати, й він не піддався Морготу. Тому Моргот закував його й піддав повільним тортурам; а по деякому часі він прийшов до нього і запропонував: або піти вільним куди він забажає, або отримати владу та чин найвеличнішого капітана Моргота, якщо він розкриє, де знаходиться твердиня Тургона, і ті задуми Короля, про які він міг знати. Та Хурін Стійкий познущався з нього, кажучи: „Сліпий ти, Морготе Бауглір, і сліпим завжди будеш, бачачи тільки темряву. Ти не знаєш зовсім, що керує серцями Людей, а якби й знав, то не зміг би дати того. Та й дурень той, хто пристає на пропозиції Моргота. Ти спочатку візьмеш що хочеш, а потім не виконаєш обіцяного; і я отримаю лише смерть, якщо розповім тобі, що ти просиш”.

Тоді Моргот засміявся й сказав: „Смерть ти ще будеш вимолювати у мене, як благо”. Тоді він забрав Хуріна в Науден-Нірнает, а був той тільки-но збудований і сморід смерті лежав на ньому; і Моргот підняв Хуріна на його верхівку й наказав дивитися на захід, у напрямку Хітлума, і думати про свою дружину, і свого сина, і іншу рідню. „Адже вони живуть тепер в моєму царстві”, сказав Моргот, „й вони в моїй волі”.

„Тоді в твоїй волі немає нічого”, відповідав Хурін. „Ти не доберешся до Тургона з їх допомогою; адже вони не знають його таємниці”.

Тоді лють охопила Моргота, й він сказав: „Але все ще можу я добратися до тебе і всього твого проклятого дому; й ти будеш зламаний моєю волею, хоч би були ви всі зроблені зі сталі”. Й він підняв довгий меч, що був кинутий там, й зламав його на очах Хуріна, й скалка від нього поранила Хуріну обличчя; та він не відступився. Тоді Моргот протягнув свої довгі руки у напрямі Дор-ломіну й прокляв Хуріна і Морвен і їхнє потомство, кажучи: „Зри! Тінь моєї думки лежатиме на них, куди б вони не пішли, й моя ненависть переслідуватиме їх до кінця світу”.

Та Хурін сказав: „Марні твої слова. Адже ти не можеш ані бачити мого роду, ані керувати ним здалеку: в усякому разі, допоки ти в цій формі й все ще бажаєш бути Королем, видимим на землі”.

Тоді Моргот повернувся до Хуріна й сказав: „Дурень ти, малий серед Людей, а вони найменше серед усього, що говорить! Чи бачив ти Валара, чи змірив ти могутність Манве і Варди? Чи знаєш ти силу їхньої думки? Або ти думаєш, можливо, що їхня думка лежить на тобі, і що вони захистять тебе здалеку?”

„Цього я не знаю”, сказав Хурін. „Так може бути, якщо їхня воля на це. Адже Древній Король не буде звергнутий допоки Арда триває”.

„Ти кажеш це”, сказав Моргот. „Я Древній Король: Мелькор, перший й наймогутніший серед усіх Валарів, що був до початку світу і створив його. Тінь мого замислу лежить на Арді, й все, що є в ній, повільно й вірно схиляється моїй волі. Але на всіх, кого ти кохаєш, моя думка тяжитиме, як хмара Долі, й вона зігне їх у темряву і відчай. Куди б вони не пішли, зло супроводжуватиме їх. Коли б вони не

³ Тут у тексті *Нарна* слідує пасаж про Нірнает Арноедіад, який я виключив з тих самих міркувань, які дані в Примітці 1; див. *Сільмаріліон*, стор. 190-5.

заговорили, дурна порада буде в їхніх словах. Щоб вони не робили, все повертатиме проти них. Вони помруть без надії, проклинаючи разом і життя і смерть”.

Але Хурін відповідав: „Чи ти забув, до кого ти говориш? Такі речі ти промовляв в давні часи до наших батьків; але ми втекли з-під твоєї тіні. Й тепер ми знаємо тебе, адже ми дивилися на обличчя, які бачили Світло, й чули голоси, які розмовляли з Манве. До Арди ти був, але й інші теж; і не ти витворив її. Так само ти й не наймогутніший; адже ти витрачаєш свою силу на самого себе і розтрачуєш її в своїй власній порожнечі. Не більш ти тепер, ніж біглий раб Валарів, й їхні окупи все ще чекають на тебе”.

„Ти вивчив уроки своїх хазяїв назубок”, сказав Моргот. „Але це дитяче знання не допоможе тобі, тепер всі вони втікають подалі”.

„Це останнє, що я скажу тобі, раб Моргот”, сказав Хурін, „й це походить не зі знання Ельдарів, а виникло в моєму серці в цю годину. Ти не Повелитель Людей, і не будеш ним, хоч би й вся Арда і Менель пали в твоє володіння. Поза Колами Світу не переслідуватимеш ти тих, хто не піддався тобі”.

„Поза Колами Світу я не переслідуватиму їх”, сказав Моргот. „Адже поза Колами Світу Ніщо. Але всередині них вони не втечуть мене, допоки не увійдуть у Ніщо”.

„Ти брешеш”, сказав Хурін.

„Побачиш й визнаєш, що я не брешу”, сказав Моргот. І повернувши Хуріна назад в Ангбанд, він посадив його на кам'яне сидіння на одній з височин Тангородріма, звідки той міг бачити далеко на заході землю Хітлума і на півдні — землі Белеріанда. Тут він був скований силою Моргота; і Моргот, стоячи поруч із ним, прокляв ще раз його і наклав закляття на нього, так що він не міг ані зрушити з того місця, ані вмерти, допоки Моргот не звільнить його.

„Сиди тут тепер”, сказав Моргот, „і дивись на землі, де зло та відчай впадуть на тих, кого ти видав мені. Адже ти насмілюся знущатися з мене і сумніватися в силі Мелькора, Володаря доль Арди. Тому моїми очима зможеш ти бачити і моїми вухами чути, й ніщо не буде укрито від тебе”.

Відбуття Туріна

Три тільки чоловіка знайшли дорогу назад у Бретіль через Таур-ну-Фуїн, лихий шлях; і коли Глоредель, дочка Хадора, узнала про падіння Халдіра, вона зажурилася і вмерла.

В Дор-ломін вісті не приходили. Ріан, дружина Хуора, втекла у пустку, обезумівши; але їй допомогли Сірі ельфи пагорбів Міфріма, і коли народився її син Туор, вони всиновили його. А Ріан пішла у Хауд-ен-Нірнает, і лягла там, і померла.

Морвен Еледвен лишалася у Хітлумі, безмовна у своєму смутку. Її сину Туріну ішов тільки дев'ятий рік, й вона знов носила дитину. Лихими були її дні. Естерлінги прийшли в ці землі у великій кількості, і жорстоко поводитися вони із людьми Хадора, грабували все, чим ті володіли й забирали їх у рабство. Всіх людей Хурінової батьківщини, які могли працювати або хоч чимось прислужитись, вони забирали, навіть малих дівчат та хлопців, а старих вбивали чи морили голодом. Та вони не наважувалися поки-що накласти руки на володіння Правительки Дор-ломіну, а чи виштовхати її з дому; адже чутки ходили серед них, що вона була небезпечною людиною, відьмою, що плутається із біло-звірами: так називали вони

Ельфів, ненавидячи їх, але боячись їх більше⁴. З тієї ж причини вони також боялись та уникали гір, в яких багато Ельдарів знайшло собі притулок, особливо на півдні цих земель; і після грабунків і спустошень Естерлінги відтягнулися назад на північ. Адже Хурінів дім стояв на південному сході Дор-ломіна, і гори були поруч; і Нен Лалайт збігав вниз, починаючись з джерела під тінню Амон Дартіра, через плече якого був крутий перевал. Ним сміливець міг би перейти Еред Ветрін і спуститися вниз разом зі струмками Глітуя в Белеріанд. Та це було поки-що невідомо ані Естерлінгам, ані Морготу; адже весь той край, допоки стояв Дім Фінгольфіна, був захищений від нього, і жоден з його слуг ніколи не заходив туди. Він вважав, що Еред Ветрін був нездоланною стіною, як для втікачів із півночі, так і для приступу з півдня; та й справді не було іншого проходу для безкрилих між Сереком і далеким заходом, де Дор-ломін межував з Неврастом.

Ось так і сталося, що після перших набігів Морвен залишилася де була, хоч і якісь люди таїлися по лісах навкруги, і було небезпечно подорожувати далеко за кордон. Ще залишався під захистом Морвен Садор-тесля і декілька старих чоловіків та жінок, і Турін, якого вона завжди тримала поблизу, не випускаючи з двору. Та садиба Хуріна скоро занепала, і хоч Морвен важко працювала, вона була б бідною і голодувала б, якби не допомога, яку присилала їй таємно Ерін, Хурінова родичка; адже такий собі Бродда, один з Естерлінгів, взяв її силою собі за жінку. Милостиня була гіркою для Морвен; але вона брала її заради Туріна та її ще ненародженої дитини, і тому що, як вона казала, то було своє. Адже це був той самий Бродда, який захопив людей, добро та худобу Хурінових земель і забрав все це в свої володіння. Він був хоробрим чоловіком, але невеликої важності серед свого народу до їхнього приходу у Хітлум; і отже, шукаючи багатства, був він ласий до земель, яких інші не домагалися. Морвен він бачив одного разу, під час одного з набігів на її дім; та великий страх охопив його тоді. Здалося йому, що він дивиться в убивчі очі білозвірки, й його охопив був смертельний страх, ніби яке зло заволоділо ним; й він ані пограбував її дому, ані знайшов Туріна, інакше коротким було б життя нащадка законного власника.

Бродда зробив із Солом'яноголових, як він називав людей Хадора, рабів і призначив їх будувати собі дерев'яний будинок в землі, що на північ від Хурінового дому; і в його укріпленнях невірників тримали як худобу в корівнику; та їх погано охороняли. Тож дехто з них подеколи вислизав з корівника й був готовий допомогти Правительці Дор-ломіна, навіть на свій власний ризик; і від них то й приходили таємні звістки до Морвен, хоч і мало надії було в тих новинах, що вони приносили із собою. Та Ерін Бродда взяв собі за дружину, а не за рабиню, адже серед тих, хто йшли із ним, було декілька жінок, та жодна не могла порівнятися із доньками Едайнів; й він сподівався стати володарем цієї країни і мати нащадка, щоб закріпити її за ним.

Про те що сталося і що могло статися в прийдешні дні Морвен мало говорила з Туріном; а він не наважувався перервати її мовчання питаннями. Коли Естерлінги вперше прийшли в Дор-ломін, він сказав до матері: „Коли повернеться мій батько, щоб повикидати звідси цих брудних крадіїв? Чому він не приходить?”

⁴ В іншій версії сказано явно, що Морвен таки справді мала справи із Ельдарами, які мали невеличке таємне поселення неподалік її дому. „Але вони не могли розповісти їй нічого нового. Ніхто не бачив падіння Хуріна. „Його не було з Фінгоном”, говорили вони, „він відступав на південь із Тургоном, і якщо хтось з його людей і втік, то хіба що з дружиною Гондоліна. Та хто знає? Адже Орки клали всіх вбитих разом, й пошуки були марні, навіть якщо хтось й насмілювався поїхати у Худ-ен-Нірнает”.

Морвен відповідала: „Я не знаю. Можливо, його вбили, або забрали в рабство; або ж просто він опинився далеко звідси, й не може повернутися через ворогів, що навколо нас”.

„Тоді я думатиму, що він мертвий,” сказав Турін, й перед своєю матір’ю він стримав сльози; „адже ніхто не втримав би його від повернення, щоб допомогти нам, якби він був живий”.

„Я не думаю, що хоч щось з цього правда, сине мій”, сказала Морвен.

З часом на серці Морвен ставало все важче від страху за сина, Туріна, нащадка Дор-ломіна і Ладроса; адже вона не бачила жодної надії для нього, кращої за рабство у Естерлінгів, перш ніж він подорослішає. Тому вона згадала свою розмову з Туріном, і її думки повернулися знов до Доріату; і вона вирішила нарешті таємно, якщо вдасться, відіслати Туріна, і просити Короля Тінгола приютити його. Й так вона сиділа та обдумувала, як це краще зробити, як раптом чітко почула в своїх думках голос Хуріна, що казав їй: *Поспішай! Не чекай на мене!* Але народження дитини, що вона носила, наближалось, а дорога була важкою й небезпечною; що далі йти, то менше надії втекти. І все ще серце її плекало нездійсненну надію; найпотаємнішим своїм чуттям відчувала вона, що Хурін не помер, і вона вислуховувала його кроки безсонними ночами, чи прокидалась раптово з думкою, що чула на подвір’ї ржання Аррока, його коня. Більш того, хоч вона й бажала, щоб її син був всиновлений в чужому домі, за звичаєм того часу, вона не могла приборкати свою гордість аж настільки, щоб бути приживалкою, хоча б і в короля. Тому вона не прислухалася до голосу Хуріна, або до пам’яті його голосу; і так перше пасмо долі Туріна було випрядене.

Була вже осінь Року Плачу, коли Морвен прийняла це рішення, й треба було поспішати; адже часу для подорожі було мало, й вона побоювалася, що Туріна захоплять, якщо вона чекатиме зиму. Естерлінги ризикали навколо подвір’я й шпигували за домом. Тому раптом вона сказала до Туріна: „Твій батько не прийде. То ж ти маєш йти, і йти скоро. Так він бажав”.

„Йти?” скричав Турін. „Куди ж нам йти? За Гори?”

„Так,” сказала Морвен, „за Гори, на південь. На південь — там може бути хоч якась надія. Але я не казала ми, мій сине. Ти мусиш йти, а я мушу лишитися”.

„Я не піду сам!” сказав Турін. „Я не покину тебе. Чому не можемо ми піти разом?”

„Я не можу йти,” сказала Морвен. „Але ти не підеш сам. Я пошлю з тобою Гетрона, і Грітніра теж, напевне”.

„Ти не пошлеш Лабадала?” сказав Турін.

„Ні, адже Садор кульгавий,” сказала Морвен, „а це буде важкий шлях. І оскільки ти мій син, а часи зараз тяжкі, тож я не казатиму м’яко: ти можеш померти на цьому шляху. Рік завершується. Але як ти залишишся, то прийдеш до гіршого кінця: будеш рабом. Якщо ти бажаєш бути чоловіком, як дійдеш чоловічого віку, то роби, як я прошу, й роби сміливо”.

„Але я лишаю тебе тільки із Садором, і сліпим Рагміром, і старими жінками,” сказав Турін. „Чи не казав мій батько, що я нащадок Хадора? Нашадок має лишитися в домі Хадора, щоб захищати його. Хотів би я мати той мій ніж!”

„Нашадок має лишитися, але він не може,” сказала Морвен. „Та одного дня він може повернутися. Тепер мужайся! Я піду за тобою, якщо справи підуть гірше; якщо зможу”.

„Але як ти знайдеш мене, загубленого серед пустки?” сказав Турін; і раптом його серце зрадило його, й він заплакав відкрито.

„Якщо ти плакатимеш, інші речі знайдуть тебе швидше,” сказала Морвен. „Але я знаю, куди ти йдеш, і якщо ти прийдеш туди, і якщо ти лишатимешся там, то я знайду тебе, якщо зможу. Адже я посилаю тебе до Короля Тінгола у Доріат. Чи не краще бути королівським гостем, аніж рабом?”

„Я не знаю,” сказав Турін. „Я не знаю, що таке раб”.

„Я відсилаю тебе, тому ти не маєш узнавати цього,” відповідала Морвен. Тоді вона посадила Туріна перед собою і довго дивилася в його очі, ніби намагаючись прочитати в них якусь загадку. „Це важко, Туріне, сине мій,” сказала вона врешті. „Важко не тільки для тебе. Важко для мене в злі дні судити, що краще зробити. Але я роблю, як вважаю за потрібне; адже чому б інакше розлучалась я з найбільш дорогим з того, що лишилося мені?”

Вони не розмовляли більш про це, і Турін став сумним та відлюдкуватим. Вранці він знайшов Садора, який рубав трісок для вогню: дров у них було мало, адже вони не насмілювалися блукати в лісах; і тепер він вивчав свою милицю і дивився на трон Хуріна, який поставив незакінченим у кут. „Й він має піти в діло,” сказав він, „адже тільки найнеобхідніше потрібне в ці дні”.

„Не ламай його поки що,” сказав Турін. „Можливо він повернеться додому, й тоді йому буде приємно побачити, що ти зробив для нього, поки він був відсутній”.

„Марні сподівання небезпечніші за страх,” сказав Садор, „й вони не зігріють нас узимку”. Він указав на різьблення на троні і зітхнув. „Я марно витратив час,” сказав він, „хоч ці години і були приємними. Але всі такі речі коротковічні; й радість від їх виготовлення – єдине їхнє справжнє призначення, здається мені. Й тепер я маю також повернути тобі твій дар”.

Турін протягнув свою руку, і швидко відсмикнув її. „Чоловік не забирає назад своїх дарунків,” сказав він.

„Але якщо це моя річ, чому я не можу дати її кому завгодно, якщо забажаю?” сказав Садор.

„Так,” сказав Турін, „кому завгодно, окрім мене. Але чому ти хочеш віддати її?”

„Я не сподіваюсь використати цей ніж для чогось вартого його,” сказав Садор. „Тут не буде іншої роботи для Лабадала в прийдешні дні, окрім рабської”.

„Що таке раб?” сказав Турін.

„Людина, яка є людиною, але з якою поводяться, як зі звіром,” відповідав Садор. „Яку годують тільки, щоб підтримувати її життя, підтримують її життя тільки, щоб вона працювала, а працює вона тільки зі страху болю чи смерті. А ці крадії можуть завдати болю, або навіть і смерть, просто заради розваги. Я чув, що вони підбирають швидконогих, щоб полювати на них із гончаками. Вони швидше вивчилися у Орків, ніж ми у Прекрасного Люду”.

„Тепер я розумію речі краще,” сказав Турін.

„Це сором, що ти маєш розуміти такі речі так рано,” сказав Садор; а тоді, побачивши дивний вираз на Туріновому обличчі, спитав: „Що саме ти зрозумів?”

„Чому моя мати відсилає мене,” сказав Турін, і сльози наповнили його очі.

„А-а!” сказав Садор, й пробурмотів до себе: „Та чому вона так довго зволікала?” Тоді, повернувшись до Туріна, він сказав: „Це не така новина, щоб плакати, як на мене. Але ти не повинен обговорювати поради своєї матері із Лабадалом, ані з ким би то й ще. Всі стіни й огорожі мають вуха в ці дні, вуха, що аж ніяк не на шляхетних головах”.

„Але ж мені треба говорити із кимсь!” сказав Турін. „Я завжди говорив із тобою. Я не хочу покидати тебе, Лабадал. Я не хочу покидати цей дім і мою мати”.

„Але якщо ти не зробиш цього,” сказав Садор, „незабаром прийде кінець Дому Хадора назавжди, і ти маєш розуміти це тепер. Лабадал не хоче, щоб ти йшов; але Садор-слуга Хуріна був би щасливішим, якби син Хуріна був недосяжний для Естерлінгів. Добре, добре, цьому не має ради: ми маємо сказати „прощай!”. А тепер, чи не візьмеш ти мій ніж, як дар прощання?”

„Ні,” сказав Турін. „Я йду до Ельфів, до Короля Доріату, як каже моя мати. Там я матиму інші такі речі, як ця. Але я не зможу прислати тобі подарунка, Лабадал. Я буду дуже далеко й дуже самотнім.” Тут Турін заплакав; але Садор сказав йому: „Гей! Де ж подівся Хурінів син? Адже я чув, він казав ще не так давно: Я стану солдатом у Ельфійського короля так скоро, як це можливо”.

Тоді Турін стримав свої сльози і сказав: „Добре: якщо це слова сина Хуріна, він має дотримуватися їх, і піти. Та що б я не загадував наперед, це виглядає інакшим, коли приходить час. Тепер я невірний не робити цього. Я мушу потурбуватися не казати такі речі надалі”.

„Це буде краще і справді,” сказав Садор. „Цьому багато людей вчить, та мало вчиться. Нехай незримі дні такими й лишаються. Сьогодні більш ніж досить”.

Тепер Турін був готовий до подорожі, й він попрощався із матір'ю, й вийшов таємно з двома супутниками. І коли вони відходили, Турін повернувся і поглянув назад, на дім свого батька, і мука розлуки вразила його, як меч, і він скрикнув: „Морвен, Морвен, коли побачу тебе я знов?” А Морвен, стоячи на порозі, почувла відлуння цього крику понад лісистими пагорбами, й з такою силою схопилася за дверний створ, що поранила собі пальці. То було перше горе Туріна.

На початку року після відходу Туріна Морвен дала життя дитині, і назвала її Ніенор, що значить Смуток; та Турін був вже далеко, коли вона народилася. Довгим та недобрим був його шлях, адже сила Моргота сягала далеко поза кордони; але за провідників у нього були Гетрон та Грітнір, які були молодими в дні Хадора, і хоч вже у віці, вони були хоробрими і знали землі по яких йшли, адже часто подорожували ними через Белеріанд в минулі часи. Так завдяки долі та сміливості вони пройшли крізь Туманні Гори і, спустившись вниз у долину Сіріону, дійшли до Лісу Бретіль; й нарешті, втомлені та виснажені, вони досягли кордонів Доріату. Та там вони заблукали у пустці, і заплуталися в лабіринтах Королеви, і загубились поміж дерев бездоріжжя, аж поки вся їхня їжа не скінчилася. Тут вони ледь не знайшли свою смерть, адже зима вже насувалася з Півночі; та не такою легкою була Турінова доля. Вже коли впали вони у відчай, почувли вони звук горна. Белег Міцний Лук полював у тих краях, адже він завжди жив на кордонах Доріата; а був він найвеличнішим з лісовиків. Він почув крики й прийшов до них, й коли він дав їм їжі й пиття, він розпитав про їхні імена й звідки вони їдуть, і сповнився подиву та жалю. Й він дивився із приязню на Туріна, адже той мав красу своєї матері та очі свого батька, і був міцним та сильним.

„Чого бажав би ти від Короля Тінгола?” спитав Белег у хлопчика.

„Я бажав би бути одним з його рицарів, щоб виступити проти Моргота й помститися за свого батька,” сказав Турін.

„Це стане можливо, коли роки збільшать твій зріст,” сказав Белег. „Адже хоч і малий ти зараз, хоробрі вже твої справи, варті сина Хуріна Стійкого, якщо це можливо”. Адже ім'я Хуріна було у великій шані в усіх землях Ельфів. Тому Белег з

радістю став провідником подорожан, й привів їх до помешкання, де він жив в той час із іншими мисливцями, й там вони отримали притулок, допоки посланець не був посланий в Менегрот. Й коли слово було принесене назад, що Тінгол та Меліан приймуть сина Хуріна та його охоронників, Белег провів їх секретними шляхами у Сховане Королівство.

І так Турін прийшов до великого мосту через Есгальдуїн, й пройшов крізь ворота Тінголових палат; і як дитина, він дивувався чудесам Менегрота, яких досі жоден Смертний, окрім тільки Берена, не бачив. Тоді Гетрон оголосив повідомлення Морвен перед Тінголом та Меліан; й Тінгол прийняв їх добре, і всадив Туріна на свої коліна на честь Хуріна, могутнішого з Людей, й Берена, його родича. І всі, хто бачив це, дивувались, адже то був знак, що Тінгол бере Туріна собі за названого сина; а такого не робив жоден король в ті часи, тим більш Ельф-Владика щодо Людини. Тоді Тінгол сказав йому: „Тут, син Хуріна, буде твій дім, і все своє життя будеш вважатися ти моїм сином, хоч ти й Людина. Мудрість буде дана тобі поза мірою Смертних, й зброя Ельфів буде в твоїх руках. Можливо, прийдуть часи, коли ти повернеш собі землі твого батька у Хітлумі; та поки-що живи тут в любові”.

Так почалося перебування Туріна в Доріаті. З ним на деякий час лишилися Гетрон та Грітнір, його охоронники, хоч вони й сумували, бажаючи повернутися до своєї повелительки у Дор-ломін. Вік та хвороби підточили сили Грітніра, й він залишився біля Туріна до самої смерті; а Гетрон пішов, і Тінгол послав із ним супровід проводити та охоронити його, й вони принесли вісточку від Тінгола Морвен. Вони прийшли нарешті в дім Хуріна, й коли Морвен дізналася, що Турін був прийнятий із шанобою в палатах Тінгола, її сум полегшав; й Ельфи принесли також багаті дарунки від Меліан, й прохання до неї повернутися з людьми Тінгола у Доріат. Адже Меліан була мудрою й передбачливою, й вона сподівалася таким чином запобігти злу, що готувалося вже в думках Моргота. Та Морвен не пішла зі свого дому, бо серце її було незмінним, а гордість все ще високою; а крім того Ніенор була ще немовлям. Тому вона відпустила Ельфів Доріата із подякою, й дала їм в подарунок останні золоті дещиці, які ще лишалися в неї, щоб приховати свою бідність; й вона просила їх віднести назад Тінголу Шолом Хадора. А Турін завжди виглядав повернення Тургонових посланців; й коли вони повернулися самі, він побіг у ліс і там плакав, адже він знав про пропозицію Меліан й сподівався, що Морвен прийде. То було друге горе Туріна.

Коли посланці передали відповідь Морвен, Меліан охопив жаль, який ішов від розуму; вона бачила, що долі, яку вона передбачала, нелегко буде уникнути.

Шолом Хадора був переданий в руки Тінгола. Цей шолом був зроблений з сірої сталі, оздобленої золотом, і на ньому були вигравіровані руни перемоги. Сила була у ньому, що оберігала кожного, хто носив його, від ран чи від смерті, адже меч, що поразав його, ламався, а стріла, що летіла у нього, відскакувала від нього, не завдав шкоди. Він був зроблений Телькаром, ковалем Ногрода, славним своїми витворами. В ньому було забрало (на манер того, що гноми використовують у своїх плавильнях, щоб захищати очі), й вид того, хто носив його, вселяв страх в серця всіх, хто його бачив, а сам він був захищений від стріл та вогню. На його піці було зображення голови дракона Глаурунга, на знак зневаги; адже він був зроблений невдовзі після того, як той вперше показався з воріт Моргота. Часто Хадор, і Галдор після нього, одягали його на війну; й дружинники Хітлума підносилися серцем, коли бачили, як він височить серед битви, й вони кричали: „Більшого вартий Дракон Дор-ломіна, аніж золотий хробак Ангбанда!”

Насправді ж цей шолом був зроблений не для Людей, а для Азагала, Повелителя Белегоста, того, що був вбитий Глаурунгом в Рік Плачу⁵. Він був відданий Азагалом Мадросу, як дар війни за спасіння його життя й добра, коли Азагал потрапив у засідку, влаштовану Орками на Гном'єму шляху у Східному Белеріанді⁶. Мадрос опісля послав його як подарунок Фінгону, з яким він часто обмінювався знаками дружби, пам'ятаючи, як Фінгон загнав Глаурунга назад у Ангбанд. Але в усьому Хітлумі не знайшлося голови й плечей, великих достатньо, щоб носити цей гномій шолом, окрім Хадорових та його сина Галдора. Фінгон тому віддав його Хадору, коли той почав панувати у Дор-ломіні. Зі злої долі Галдор не одяг його, коли захищав Ейтель Сірїон, адже напад був раптовим, й він прибіг на стіни простоволосий, й орч'я стріла проколола йому око. Але Хуріну не легко було одягати Дракон-шолом, та й як би там не було, він не хотів носити його, кажучи: „Хочу, щоб мої вороги бачили моє справжнє обличчя”. Тим не менш, він вважав шолом одним з найбільших родинних скарбів свого дому.

В той час у Тінгола у Менегроті були глибокі зброярні, наповнені великим багатством зброї: з металу, виробленого, подібно риб'ячій лусці й сяючого, як вода під місяцем; мечів та сокір, щитів та шоломів, зроблених як самим Телькаром, так і його хазяїном Гаміль Зіраком старим, або ж роботи Ельфів, іще більш вправних. А деякі речі він отримав в дар з Валінора, і зроблені вони були Феанором, краще якого не було майстра в усі дні світу. Та Тінгол прийняв Шолом Хадора, ніби малі були його запаси, й сказав шанобливі слова: „Гордою повинна бути та голова, що носитиме шолом, який носили батьки Хуріна”.

Тоді думка прийшла йому позвати Туріна, й сказати йому, що Морвен прислала своєму синові могутню річ, спадок його батьків. „Візьми ж тепер Голову Дракона Півночі,” сказав він, „й коли прийде час, носи його добре”. Та Турін був ще надто молодий, щоб підняти шолом, й він не прислуховувався до слів із-за смутку в своєму серці.

Турін в Доріаті

В роки свого дитинства в королівстві Доріаті Турін завжди був під наглядом Меліан, хоч й бачив її зрідка. Та була дівчина на ім'я Неллас, лісна жителька; й на прохання Меліан вона скрізь ходила за Туріном, на випадок, як він заблукає у лісі, й часто вони зустрічались, ніби випадково. Від Неллас Турін узнав найбільш небезпечні шляхи й пустки Доріату, й вона навчила його розмовляти наріччям Сіндаріна, в стилі стародавніх часів, древньому, й більш шляхетному, й багатшому на прекрасні слова⁷. Так по деякому часі його вдача пом'якшала, аж поки він не

⁵ Із цим описом Шолома Хадора можна порівняти „великі маски, на які страшно було поглянути”, що одягали Гноми Белегоста в часи Нірнает Арноедіад, які допомагали їм „вистояти проти драконів” (*Сільмаріліон*, стор. 193). Турін пізніше одягнув гном'ю маску, коли ішов у битву у Нарготронда, „й вороги бігли від його обличчя” (там же, стор. 210). Див. далі Додаток до *Нарна*, стор. 73 нижче.

⁶ Орчий набіг на Східний Белеріанд, в якому Мадрос врятував Азагала ніде більш не згадується.

⁷ В іншому місці мій батько відмічає, що мова Доріату, Королівська чи інших, була навіть у часи Туріна більш стародавньою, ніж та, що використовувалася в інших місцях; а також, що Мім помітив (хоч існуючі записи про Міма й не згадують про це), що єдина річ, яка назавжди залишилася із Туріном, не дивлячись на його невдоволення Доріатом, була мова, якої він навчився в часи свого приймацтва.

потрапив знов у тінь, і дружба ця пройшла, як весняний ранок. Адже Неллас не пішла у Менегрот, вона навіть не бажала іти під кам'яний дах; так скінчилося Турінове хлоп'яцтво, й він звернувся думками більше до діянь чоловічих, й бачив її усе менше і менше, й врешті не звав її більше. Та все ще вона дивилася за ним, хоч й лишалася тепер невидимою⁸.

Дев'ять років прожив Турін серед пагорбів Менегрота. Його серце та думки завжди поверталися до його рідні, й час від часу до нього доходили від них обнадійливі вісті. Адже Тінгол посилав вісників до Морвен так часто як міг, й вона завжди прислала вісточку своєму синові; так Турін почув, що сестра його зростає прекрасною квіткою серед сірої Півночі, й що справи Морвен покращали. Турін ставав все вищим на зріст, аж поки не став найвищим серед Людей, і його сила та важка вдача не стали відомими скрізь в царстві Тінгола. В ці роки він отримав більшість знання, прислуховуючись жадібно до історій давніх часів; й він став задумливим і стриманим у розмові. Часто Белег Міцний Лук приходив до нього в Менегрот, й блукав із ним далеко в полях, навчаючи його ремеслу теслі та лучника й (що він любив найбільше) вмінню обходитися з мечем; та в мистецтвах творення він був менш вмілим, адже був він повільним у вивченні своєї власної сили, й часто псував зроблене одним раптовим рухом. В інших речах, здавалося, теж доля була неприхильною до нього, так часто те, що він задумував, виходило незграбним, й задумане не вдавалося йому; також й дружбу заводив він важко, адже був невеселим, й сміявся рідко, й тінь лежала на його юності. Тим не менш, він був любимим та цінованим тими, хто знав його добре, і його шанували як прийманця Короля.

Та був дехто, хто заздрило йому у цьому, і все більше, як Турін наближався до змужності: Серос, син Ітільбора, було його ім'я. Був він з Шандора, одним з тих, хто знайшов притулок у Доріаті після падіння їхнього повелителя Денетора при Амон Ереб, в першій битві Белеріанда. Ці Ельфи жили здебільшого у Арторієні, між Аросом і Целоном на сході Доріата, блукаючи інколи в диких землях за Целоном; й у них не виникло дружби з Едайнами, коли ті перейшли Оссіріанд і оселилися в Естоладі. Та Серос жив більше в Менегроті, й завоював повагу короля; й був він гордовитим, поводячись згорда із тими, кого він вважав нижчими становищем чи цінністю за себе. Він заприятелював із Дероном-менестрелем⁹, адже був він також вмілим в піснях; й він не було в ньому любові до Людей, в усякому разі до тих, хто були родичами Берену Еркаміону. „Чи не дивно,” казав він, „що ця земля має носити ще когось з цієї нещасливої раси? Чи не достатньо шкоди завдали вони в Доріаті?” Тому він дивився скося на Туріна й на все, що той робив, кажучи, що тільки зло може вийти з того; та слова його були непрямими, а загроза прихованою. Якщо він зустрічав Туріна сам-на-сам, він говорив згорда до нього і явно виказував свою неповагу; і Турін втомлювався від нього, хоч довгий час і відповідав на злі слова мовчанкою; адже Серос був великим серед народу Доріата і радником Короля. Та мовчанка Туріна не подобалася Серосу так само, як і його слова.

В рік, коли Туріну виповнилося сімнадцять, його горе знов нагадало про себе; адже вісті з дому припинилися в той час. Сила Моргота зростала з року в рік, і весь Хітлум був тепер у його тіні. Без сумніву, він знав більшість з того, що відбувалося з Хуріною ріднею, але не чіпав їх поки-що, щоб не нашкочити своєму задумові; але

⁸ Нотатка на полях в одному тексті гласить: „Завжди в усіх жіночих обличчях бачив він обличчя Лалаїт”.

⁹ В одному варіанті цього місця оповідання сказано, що Серос був родичем Дерона, а в іншому — його братом; надрукований текст найпевніше останній варіант.

тепер, переслідуючи свої цілі, він встановив особливий нагляд над всіма проходами в Темних Горах, так щоб ніхто не міг ані вийти з Хітлума, ані увійти у нього, хіба що з великим ризиком; і Орки роїлися навколо витоків Нарогу, і Тейгліну, і верхніх вод Сіріону. Ось так і сталося якось, що посланці Тінгола не повернулися, і він не посилав їх більше. Він був завжди несхильний допускати сторонніх за охоронні кордони, так що навряд чи він виказав би ще більшу прихильність до Хуріна та його рідні, посилаючи своїх людей у небезпечний путь до Морвен у Дор-ломін.

Тепер Турін зростав з тяжким серцем, не знаючи, якого нового зла чекати, й боячись, що зла доля спіткала Морвен та Ніенор; і багато днів сидів він мовчки, сумно розмірковуючи про падіння Дому Хадора і Людей Півночі. А тоді піднявся і пішов до Тінгола; і знайшов того сидячим із Меліан під Хірілорном, великим буком Менегрота.

Тінгол поглянув на Туріна з подивом, раптом побачивши перед собою замість свого прийманця Людину і чужинця, високого і темноволосого, з глибокими очима на білому обличчі. Тоді Турін попросив у Тінгола кольчугу, меч і щит, і Драконшолом Дор-ломіна; й король надав йому все, що той просив, кажучи: „Я призначу тобі місце серед моїх рицарів меча; адже меч завжди буде твоєю зброєю. З ними ти виноситимеш випробування війни на кордонах, якщо таке твоє бажання”.

Але Турін сказав: „Далі, ніж кордони Доріату тягне мене моє серце; краще волів би я атаки на Ворога, ніж захисту кордонів”.

„Тоді ти маєш піти сам,” сказав Тінгол. „Моїм народом у війні із Ангбандом я керуватиму згідно зі своєю мудрістю, Туріне, сине Хуріна. Жодної частини своєї армії не вишлю я за межі Доріату ані зараз, ані наскільки я можу передбачити”.

„Але ти вільний іти, якщо хочеш, сине Морвен,” сказала Меліан. „Пояс Меліан не перешкоджатиме тим, хто пройшов сюди, піти звідси”.

„Якщо мудра порада не затримає тебе,” сказав Тінгол.

„Яка твоя порада, повелителю?” сказав Турін.

„Чоловіком виглядаєш ти статурою,” відповідав Тінгол, „але тим не менш ще не прийшов ти до повноти своєї змужнілості, якою вона має бути. Коли прийде час, тоді, можливо, ти згадаєш свій рід; але все ж таки мало надії, що одна Людина самотужки може зробити більше проти Темного Повелителя, аніж допомагаючи Ельфійським владикам у їхній обороні, так довго, скільки би вона не тривала”.

Тоді Турін сказав: „Берен, мій родич, зробив більше”.

„Берен і Лютієнь,” сказала Меліан. „А ти надто сміливо розмовляєш із батьком Лютієнь. Не таким високим є твоє призначення, думається мені, Туріне, сине Морвен, хоч і переплелася твоя доля із долею Ельфійського народу, на добре, чи на зле. Стережися себе, якщо вона буде злою”. Тоді після паузи вона заговорила до нього знов, кажучи: „Йди тепер, названий сине; і прислухайся до поради короля. Ще, не думаю я, що довго будеш ти серед нас у Доріаті після того, як наступить твоя змужнілість. Якщо в прийдешні дні ти пам'ятатимеш слова Меліан, це буде до твого добра: бійся як жару, так і холоду свого серця”.

Тоді Турін поклонився до них і пішов. І незабаром після того він одягнув Драконшолом, взяв зброю і пішов до північних кордонів, і приєднався до Ельфійських воїнів, які вели нескінченну війну із Орками та всіма слугами й створіннями Моргота. Там, ледь вийшовши з дитячого віку, довів він свою силу та хоробрість; й пам'ятаючи лихо свого роду, завжди був він попереду у справах сміливості, і отримував багато ран від списів, чи стріл, чи кривих лез Орків. Але його доля хоронила його від смерті; й слово побігло серед лісів, й було почуто далеко поза Доріатом, що Драконшолом Дор-ломіна об'явився знов. Й багато хто

дивувався, кажучи: „Хіба може дух Хадора або Галдора Високого повстати від смерті; чи може Хурін із Хітлума й справді утік із копалень Ангбанда?”

Тільки один був могутнішим у зброї за Туріна серед Тінголових стражів у той час, і це був Белег Куталіон; й Белег та Турін були товаришами в усіх небезпеках, і разом вздовж і поперек виходили вони усі навколишні ліси.

Так пройшло три роки, і за цей час Турін рідко приходив у палати Тінгола; й він не зважав більше на свою зовнішність чи одяг, і волосся його було недоглянуте, і кольчуга його була прикрита сірим плащем, брудним від негоди. І тільки на третє літо, коли Турінові виповнилося двадцять, бажання відпочинку та необхідність ковальських робіт для ремонту зброї привели його в Менегрот; непоміченим прийшов він ввечері і увійшов у залу. Тінгола не було там, адже він разом із Меліан був за кордоном у зеленоліссі, де час від часу він любив бувати в середині літа. Турін пройшов на своє місце розсіяно, адже був утомлений і сповнений думок; і зі злої вдачі так сталося, що він сів серед старійшин королівства, на те саме місце, де зазвичай сидів Серос. Серос же, прийшовши пізніше, розізлився, вважаючи, що Турін зробив це з неповаги і з наміром образити його; і його злість не зменшилася від того, що він бачив, що Турін не був відхилений тими, хто сидів там, а навпаки, був ласкаво прийнятий серед них.

Тому на деякий час Серос сховав своє невдоволення і сів на інше місце, прямо навпроти Туріна. „Рідко страж розділяє з нами компанію,” сказав він; „і я з радістю пожертвую своє звичайне місце за нагоду порозмовляти із ним”. І багато чого ще сказав він до Туріна, розпитуючи того про новини з кордонів та про його життя у пустці; але хоч його слова й виглядали добре, насмішки в його голосі не можна було не відчуті. Тоді Турін був втомлений і думав про своє, про гіркоту вигнання; і не дивлячись на все світло та сміх Ельфійських палат, думки його повернулися до Белега та їхнього життя в лісах, а звідти ще далі, до Морвен у Дор-ломін, у дім його батька; й він нахмурився похмурості своїх думок, і нічого не відповів Серосу. Аж тут, думаючи, що це стосується його, Серос не міг стримувати своєї злості довше; й він вихопив золотий гребінь й кинув його перед Туріном, кажучи: „Без сумніву, Чоловік Хітлума, ти аж занадто поспішав за цій стіл, й можна вибачити твій брудний плащ; але тобі немає потреби залишати свою голову неприбраною, неначе зарості ожини. І можливо, якщо твої вуха були б незакладені, ти краще почув би, що тобі кажуть”.

Турін не сказав на це нічого, тільки подивився на Сероса, і очі його зблиснули у темряві. Але Серос не звернув уваги на попередження і повернув погляд із презирством, кажучи, щоб всі почули: „Якщо Чоловіки Хітлума настільки дикі та брудні, які ж тоді жінки у цій землі? Чи вони бігають неначе дикі олені, одягнені тільки у своє волосся?”

Тут Турін підняв кубок і кинув ним у Серосове обличчя, й той впав на спину з великою раною; а Турін вихопив свій меч і побіг до нього, але Маблунг Мисливець, що сидів на тому боці, затримав його. Тоді Серос, проливаючи кров розладу на стіл ради, промовив розбитим ротом: „Як довго ще будемо ми терпіти цього лісовника¹⁰? Хто править тут? Королівський закон проти тих, хто ранить в цій залі; й для тих, хто виймає тут меч, вигнання — найменше покарання. За межами цієї зали я відповів би тобі, Лісовнику!”

¹⁰ Лісовник: „лісний відлюдник”; див. прим. 14 до „Друедайна”, стор. 500 нижче.

Та коли Турін побачив кров на столі, його настрої охолов; й вивільнившись з Маблунгових обіймів, він покинув залу без слів.

Тоді Маблунг сказав Серосу: „Що вкусило тебе сьогодні? Адже за все зло, що сталося тут я звинувачую тільки тебе; і можливо, що Королівський закон вважатиме розбитий рот поверненням твоїх насмішок”.

„Якщо хлопчина невдоволений чимось, хай винесе це на Королівський суд,” відповідав Серос. „Та виймання меча тут не може бути виправдане нічим. Поза межами зали, якщо лісовник нападе на мене, я вб'ю його”.

„Це здається мені малоймовірним,” сказав Маблунг; „але якщо хтось із вас загине, це буде зле діяння, більш гідне Ангбанда, аніж Доріата, і ще більше зло вийде з того. Й насправді, думається мені, якась тінь із Півночі прийшла до нас сьогодні. Будь уважним, Серос, син Ітільбора, щоб у гордині своїй не виконати волі Моргота, і пам'ятай, що ти з Ельдарів”.

„Я не забуваю цього,” сказав Серос; але лють його не зменшилася, а за ніч його злоба ще й зросла, виплекана його ранюю.

Вранці, коли Турін залишив Менегрот, збираючись повернутися до північних проходів, Серос підстеріг його, вибігши на нього з оголеним мечем і щитом в руках. Та Турін, навчений пусткою обережності, побачив його краєм ока і встиг витягти свого меча й повернутися до свого ворога. „Морвен”, скричав він, „тепер твій насмішник заплатить за своє презирство!” Й він розрубав Серосів щит, а тоді вони почали битися між собою швидкими лезами. Та Турін пройшов надто вже важку школу, й виріс він таким же вправним як і будь-який Ельф, тільки сильнішим. Незабаром проявилась його перевага, й він поранив Сероса у мечеву руку, й той опинився повністю у його владі. Тоді він поставив ногу на меч, що випустив Серос. „Серос,” сказав він, „довго бігти прийдеться тобі зараз, отож одяг тобі тільки заважатиме, волосся тобі вистачить”. І раптовим рухом поваливши його, він роздягнув його, а Серос піддався великій силі Туріна і був наляканий. Та Турін підняв його, а тоді — „Біжи!” — закричав. „Біжи! І якщо ти не бігтимеш швидко, як олень, я колотиму тебе ззаду”. І Серос побіг у ліс, волаючи дико по допомогу; а Турін біг за ним, неначе гончак, і як би той не біг, чи не ухилився, все ще меч завжди був позаду, підганяючи його.

На крики Сероса зібралося багато народу, й вони намагалися слідувати за ними, але тільки найшвидшим вдавалося тримати темп. Маблунг був попереду, і він був дуже стурбований, адже таке знущання здавалося йому злим, „злоба, що прокинулася вранці звеселить Моргота раніш, ніж наступить ніч”; більш того, сумна річ сталася, ганебна для всякого з Ельфійського народу: самовільний, безпідставний суд. Ніхто не знав в той час, що Турін першим був ображений Серосом, який збирався вбити його.

„Зупинись, супинись, Туріне,” кричав Маблунг. „Орчі справи відбуваються в лісі!” Але Турін відповідав: „Орчі справи відбуваються в лісі за Орчі слова, промовлені в залі!” і знов насакував на Сероса; і той, відчайвшись отримати допомогу і думаючи, що прийшла його смерть, біг здичавіло все далі, доки раптом не опинився на обриві, де потік, що живив Есгальдуїн затікав у глибоку розщілину серед високих скель, і місце тут було надто широке і для оленячого стрибка. Та Серос у своєму великому страху наважився на стрибок; але не втримав рівноваги на тому березі, й впав назад із криком, і розбився об великий камінь у воді. Так він скінчив своє життя в Доріаті; й довго Мандос тримав його.

Турін подивився вниз на його тіло, що лежало в потоці, і подумав: „Нещасливий дурень! Звідси хотів був я привести його назад у Менегрот. Тепер же

він поклав на мене незаслужену вину”. Й він повернувся і похмуро подивився на Маблунга та його людей, що тепер вже піднялися і стояли на обриві. Тоді, помовчавши трохи, Маблунг сказав: „Горе! Та пішли із нами, Туріне, адже Король мусить судити ці діяння”.

Та Турін сказав: „Якби Король був справедливий, він визнав би мене невинним. Але чи цей був не одним із його радників? Чому справедливий король вибрав це злобне серце собі за друга? Я не визнаю його закону та його суду”.

„Твої слова не мудрі,” сказав Маблунг, хоч у серці своєму він співчував Туріну. „До тебе не відноситимуться як до відступника. Я прошу тебе повернутися разом зі мною, як друг. І тут є інші свідки. Коли Король узнає правду, ти можеш розраховувати на його пробачення”.

Але Турін вже втомився від Ельфійських палат і боявся бути затриманим; й він сказав до Маблунга: „Я відмовляю тобі в твоєму проханні. Я не шукатиму Королівського пробачення за ніщо; і я піду тепер туди, де моя доля не знайде мене. Ви маєте два вибори: дати мені піти вільно, або вбити мене, якщо так буде правильно за вашим законом. Адже вас надто мало, щоб взяти мене живим”.

Вони бачили по його очам, що то була правда, й дозволили йому пройти; і Маблунг сказав: „Однієї смерті достатньо”.

„Я не хотів її, але я й не скоробітиму,” сказав Турін. „Хай Мандос судить його по справедливості; і якщо колись він повернеться у землі живих, хай буде мудрішим. Щасливої дороги!”

„Вільної дороги!” сказав Маблунг; „адже таким було твоє бажання. Та на щастя я не сподіваюсь, якщо ти підеш цим шляхом. Тінь лежить на твоєму серці. Коли ми зустрінемося ще, хай не буде вона темнішою”.

На це Турін нічого не відповів, але залишив їх, і пішов швидко вперед, ніхто не відав куди.

Сказано, що коли Турін не повернувся на північні кордони Доріата, і жодних звісток не було чути про нього, Белег Міцний Лук сам прийшов в Менегрот шукати його; і з важким серцем дізнався він про Турінові діяння та бійку. Скоро після того Тінгол та Меліан повернулися в свої палати, адже літо вже добігало кінця; і коли Королю доповіли, що сталося, він сів на свій трон в великій залі Менегрота, і зібрав навколо себе усіх можновладців та радників Доріату.

Тоді все було розслідувано та розказано, аж до окремих слів Туріна; і наприкінці Тінгол зітхнув і сказав: „Горе мені! Як вдалося тіні прокрастися в моє царство? Сероса вважав я вірним та мудрим; але якби він був живим, пізнав би мій гнів, адже насмішка його була злою, і я вважаю його винним за все, що сталося в залі. До тих пір має Турін моє пробачення. Але знуцання над Серосом і гонитва його до смерті — ці діяння більші за образу, і цього я не можу подарувати. Вони показують жорстоке серце і гордість”. Тоді Тінгол замовк на деякий час, але врешті продовжив із сумом. „Це невдячний названий син і Людина, надто гордовита для свого становища. Як можу я давати притулок комусь, хто зневажає мене та мої закони, або пробачати когось, хто не розкається? Тому я виганяю Туріна, сина Хуріна з королівства Доріату. Якщо він шукатиме увійти сюди, хай буде він притягнутий до суду переді мною; і допоки він не попросить пробачення у моїх ніг, він не син мені більше. Якщо хто вважає це несправедливим, хай говорить”.

Тоді в залі запанувала тиша, і Тінгол вже був підняв руку, щоб проголосити свій вирок. Але в цю мить Белег увійшов, поспішаючи, і прокричав: „Владико, можу я говорити?”

„Ти спізнився,” сказав Тінгол. „Чи був ти запрошений разом із іншими?”

„Так, владико,” відповідав Белег, „але я затримався; я декого шукав. Тепер же я привів свідка, який має бути вислуханий, перш ніж вирок паде”.

„Всі тут, хто має хоч що-небудь сказати,” сказав Король. „Хто може розповісти нам щось більшої ваги, ніж те, що ми вже вислухали?”

„Судитимеш, як вислухаєш,” сказав Белег. „Даруй мені це, якщо я заслуговую на дарунок”.

„Тобі я дарую це,” сказав Тінгол. Тоді Белег вийшов і привів за руку діву Неллас, що жила у лісах і ніколи не заходила до Менегроту; й вона була налякана, як великою колонною залогою із кам'яною стелею, так і кількістю очей, що дивилися на неї. Й коли Тінгол наказав їй говорити, вона сказала: „Владико, я сиділа на дереві...”; але вона запнулася від страху перед Королем й не могла сказати нічого більше.

На це Король посміхнувся і сказав: „Інші робили це й до тебе, але не відчували потреби розповідати про це мені”.

„Інші й справді ні,” сказала вона, набравшись сміливості від його посмішки. „Навіть Лютіень! І про неї я думала того ранку та про Берена Людину”.

На це Тінгол не сказав нічого, й не посміхався він більше, але чекав, поки Неллас заговорить знов.

„Адже Турін нагадав мені Берена,” сказала вона нарешті. „Вони одного роду, казали мені, і їхня спорідненість може бути побачена всяким: всяким, хто дивиться зблизька”.

Тут зросло нетерпіння Тінгола. „Це можливо,” сказав він. „Але Турін, син Хуріна, пішов, зневажаючи мене, і ти не бачитимеш його більше, і не матимеш нагоди судити про його рід. Адже тепер я скажу своє рішення”.

„Владико Король!” скрикнула тоді вона. „Потерпи мене, і дай мені спочатку сказати. Я сиділа на дереві, щоб подивитись на Туріна, коли він буде йти звідси; і я бачила, як Серос вийшов із лісу з мечем і щитом і накинувся на Туріна зі спини”.

На це шепіт пробіг залогою; а Король підняв руку, кажучи: „Ти принесла звістку, вагомішу, ніж здавалося. Будь же тепер уважною до всього, що казатимеш; адже це — суд долі”.

„Так і Белег говорив мені,” відповідала вона, „і тільки тому насмілилася я прийти сюди, щоб Туріна не судили несправедливо. Він сміливець, але він милостивий. Вони билися між собою, владико, ці двоє, допоки Турін не позбавив Сероса разом і щита, і меча; та він не вбив його. Тому я й не вірю, що він бажав його смерті в кінці. Якщо Серос був осоромлений, то цей сором він заслужив.”

„Судити належить мені,” сказав Тінгол. „Але твої слова керуватимуть судом”. Тоді він розпитав Неллас ретельніше; і врешті повернувся до Маблунга і сказав: „Дивно мені, що Турін не розповів нічого з цього тобі”.

„А все ж він не розповів,” сказав Маблунг. „А розповів би, іншими були б мої слова йому на прощання”.

„Й іншим тепер буде мій вирок,” сказав Тінгол. „Слухайте! Провину Туріна я пробачаю, вважаючи його потерпілим й спровокованим. А як це було й насправді так, як він казав, що мій радник погано повівся із ним, тож він не повинен шукати цього пробачення, а я сам посилаю його йому туди, де він зможе отримати його; і я закликаю його повернутися із честю в цю залу”.

Та коли вирок був промовлений, Неллас несподівано заплакала. „Де шукати його?” казала вона. „Він залишив наші землі, а світ широкий”.

„Він знайдеться,” сказав Тінгол. Тоді він встав, а Белег вивів Неллас з Менегроту; і сказав до неї: „Не плач; адже якщо Турін житиме чи мандруватиме за кордоном, я знайду його, хоч би іншим це й не вдалося”.

Наступного дня Белег прийшов до Тінгола і Меліан, і Король сказав йому: „Порадь мені щось, Белегу; адже сумно мені. Я взяв Хурінового сина собі за сина, і таким він має залишитися, допоки сам Хурін не повернеться з тіні й не заявить про свої права. Мені не хотілося б, щоб хтось казав, що Турін був вигнаний несправедливо у пустку, і радо я чекатиму його назад; адже я люблю його дуже”.

І Белег відповідав: „Я шукатиму Туріна, допоки не знайду, і приведу його назад в Менегрот, якщо зможу; адже я люблю його також”. Тоді він пішов; й далеко вздовж Белеріанду марно шукав він звістки про Туріна, пройшовши крізь багато небезпек; й так пройшла зима, і весна після неї.

Турін серед вигнанців

Тепер сказання знов повертає до Туріна. Він, вважаючи себе вигнанцем, якого переслідує король, не повернувся до Белега на північні кордони Доріату, а пішов собі на захід, і таємно покинувши Захищене Царство, прийшов у ліси на півдні Тейгліну. Там до Нірнает жило багато Людей у розрізних поселеннях; були вони здебільшого з народу Халет, та не належали нікому, і жили полюванням і землеробством, тримаючи свиней на фермах та обробляючи розчисті у лісі, що були відгороджені від пустки. Та більшість поселень тепер було зруйновано, або люди повтікали з них у Бретіль, а вся округа була у страху перед Орками та вигнанцями. Адже в ті часи руїни бездомні та зневірені Люди часто збивалися зі шляху: залишки розгромленого війська серед спустошених земель; і дехто з них ішов у пустку задля лихих справ. Вони полювали та збирали стільки їжі, скільки могли; але взимку голод робив їх небезпечними, наче вовки, і Гаурвейти, Вовковики, звали їх ті, хто все ще боронив свої домівки. Приблизно п'ятдесят таких чоловік об'єдналися в банду, блукаючи лісами за західними кордонами Доріату; їх ненавиділи навряд чи менше за Орків, адже були серед них вигнанці особливо важкої вдачі, злі навіть зі своїми власними приятелями. Найжорстокішим серед них був такий собі Андрог, розшукуваний в Дор-ломіні за вбивство жінки; й інші також прийшли з цієї землі: старий Алгунд, найстаріший в братстві, що втік з Нірнаету, і Форвег, як він називав себе, ватажок, чоловік з прекрасним волоссям і мерехтливо-блискучими очима, великий та відважний, але далекий від шляхів Едайнів народу Хадора. Вони були дуже обачні і завжди висилали розвідників чи виставляли сторожу, були вони на ходу чи на відпочинку; і таким чином вони швидко дізналися про Туріна, коли він забрів у їхнє сховище. Вони вислідили його і оточили його з усіх боків; і раптом, вийшовши на галявину коло струмка, він опинився у колі людей з натягнутими луками та витягнутими мечами.

Тоді Турін зупинився, але не показав страху. „Хто ви?” сказав він. „Я вважав, що тільки Орки підстерігають Людей; та бачу, що помилявся”.

„Ти можеш пошкодувати про помилку,” сказав Форвег, „адже тут наше сховище, і ми не дозволяємо іншим Людям бувати тут. Ми тримаємо їх, поки вони не викуплять своє життя”.

Тут Турін засміявся. „Ви не отримаєте викупу від мене,” сказав він, „бродяги та вигнанця. Ви зможете обшукати мене, коли я помру, але вам надто дорого коштуватиме довести, що мої слова правдиві”.

Тим не менш, смерть його здавалася близькою, адже багато стріл були вже вставлені в тятиву, чекаючи тільки на слово ватажка; і жоден з його ворогів не стояв на відстані меча. Але Турін, помітивши камені на березі струмка біля своїх ніг, нахилився зненацька; і в цю мить один з ворогів, розлючений його словами, випустив стрілу. Та вона пролетіла над Туріном, і він, випрямившись, метнув камінь у лучника з великою силою з усього розмаху; і той впав на землю з проламаним черепом.

„Я більш пригодився б вам живим, замість цього нещасного,” сказав Турін; і повернувшись до Форвега, додав: „Якщо ти ватажок тут, то не повинен дозволяти своїм людям стріляти без команди”.

„Я й не дозволяв,” сказав Форвег; „та він швидко отримав урок. Я візьму тебе замість нього, якщо ти прислухатимешся до моїх команд краще”.

Тут два чоловіка закричали, невдоволені цим; і один з них був другом загиблого. Ульрад було його ім'я. „Дивний спосіб бути включеним до братства,” сказав він: „вбивство одного з його найкращих людей”.

„Небезпричинне вбивство,” сказав Турін. „Але давайте! Я викликаю вас обох, зі зброєю чи без; тож ви побачите, чи в змозі я замінити одного з ваших найкращих людей”. І він зробив крок до них; та Ульрад відступив і не схотів битися. Другий опустив свій лук і оглянув Туріна з голови до ніг; цей чоловік був Андрог з Дор-ломіна.

„Мені не справитися з тобою,” сказав він нарешті, похитуючи головою. „Та й нікому тут, думається мені. Ти можеш приєднатися до нас, як на мене. Але дивно ти виглядаєш: небезпечною людиною ти здаєшся. Як твоє ім'я?”

„Нейтан, Потерпілий, називаю я себе,” сказав Турін, і Нейтаном з тих пір звали його вигнанці; але хоч він сказав їм, що потерпів від несправедливості (і кожного, хто розповідав про себе те саме, надто вже уважно він слухав), нічого більше не розповів він про своє життя чи свій дім. Ще бачили вони, що до свого падіння він мав високе положення, і що, хоч і не було у нього нічого окрім зброї, зроблена вона була ельфійськими ковалями. Він швидко завоював їхню приязнь, бо був міцним та відважним, і знав про ліс більше, ніж вони, й вони довіряли йому, адже він не був жадібним і мало думав про себе; та вони й боялися його за раптові сполохи гніву, який вони рідко розуміли. В Доріат Турін не міг, або в гордості своїй не хотів, повернутися; в Нарготронд з падіння Фелагунда нікого не допускали. До малого народу Халет в Бретіль він не забажав іти; а у Дор-ломін не насмілювався, адже той був щільно оточений, і жодна людина сама не могла в той час, як здавалося йому, пройти перевалами Гір Тіні. Тому Турін залишився жити з вигнанцями, оскільки будь-яка компанія робила легшими труднощі життя у лісі; і позаяк він хотів жити тут і намагався не вступати в суперечки з ними, він мало заважав їхнім недобрим справам. І часами жаль та сором прокидалися у ньому, і тоді він був небезпечним в своєму гніві. Так він прожив до кінця року, а потім крізь нужду та голод зими допоки не прийшло Пробудження, а там і прекрасна весна.

В той час в лісах на південь від Тейгліну, як було сказано, були деякі поселення Людей, мужніх та обережних, але небагатьох числом. Хоч вони й зовсім не любили вигнанців і мало жаліли їх, в холодну зиму вони викладали їжу, скільки могли виділити зі своїх запасів, там де Гаурвейти могли знайти її; так вони сподівалися уникнути голодних нападів бандитів. Але таким чином вони здобули не більше подяки від вигнанців, аніж від звірів та птахів, і рятували їх скоріше їхні собаки та огорожі. Адже кожне поселення мало довгу огорожу навколо своїх

розчищених земель, а навколо будинків були рви та частоколи; а ще стежки були прокладені між поселеннями, і люди горнами скликали допомогу.

Та коли прийшла весна Гаурвейтам стало небезпечно знаходитися так близько від поселень Лісовиків, які могли зібратися і напасти на них; тому Турін дивувався, що Форвег не веде їх звідси. Там, на Півдні, де не залишилося жодної Людини, було більше їжі та здобичі, і менше небезпеки. А одного дня Турін не міг знайти Форвега та його друга Андроба; і коли він спитав, де вони поділися, його спільники розсміялися.

„Десь у своїх справах, здається мені,” сказав Ульрад. „Невдовзі вони повернуться, а тоді ми вирушимо в дорогу. Можливо, ми поспішатимемо; адже нам пощастить, якщо вони не приведуть за собою бджолиного рою”.

Сонце сяяло й молоде листя зеленіло; і Туріна дратував брудний табір вигнанців, і він блукав подовгу у лісі сам. Проти своєї волі згадував він Сховане Королівство, і імена квітів Доріату здавалися йому відлунням стародавнього наріччя, майже забутого. Аж раптом він почув крики, і з заростів ліщини вибігла молода жінка; її одяг був розірваний колючками, і вона була у великому страху, і спіткнувшись, вона впала на землю. Тоді Турін рушив до ліщини з виїнятим мечем і розрубав чоловіка, що вискочив звідти, переслідуючи її; і тільки зробивши це, він побачив, що то був Форвег.

Та поки він стояв здивовано дивлячись на кров, що струмила на траву, з'явився Андроб, і зупинився, вражений теж. „Лиха справа, Нейтан!” закричав він і вихопив свій меч; але Турін вже охолов, тож він заговорив до Андроба: „Де ж Орки? Ти побіг вперед, щоб допомогти їй?”

„Орки?” перепитав Андроб. „Дурень! І ти називаєш себе вигнанцем! Вигнанців вигнано, і немає закону над ними, окрім закону їхніх потреб. Задовольняй свої, Нейтан, і лиши нам задовольняти наші”.

„Я так і зроблю,” сказав Турін. „Але сьогодні наші шляхи пересіклися. Ти залишиш жінку мені, або приєднаєшся до Форвега”.

Андроб засміявся. „Якщо так, то хай буде по-твоєму,” сказав він. „Я не зважуся тягатися з тобою, сам; але наші друзі можуть сприйняти це вбивство погано”.

Тоді жінка піднялася на ноги і поклала свою руку на Турінову. Вона дивилася на кров і дивилася на Туріна, і задоволення було в її очах. „Вбий його, владико!” сказала вона. „Вбий його теж! А тоді йдемо зі мною. Якщо ти принесеш їхні голови, Ларнак, мій батько, не буде невдячним. За дві „вовчі голови” він винагородить добре”.

Та Турін спитав Андроба: „Чи далеко до її дому?”

„Миля, чи коло того,” відповідав той, „садиба з огорожею, он там. Вона блукала назовні”.

„Тож поспішай,” сказав Турін, повернувшись до жінки. „Скажи своєму батьку, щоб доглядав за тобою краще. Але я не рубатиму голови своїх товаришів, щоб купити його ласку, чи чию завгодно ще”.

Тож він опустил свій меч. „Йдемо!” сказав він Андробу. „Ми повертаємось. Та якщо ти бажаєш поховати свого капітана, то маєш зробити це сам. Поспіши, адже вас можуть хватитися. Принеси його зброю!”

І Турін пішов без подальших слів, і Андроб дивився йому услід і хмурих брови, ніби розгадуючи якусь загадку.

Коли Турін повернувся у табір вигнанців, він знайшов їх стривоженими і не в своїй тарілці; бо надто вже довго стояли вони в одному місці, поруч із добре охоронюваними поселеннями, й вони почали вже ремствувати проти Форвега. „Він ризикує за наш рахунок,” говорили вони; „й інші можуть заплатити за його втіхи”.

„Тож оберіть нового капітана,” сказав Турін, ставши перед ними. „Форвег не зможе більше головувати вами; адже він мертвий”.

„Як знаєш це ти?” сказав Ульрад. „Чи ти шукав меду з того ж вулика? Бджоли зажалили його?”

„Ні,” сказав Турін. „Вистачило одного жала. Я вбив його. Але я пожалів Андрога, й він скоро повернеться”. Тоді він розповів усе, що було зроблено, докоряючи тих, хто робив таке; і поки він ще говорив, повернувся Андрог, несучи Форвегову зброю. „Диви, Нейтан!” закричав він. „Не знялося ніякої тривоги. Напевне, вона надіється зустріти тебе знов”.

„Якщо ти насміхаєшся з мене,” сказав Турін, „то я пошкодую, що не погодився віддати їй твою голову. Тепер розповіси свою історію, і будь стислим”.

Тоді Андрог розповів достатньо правдиво все, що сталося. „Що за справи завели туди Нейтана, дивуюсь я тепер,” сказав він. „Здається, не такі, як наші. Адже коли я підійшов, він уже вбив Форвега. Жінці сподобалося це, еге ж, й вона запропонувала йому піти з нею і принести наші голови як весільний викуп. Та він не забажав її і відпустив; тож я не знаю, що він мав проти капітана. Він залишив мою голову на плечах, за що я йому вдячний, хоч і дуже здивований”.

„Тож я не вірю тепер, що ви походите з Народу Хадора,” сказав Турін. „До Ульдора Проклятого належите ви скоріше, і скоріше служили би Ангбанду. Та слухайте мене тепер!” закричав він до них всіх. „Такий вибір даю я вам. Ви маєте взяти мене за капітана на місце Форвега, або дати мені піти вільно. Я головуватиму в цьому братстві, або покину його. Та якщо ви хочете вбити мене, спробуйте! Я битимуся з вами всіма допоки не вмру — або не вмрете ви всі”.

Тоді багато хто вихопив свою зброю, але Андрог закричав: „Ні! Голова, що він пожалів, не безмозка. Якщо ви битиметесь, більш ніж один помре марно, перш ніж ми вб'ємо кращого серед нас”. Тут він засміявся. „Тож, як це й було, коли він приєднався до нас, так і зараз. Він вбив, щоб звільнити місце. Якщо тоді з того не вийшло нічого поганого, можливо не вийде і зараз; і можливо він приведе нас до кращого життя, ніж побиратися по смітниках”.

І старий Алгунд сказав: „Він кращий серед нас. Були часи, коли ми зробили б те саме, якби насмілились; та ми забули багато чого. Можливо, він поверне нас додому врешті решт”.

Тут спало Туріну на думку, що з цієї маленької шайки він може створити своє власне вільне володіння. Але він тільки подивився на Алгунда та Андрога і сказав: „Додому, кажете? Високі та холодні стоять Гори Тіні між вами і домом. За ними народ Ульдора, а навколо легіони Ангбанда. Якщо такі речі не страхують вас, сім разів семеро чоловік, тоді я може й поведу вас додому. Але як далеко ми зайдемо, перш ніж вмремо?”

Всі мовчали. Тоді Турін заговорив знов. „Чи берете ви мене за капітана? Тоді я поведу вас спершу у пустку, подалі від Людських домівок. Там ми можливо знайдемо кращу долю, а можливо й ні; та щонайменше нас не так ненавидітимуть серед нашого власного племені”.

Тоді всі хто був з Народу Хадора зібралися навколо нього і обрали його собі за капітана; а інші погодилися із цим, хоч і не з доброї волі. І врешті він повів їх з цієї країни¹¹.

Багато посланців висилав Тінгол, щоб знайти Туріна в Доріаті та в землях поблизу його кордонів; але в рік його втечи вони шукали марно, адже ніхто й не думав, що він опиниться серед вигнанців та ворогів Людей. Коли прийшла зима, всі вони повернулися до короля, окрім Белега. Навіть коли всі інші припинили вже пошуки, він продовжував шукати.

У Дімбарі та вздовж північних кордонів Доріату відбувалися погані речі. Дракони-шоломи не з'являлися більш у битвах, і Міцний Лук пропав; і слуги Моргота, ніби окрилені, зросли ще більше як в числі, так і в зухвалості. Зима прийшла й пройшла, і з Весною набіги відновилися: Дімбар був в облозі, і Люди Бретіля були налякані, адже зло нависло над всіма їхніми кордонами, окрім південних.

Пройшов вже майже рік, як втік Турін, а Белег все ще шукав його, чимдалі з меншою надією. Він пройшов на північ в своїх мандрах, до Перехрестя Тейгліну, і там, почувши погані вісті про вторгнення Орків з Таур-ну-Фуїну, повернув назад, і так сталося, дійшов до поселень Лісовиків невдовзі після того, як Турін покинув ці землі. Тут він почув дивну історію, що ходила поміж них. Високий і можновладний Чоловік, Ельф-воїн, дехто казав, з'явився в лісах, і вбив одного з Гаурвейтів, і врятував дочку Ларнака, яку вони переслідували. „Дуже гордовитий він був,” сказала дочка Ларнака Белегу, „з яскравими очима, що ледь зглянулися на мене. А ще він називав Вовковиків своїми товаришами, і не став вбивати одного з них, що знав його ім'я. Нейтан, так називав він його”.

„Чи можеш ти розгадати цю загадку?” спитав Ларнак Ельфа.

„Може, на жаль,” сказав Белег. „Чоловік, про якого ви кажете, це той, кого я шукаю”. Більш нічого про Туріна не сказав він Лісовикам; але попередив їх про зло, що збиралося на півночі. „Скоро Орки накинуться на цю країну з силою надто великою, щоб ви могли їй протистояти,” сказав він. „Цього року нарешті повинні ви віддати або свою волю, або своє життя. Йдіть у Бретіль, поки ще є час!”

Тоді Белег пішов далі поспішаючи, і шукав він сховище вигнанців або знаків, які вказали б йому, куди вони пішли. Їх він незабаром знайшов; але Турін був тепер на декілька днів попереду, і рухався швидко, боячись переслідування Лісовиків, і використовував все своє вміння, щоб перешкодити і заплутати кожного, хто спробує піти за ними. Рідко залишався він на дві ночі в одному таборі, і мало залишали вони слідів свого пересування чи зупинок. Так що навіть Белег шукав їх марно. Відомий знаками, які він міг прочитати, або ж словами подорожніх Людей, яких він зустрічав у пустці і з якими міг порозумітись, він часто підходив близько, та завжди сховище було порожнім, коли він діставався його; адже вигнанці були насторожі вдень та вночі, і при найменших ознаках наближення когось, вони піднімалися і зникали. „Що ж!” говорив Белег. „Надто добре вже навчив я цю Людську дитину лісним та

¹¹ В одному з варіантів тексту Турін в цьому місці розкриває вигнанцям своє справжнє ім'я; й заявляє, що будучи по праву правителем і суддею Народу Хадора, він вбив Форвега по справедливості, оскільки той був з Дор-ломіну. Тоді Алгунд, старий вигнанець, який утік у низов'я Сірйону з Нірнает Арноедіад, сказав, що Турінові очі давно вже нагадували йому когось, кого він не міг пригадати, і що тепер він впізнає в ньому сина Хуріна. „Та він був менший, маленький як для свого роду, але сповнений вогню; і волосся його було червоного золота. Ти темний і високий. Я бачу твою матір в тобі, тепер коли дивлюсь ближче; вона з народу Беора. Цікаво, що сталося з нею”. „Я не знаю,” сказав Турін. „Ні слова не чуто із Півночі”. В цій версії саме знання, що Нейтан є Туріном, сином Хуріна, привернуло на його бік уродженців Дор-ломіну, коли вони вибрали його ватажком.

польовим вмінням! Можна подумати, що це Ельфійська банда”. Та вони зі свого боку відчували, що їх висліджує якийсь невтомний переслідувач, якого вони не бачать, але від якого не можуть відірватися; і серед них зростала тривога¹².

Невдовзі після того, як і боявся Белег, Орки перейшли Бритіах, і, зустрівши опір з усією силою, яку тільки міг зібрати Хандір з Бретіля, посунули на південь за Перехрестя Тейгліну у пошуках здобичі. Багато з Лісовиків послуухалися поради Белега і відіслали своїх жінок та дітей просити притулку у Бретілі. Їм та їхньому супроводу вдалося втекти, вчасно пройшовши через Перехрестя; та озброєні чоловіки, що йшли позаду, були зустрінуті Орками і переможені. Мало хто пробився і прийшов у Бретіль, і багато людей було вбито та захоплено; і Орки пройшли далі до поселень і пограбували їх, і спалили їх. Потім раптово вони повернули назад на захід, шукаючи Тракт, адже вони хотіли тепер якнайшвидше повернутися на Північ із награбованим та рабами.

Але розвідники вигнанців швидко дізналися про них; і хоч вони турбувалися мало про невільників, награбоване у Лісовиків розпалило їхню жадібність. Щодо Туріна, то йому здавалося небезпечним розкривати себе Оркам допоки не стане відома їхня кількість; та вигнанці не зважали на нього, адже вони багато чого потребували у пустці, і дехто вже починав шкодувати про його командування. Тому, взявши з собою тільки одного чоловіка, на ім'я Орлег, Турін пішов уперед на розвідку; і, передавши командування шайкою Андрогу, він наказав їм залагти і добре сховатися, допоки не пройдуть Орки.

Дружина Орків була далеко більшою за шайку вигнанців, але вони були у землях, в які рідко наважувалися заходити, і вони знали також, що по той бік Тракту лежить Талат Дірнен, Охоронна Рівнина, за якою дивилися розвідники та шпигуни Нарготронда; і, відчуваючи небезпеку, вони були насторожі, і їхні розвідники кралися крізь зарості по обидва боки похідної колони. Ось так і сталося, що Туріна та Орлега було виявлено, адже три розвідника натрапили на них, поки вони лежали, ховаючись; й хоч вони й вбили двох, третій утік, волаючи на бігу *Голуг! Голуг!* Так тоді вони називали Нолдорів. Одразу ліс сповнився Орків, що мовчки розсіялися навкруги, шукаючи скрізь. Тоді Турін, побачивши, що надії втекти небагато, вирішив хоча б обманути їх і відвести від місця, де переховувалися його люди; і зрозумівши з криків Голуг!, що Орки бояться шпигунів Нарготронду, він побіг із Орлегом на захід. Погоня швидко пішла за ними, допоки, петляючи та вивертаючись як могли, вони не були нарешті вигнані з лісу; й тоді їх було вистежено, й, коли вони намагались перетнути Тракт, Орлег був вбитий багатьма стрілами. Та Туріна врятувала його ельфійська кольчуга, й він втік на той бік; і завдяки своїй швидкості та вправності він вислизнув з рук своїх ворогів й заглибився у землі, що були незнайомі йому. Тоді Орки, боячись, що Ельфи Нарготронду піднімуться по тривозі, вбили невільників і поспішили на Північ.

¹² Остання письмова версія цієї частини історії погоджується, що коли Турін став капітаном вигнанців, він повів їх від поселень Лісовиків, у ліси на півдні Тейгліну, і що незабаром після того, як вони пішли, туди прийшов Белег; але географія неясна і звіти про пересування вигнанців суперечливі. Здається необхідним припустити з міркувань послідовності оповідання, що вони залишалися у Долині Сірйону, і справді були неподалік своїх попередніх стоянок, коли Орки вторглися в поселення Лісовиків. В одній експериментальній версії вони пішли на південь і дійшли країни „понад Аелін-юяль і Боліт Сірйону”; та люди були незадоволені цією „безпритульною землею”, і Турін змушений був відвести їх назад у ті ліси, де вперше зустрів їх. Це відповідає вимогам оповідання.

Тож, коли пройшло три дні, й ані Турін, ані Орлег не повернулися, дехто з вигнанців захотів був вийти з печери, в якій вони переховувалися; та Андрог заборонив. Й поки вони сперечалися з цього приводу, раптом сіра фігура з'явилася перед ними. Белег знайшов їх нарешті. Він вийшов вперед без зброї в руках, тримаючи долоні повернутими до них; та все ж вони скочили у страху, і Андрог, зайшовши ззаду, накинув на нього аркан, так що той зв'язав йому руки.

„Якщо вам не подобаються гості, вам потрібна краща варта,” сказав Белег. „Чому ви зустрічаєте мене так? Я прийшов як друг і шукаю тільки друга. Нейтан, я чув, звете ви його”.

„Його тут немає,” сказав Ульрад. „Але якщо тільки ти не шпигував за нами, як ти знаєш це ім'я?”

„Він шпигував за нами,” сказав Андрог. „Він та тінь, що переслідувала нас. Тепер, можливо, ми дізнаємося його справжні наміри”. Тоді він наказав прив'язати Белега до дерева біля печери; і коли той був міцно зв'язаний за руки та за ноги, вони допитали його. Та на всі їхні питання Белег відповідав тільки: „Другом був я Нейтану з тих самих пір, як вперше зустрів його у лісі, а був він тоді лише дитиною. Я шукаю його тільки з приязні і щоб принести йому добрі вісті”.

„Давайте вб'ємо його й так звільнимся від його переслідувань,” сказав Андрог у гніві; він дивився на великий лук Белега й жадав забрати його собі, адже був він лучником. Та більш м'якосерді виступили проти цього, й Алгунд сказав: „Капітан ще може повернутися; й тоді ви пошкодуєте, коли він дізнається, що ви позбавили його разом і друга і добрих вістей”.

„Я не вірю розповіді цього Ельфа,” сказав Андрог. „Він шпигун Короля Доріату. Та якщо він і справді має якісь вісті, нехай розповість їх нам; й ми судитимемо тоді, чи є в них привід залишити його в живих”.

„Я почекаю вашого капітана,” сказав Белег.

„Ти стоятимеш тут, допоки не заговориш,” сказав Андрог.

Тож, підбурені Андрогом, вони полишили Белега прив'язаним до дерева без їжі та води, а самі сіли неподалік їсти та пити; але він не сказав їм нічого більше. Коли ж так пройшли два дні та дві ночі, вони стали злими і сповненими страху й готові були вже вирушати в дорогу; й більшість тепер погоджувались вбити Ельфа. Коли ніч наближалася до світанку, вони всі зібралися навколо нього, і Ульрад приніс смолоскип, запалений він невеличкого багаття, що горіло в печері. Та в цю мить повернувся Турін. Прийшовши тихо, за своєю звичкою, він став в тіні позаду кола людей, і побачив у світлі смолоскипа виснажене обличчя Белега.

Тоді ніби блискавка пронизала його, і, ніби раптово розтала крига, довго стримувані сльози наповнили його очі. Він ринувся вперед і підбіг до дерева. „Белег, Белег!” скричав він. „Як ти дістався сюди? Й чого стоїш ти так?” Вмить зрізав він пута зі свого друга, і Белег впав до його рук.

Коли Турін почув все, що тут сталося, він засмутився і розізлився; але спочатку він не звертав уваги ні на що, окрім Белега. Коли ж він наскільки міг надав йому першу допомогу, то подумав про своє життя у лісі, і злість його повернулася на нього самого. Адже часто сторонніх вбивали, коли ловили їх біля сховища вигнанців, або із засідки, й він не перешкоджав цьому; і часто сам говорив погано про Короля Тінгола і Сірих ельфів, так що був і сам винний у тому, що тих сприймали за ворогів. Тоді з гіркими словами повернувся він до своїх людей. „Ви жорстокі,” сказав він, „і жорстокі без потреби. Ніколи дотепер не катували ми полонених; але до таких Орчих справ довело нас життя, яке ми ведемо. Беззаконне

та безплідне все, що ми робимо, слугуючи тільки власним потребам, й живить нас тільки ненависть в наших серцях”.

Але Андрог сказав: „Кому маємо ми служити, як не самим собі? Кого повинні ми любити, як всі ненавидять нас?”

„В усякому разі руки мої не піднімуться більше ані проти Ельфів, ані проти Людей,” сказав Турін. „Ангбанд має достатньо слуг. Якщо інші не дадуть такої ж обітниці разом зі мною, я піду сам”.

Тоді Белег відкрив свої очі і підняв свою голову. „Не сам!” сказав він. „Тепер нарешті я можу передати свої вісті. Ти не вигнанець, й ім'я Нейтан не личить тобі. Та провина, що була визнана в твоїх діяннях, пробачена. Вже рік тебе шукають, щоб повернути на службу королю. Дракон-шолом був втрачений надто надовго”.

Та Турін не виказав радості від цієї новини, і довго сидів у тиші; адже від Белегових слів тінь пала на нього знов. „Хай пройде ця ніч,” сказав він нарешті. „Тоді я зроблю вибір. Але як би там не було, завтра ми мусимо покинути це сховище; адже не всі, хто шукає нас, бажають нам добра”.

„Жоден,” сказав Андрог і кинув злий погляд на Белега.

Вранці Белег, швидко одужавши, як то було звичайно для Ельфів старини, заговорив із Туріном наодинці.

„Я чекав більшої радості на мої вісті,” сказав він. „Адже ти повернешся у Доріат?” І він упрощував Туріна зробити це, як тільки міг; та чим більш він говорив, тим більш Турін схилився до протилежного. Тим не менш він розпитав Белега докладно стосовно суду Тінгола. Белег розповів йому все, що знав, і врешті решт Турін сказав: „Тож Маблунг довів, що він друг мені не тільки на вигляд”.

„Друг правді радше,” сказав Белег, „і це виявилось кращим в кінці кінців. Але чому, Туріне, не розповів ти йому про Серосову образу? Можливо, все пішло б зовсім інакше. І,” сказав він, дивлячись на людей, що поралися у входу в печеру, „можливо, ти високо б тримав свій шолом і не впав до такого”.

„Можливо, якщо падінням звеш ти це,” сказав Турін. „Можливо. Та все пішло саме так; і слова застрягають мені в горлі. Докір був в твоїх очах, без жодного питання до мене, за справи, які я не робив. Моє Людське серце було гордим, як казав Король колись. І таким воно залишається й дотепер, Белег Куталіон. Не стерпить воно, якщо я повернуся у Менегрот і збиратиму на себе погляди жалю і прощення, ніби хлопчик, що завинив і був пробачений. Я маю роздавати прощення, а не отримувати його. І я не хлопчик більше, а чоловік, гідний свого роду; і важкий чоловік — така моя доля”.

Тоді Белег занепокоївся. „Чого ж ти бажаєш тоді?” спитав він.

„Вільної дороги,” сказав Турін. „Таке побажання дав мені Маблунг, коли ми розставалися. Милість Тінгола не поширюється на цих супутників мого падіння, думається мені; але я не розлучусь із ними тепер, якщо вони не схочуть розлучатися зі мною. Я люблю їх по-своєму, навіть гірших із них. Вони мого роду, і є трохи добра у кожному з них, яке може зрости. Думається мені, вони залишаться зі мною”.

„Ти дивишся іншими очима, ніж я,” сказав Белег. „Якщо ти спробуєш відучити їх від зла, це тобі не вдасться. Я сумніваюся в них, і в одному з них більше, ніж в інших”.

„Як може Ельф судити Людей?” спитав Турін.

„Як судять всі діяння, хто б їх не зробив,” відповідав Белег, але він не сказав нічого більше, і не розповів про злобу Андроба, до якої той був доведений головним чином своєю злістю; адже розуміючи Турінів настрій, він побоювався, що той не

повірить йому, й цим нашкодити їхній дружбі й спонукати Туріна на лихі шляхи знов.

„Вільної дороги, сказав ти, Туріне, друже мій,” сказав він. „Що мав ти на увазі?”

„Я очолю своїх людей і воюватиму свою власну війну,” відповідав Турін. „Але ось в чому в усякому разі серце моє змінилося: я шкодую всього зробленого, окрім того, що було зроблено проти Ворога Людей і Ельфів. Й більше за все хотів би я мати тебе на своєму боці. Залишайся зі мною!”

„Якщо я залишусь з тобою, любов вестиме мене, не мудрість,” сказав Белег. „Моє серце каже мені, що ми маємо повернутися до Доріату.”

„Тим не менш, я не піду туди,” сказав Турін.

Тоді Белег ще раз спробував переконати його повернутися на службу до Короля Тінгола, кажучи, що зараз якраз величезна потреба у його силі та хоробрості на північних кордонах Доріату, й він розповідав йому про нові набіги Орків, що спускалися в Дімбар з Таур-ну-Фуїну Перевалом Анаха. Та всі слова його були марними, і врешті він сказав: „Важким чоловіком назвав ти себе, Туріне. Важким ти і є, і ще впертим. Тепер моя черга. Якщо і справді ти хочеш мати Міцного Лука на своєму боці, шукай мене у Дімбарі; адже туди я повертаюся”.

Тоді Турін довго сидів у тиші, і боровся зі своєю гордістю, яка ніколи не дозволяла йому повертати назад; і він розмірковував про роки, що лежали позаду. Аж раптом він відірвався від своїх думок і звернувся до Белега: „Ельфійка, яку ти згадував: я винен їй багато за її вчасне свідчення; але все ж не можу згадати її. Чому вона стежила за мною?”

Тоді Белег дивно подивився на нього. „І справді, чому?” сказав він. „Туріне, чи ти завжди серцем і половиною розуму десь далеко? Ти блукав із Неллас у лісах Доріату, коли ти був ще хлопчиком”.

„То було дуже давно,” сказав Турін, „чи так моє дитинство виглядає тепер; і туман лежить на ньому — окрім тільки пам'яті про батьківський дім у Дор-ломіні. Але чому мав я ходити з ельфійкою?”

„Щоб навчитися, чому вона могла навчити, напевне,” сказав Белег. „Воістину, Людське дитя! Є й інші печалі у Середзем'ї окрім твоїх, і рани, завдані не зброєю. І я починаю думати, що й справді шляхи Ельфів і Людей не повинні зустрічатися і перетинатися”.

Турін не сказав нічого, а довго дивився у Белегове обличчя, ніби бажаючи прочитати там розгадку його слів. Та Неллас з Доріату ніколи не бачила його більше, і його тінь зійшла з неї¹³.

Про Міма-Гнома

Після відбуття Белега (а це було на друге літо після втечі Туріна з Доріату)¹⁴ справи у вигнанців пішли погано. Ішли дощі не по сезону, і Орки в більших кількостях ніж до того спускалися з Півночі і вздовж старого Південного Тракту

¹³ В *Сільмаріліоні* оповідь продовжується (стор. 201-2) до прощання Белега із Туріном, дивного Турінового передчуття, що його доля приведе його в Амон Руд, Белегового приходу у Менегрот (де він отримав від Тінгола меч Англахель і від Меліан *лембас*), і його повернення до війни із Орками у Дімбарі. Немає іншого тексту на підтвердження всього цього, і цей пасаж тут опущений.

¹⁴ Турін утік з Доріату влітку; він провів осінь і зиму серед вигнанців, і вбив Форвега і став їхнім капітаном навесні наступного року. Події, описані тут, мають місце влітку після того.

через Тейглін, турбуючи ліса і західні кордони Доріату. Все менш безпечним було життя вигнанців, все менше було у них відпочинку, і все частіш полювали на них, аніж полювали вони.

Однієї ночі, коли вони лежали причаївшись в безвогняній темряві, Турін поглянув на своє життя, і йому стало ясно, що треба щось робити. „Я маю знайти якесь безпечне сховище,” подумав він, „і закласти провізію на зиму й на випадок голоду”; і наступного дня він повів своїх людей від Тейгліну і кордонів Доріату, далі, ніж вони коли-небудь заходили. Після трьох днів подорожі вони зупинилися на західному узліссі Долини Сірйону. Тут земля була сухішою і оголенішою, починаючи підніматися вгору, у нагірні пустощі.

Невдовзі після того сталося так, що якось, коли займалося сіре світло дощового дня, Турін і його люди знайшли притулок у заростях гостролисту; й позаду них відкривалося безлісся, посеред якого було нагромодження величезних каменів, нахилених чи звалених разом. Все було тихо, тільки дощ збігав з листя. Раптом дозорний подав знак, і вони, скочивши на ноги, побачили три фігури у каптурах, одягнені в сіре, що беззвучно рухалися серед каміння. Кожен з них ніс поклажу, але не дивлячись на це, вони рухалися швидко.

Турін прокричав їм зупинитися, і його люди напустилися на них як гончаки; та ті продовжували свій шлях, й хоч Андрог випустив стріли, двоє з них розчинилися у сутінках. Один затримався позаду, будучи чи то не таким спритним, чи то з важчою поклажею; скоро його захопили й повалили, хоч він й боровся і бився як звір. Але коли підійшов Турін, він не схвалив дій своїх людей. „Що тут у вас?” сказав він. „Навіщо було бути такими жорстокими? Воно старе і невелике. Що може воно зробити?”

„Воно кусається,” сказав Андрог, показуючи свою руку, що кровоточила. „Це Орк, або Орчого роду. Вбити його!”

„Він заслужив це хоча б тому, що обманув наші сподівання,” сказав інший, тримаючи мішок з поклажею. „Тут нема нічого, окрім коріння і маленьких камінців”.

„Ні, це не Орк,” сказав Турін, „він з бородою. Це тільки гном, здається мені. Пустіть його, хай говорить”.

Ось так і сталося, що Мім увійшов у Сказання про Дітей Хуріна. Адже це він, ставши на коліна у Турінових ніг, просив за своє життя. „Я старий,” сказав він, „і бідний. Усього тільки гном, як ти і сказав, не Орк. Мім моє ім'я. Не дозволяй їм вбити мене, повелителю, ні за що, наче Орки”.

Тут Турін пожалів його у своєму серці, але сказав так: „Бідний ти на вигляд, Мім, хоч це й дивно як на гнома; та ми бідніші, думається мені: бездомні й бездружні Люди. Якби я сказав, що ми не можемо звільнити тебе з однієї тільки жалості, будучи у великій скруті, що ти запропонував би як викуп?”

„Мені не відомо, чого ти бажаєш, повелителю,” сказав Мім обережно.

„Як на цей час, зовсім небагато,” сказав Турін гірко, зважаючи на дощ, що насувався. „Безпечне місце для сну не в сирому лісі. Не сумніваюся, ти маєш таке для себе”.

„Маю,” сказав Мім; „та я не можу віддати його як викуп. Я надто старий, щоб спати просто неба”.

„Але ти не станеш старішим,” сказав Андрог, виходячи вперед з ножем в неушкодженій руці. „Я звільню тебе від цього”.

„Повелителю!” скрикнув Мім у великому страху. „Якщо я втрачу своє життя, ви втратите притулок; адже ви не знайдете його без Міма. Я не дам його вам у викуп, але розділю його з вами. Там більше місця, ніж було колись: так багато пішло назавжди,” і він почав плакати.

„Ти маєш своє життя, Мім,” сказав Турін.

„Допоки ми не прийдемо до його лігвища, в усякому разі,” сказав Андрог.

Та Турін повернувся до нього і сказав: „Якщо Мім приведе нас до свого дому без обману, і він видасться придатним для нас, тоді його життя буде викуплено; й він не повинен бути вбитим жодним з тих, хто зі мною. У цьому я присягаюсь”.

Тоді Мім обійняв Турінові коліна, кажучи: „Мім буде тобі другом, повелителю. Спочатку здавалося мені, що ти Ельф, судячи з твоїх слів і твого голосу; але якщо ти Людина, тим краще. Мім не любить Ельфів”.

„Де ж твій дім?” сказав Андрог. „Він має бути добрим і справді, якщо Андрог розділить його із Гномом. Адже Андрог не любить Гномів. Його народ приніс зі Сходу мало добрих розповідей про це плем'я”.

„Суди про мій дім, коли побачиш його,” сказав Мім. „Та вам потрібно світло для подорожі, вам, Людям, що вічно спотикаються. Я повернусь в потрібний час і відведу вас”.

„Ні, ні!” сказав Андрог. „Ти не дозволиш цього, правда, капітане? Ми ніколи не побачимо цього хитруна знов”.

„Стає темно,” сказав Турін. „Хай він залишить нам якусь заруку. Може, твій мішок і твою поклажу, Міме?”

Та на це Гном впав на коліна знов у великій тривозі.

„Якщо Мім не схоче повертатися, авжеж він не повернеться заради старого мішка з корінцями,” сказав він. „Я повернусь і так. Дозвольте мені піти!”

„Ні,” сказав Турін. „Якщо ти не можеш розлучитися зі своїм мішком, значить, мусиш лишитися з ним. Ніч під листям, можливо, змусить тебе пожаліти нас, в свою чергу”. Але він помітив, й інші теж, що Мім надає своїй поклажі більш значення, ніж вона здається вартою на першій погляд.

Вони повели старого Гнома у свій похмурий табір, і поки він йшов, він бурмотів до себе на дивному наріччі, що здавалося жорстким від прадавньої ненависті; та коли вони наклали пута на його ноги, він раптово змовк. Й ті, хто був на сторожі, бачили, як він сидів всю ніч наскрізь, мовчазний і нерухокий, наче камінь, і тільки його безсонні очі виблискували, роздивляючи темряву.

Перед самим ранком дощ припинився, й вітер ворухнувся серед дерев. Світанок видався погожішим за багато інших, і легкий вітерець із Півдня розвиднів небо, бліде і чисте перед сходом сонця. Мім все ще сидів нерухомо, і здавалося, ніби він мертвий; адже тепер вже заплющені були важкі вії його очей, і в ранковому світлі був він зморщений і скулений від віку. Турін стояв і дивився на нього. „Вже світло,” сказав він.

Тоді Мім розплющив очі і вказав на свої пута; і коли його розв'язали, заговорив із люттю: „Знайте, дурні!” сказав він. „Не накладайте пут на Гнома! Він не пробачить цього. Я не хочу вмирати, але від того, що ви зробили, моє серце палає. Я шкодую про свою обіцянку”.

„А я ні,” сказав Турін. „Ти відведеш мене до свого дому. До тих пір ми не говоритимемо про смерть. Така моя воля”. Він подивився пильно в очі Гнома, і Мім не зміг витримати його погляду; мало хто й справді міг витримати Турінові очі у

миті волі чи люті. Скоро Гном відвернувся й піднявся. „Йди за мною, повелителю!” сказав він.

„Добре!” сказав Турін. „Але тепер я додаю це: я зрозумів твою гордість. Можливо, ти помреш, але на тебе більше не накладатимуть пута”.

Тоді Мім відвів їх назад на те місце, де його схопили і показав на захід. „Там мій дім!” сказав він. „Ви часто бачили його, думається мені, адже він високий. Шарбханд називали його ми ще до того, як Ельфи змінили всі імена”. Тоді вони побачили, що він вказує на Амон Руд, Лисий Пагорб, чию оголену голову видно було за багато ліг.

„Ми бачили його, та ніколи не наближалися до нього,” сказав Андрог. „Адже який безпечний притулок може бути там, чи вода, чи інші речі, яких ми потребуємо? Здається мені, це якась хитрість. Чи може людина сховатися на верхівці пагорба?”

„Широкий обрій може бути безпечнішим за переховування,” сказав Турін. „Амон Руд дивиться далеко і широко. Що ж, Міме, я піду і подивлюсь, що ти маєш показати. Як довго часу знадобиться нам, Людям, що вічно спотикаються, щоб дійти туди?”

„Весь цей день до темряви,” відповідав Мім.

Уся компанія вирушила на захід, і Турін ішов попереду з Мімом. Покинувши ліс вони йшли дуже обережно, та землі навкруги були порожні і тихі. Вони пройшли повз нагромаджене каміння і почали підніматися вгору; адже Амон Руд стояв на східному краю високогірних пустищ, що здіймалися між долинами Сірйону і Нарога, і навіть над кам'яним пустищем у підшви його верхівка височила на тисячу футів і більше. На східному боці зламана земля повільно піднімалася вгору на високі гребені поміж сплетіння беріз і горобин, і древніх тернових дерев, укорінених у скелю. На більш низьких схилах Амон Руда росли зарості еглоса; але його крута сіра голова була лиса, і тільки серегон укривав де-не-де каміння¹⁵.

Далеко пополудні вигнанці наблизилися до підшви пагорба. Вони надходили з півночі, адже так їх вів Мім, і світло сідаючого сонця впало на верхівку Амон Руда, і серегон був у цвіті.

„Диви! Там на верху кров,” сказав Андрог.

„Ще ні,” сказав Турін.

Сонце сідало все нижче, і світло вже не досягало низин. Пагорб тепер височив прямо перед ними і над ними, і вони дивувалися, нащо потрібний провідник на такому рівному місці. Але як Мім вів їх все далі уперед, і вони почали видиратися на останні круті схили, вони зрозуміли, що він дотримувався якогось шляху, відомого йому чи то з таємних міток, чи то зі старого звичаю. Тепер їхній путь звивався взад і вперед, і коли вони дивилися по сторонах, то бачили, що з обох боків відкривалися темні лощини і ущелини, або ж земля збігала вниз у нагромадженнях великого каміння, з ярами й урвищами, замаскованими ожиною і тереном. Без провідника їм прийшлося б трудитися й дертися вгору кілька днів, щоб знайти дорогу.

Нарешті вони дісталися хоч і крутішого, та більш рівного місця. Під тінями древніх горобин пройшли вони у ряди довгоногого *еглоса*: морок із солодким

¹⁵ Розповідають що *еглос*, „сніговий терен”, був схожий на дрік (терник), але більший за розміром і з білими квітами. *Еглосом* також називався спис Гіл-галада. *Серегон*, „кров каменю”, був рослиною, схожою на ту, що в Англії називають *stoncrop* — заяча капуста; у нього були темно-червоні квіти.

запахом¹⁶. Аж раптом стіна з'явилася перед ними, плоска і прямовисна, громадячись високо над ними у п'їтьмі.

„Це і є двері твого дому?“ сказав Турін. „Гноми люблять камінь, кажуть”. Він підійшов ближче до Міма, щоб той не викинув чого наостанок.

„Не двері дому, а ворота двору,” сказав Мім. Тоді він повернув праворуч вздовж підніжжя скелі і за двадцять кроків раптово зупинився; і Турін побачив розщїлину, оброблену, руками чи негодою, так, що дві грані скелі накладалися одна на одну, утворюючи отвір, що біг проміж них лїворуч, звідки вони прийшли. Вхід у нього був укритий розкидистими сланкими рослинами, укоріненими у трїщинах над ним, а всередині, піднімаючись у темряву, пролягав крутий кам'яний шлях. Вода струменилася по стїнах, і було сиро. Один за одним вони потяглися угору. Наверху шлях повернув праворуч, знов на південь, і вивів їх крізь зарості терену на зелену рівнину, через яку він біг далі у тїнь. Вони дісталися Мімового дому, Бар-ен-Нїбїн-негу¹⁷, який пам'ятали тїльки стародавні сказання Дорїату і Нарготронду, і жодна Людина не бачила. Та спускалася нїч, і схід був вже освітлений зорями, і вони не могли побачити, як це дивне місце облаштоване.

Амон Руд був увїнчаний величезною короною, схожою на крутобоку кам'яну кришку з лисим сплоснутим наголїв'ям. З північного боку з неї видавався уступ, рівний і майже квадратний, який не можливо було побачити знизу; адже під ним стїною стояла вершина пагорба, а із заходу та сходу від його країв спадала прямовисна скеля. Тїльки із півночі, звідки вони прийшли, можна було дістатися його, якщо знати дорогу¹⁸. З розщїлини шлях швидко збігав у невеличкий гай з карликових берїз, що росли навколо чистого озерця у висїченому в скелі басейні. Це озерце годувалося струмком у дальнього підніжжя скелі, і також струмком, нїби білою ниткою, воно переливалося крізь західний край уступу. Позаду заслону з дерев біля струмка у скелі між двох високих кам'яних підпірок була печера. Не бїльш, нїж невеличкий грот виглядала вона, з невеличкою нерівною аркою; але далі і далі під пагорб заглиблювали її повільні руки Петті-гномів довгі роки, що жили вони тут, не потурбовані Сїрими ельфами лїсів.

В глибокі сутїнки вїв їх Мім повз озерце, в якому відбивалися тїмняні зїрки серед тїней березових гїлок. У гирла печери він повернувся і вклонився Турїну. „Входи,” сказав він, „у Бар-ен-Данвед, Дїм Викупу; адже так він тепер зватиметься”.

„Можливо й так,” сказав Турін. „Подивимос'я”. Тоді він увїйшов всередину із Мімом, і інші, бачачи, що він не боїться, пішли за ними, навїть Андрог, який бїльше за всїх сумнівався у Гномі. Незабаром вони опинилися у чорній темряві; та Мім хлопнув у долоні, і з'явився маленький вогник, що наближувався з-за рогу: з проходу позаду зовнїшнього гроту ступав інший Гном із невеличким факелом.

¹⁶ Також ці жовтоквітні теренові кущї зустріли Фродо, Сем і Голлум в Ітіліені, „рїдкі і довгоногі внизу, але густі наверху”, так що вони могли пройти прямо попід ними, „їдучи довгими сухими рядами”; вони мали квіти, які „мерехтіли у мороку і видихали слабкий солодкий аромат” (*Дві Твердині IV 7*).

¹⁷ В інших місцях Сїндарїнське ім'я Петті-гномів подано як Негит Нїбїн (так у *Сїльмарїліоні*, стор. 204) і Нїбїн-Ногрїм. „Високогїрні пустища, що здїймаються між Сїріоном і Нарогом”, на північний схід від Нарготронду (стор. 33 вище) неодноразово згадуються як Пустища Нїбїн-негїв (або варїанти цього імені).

¹⁸ Крута стїна, крізь яку Мім розщїлиною вїв їх і яку він назвав „воротами двору” це (так виглядає) північний край уступу; скелі на східному і західному краях були значно бїльш неприступними.

„Ха! Я не помітив його, як і боявся!” казав Андрог. Та Мім заговорив з прибулим швидко на своїй жорсткій мові, і на вигляд стурбований і розлютований з того, що почув, стрілою кинувся в прохід і щез. Тоді Андрог виступив за те, щоб іти вперед. „Атакуймо першими!” сказав він. „Можливо, тут їхній вулик; та вони маленькі”.

„Їх тільки три, здається мені,” сказав Турін; і повів їх далі; і вигнанці пішли проходом навпомацки, тримаючись за грубі стіни. Багато разів прохід звивався туди і сюди під гострими кутами; але врешті слабке світло заблищало попереду, і вони прийшли в маленьку, але високу залу, напівосвітлену лампами, що звисали із темряви стелі на тонких ланцюгах. Міма не було тут, але було чутно його голос, і, йдучи на нього, Турін прийшов до дверей кімнати у дальньому кінці зали. Заглянувши всередину, він побачив Міма, що стояв навколішки на підлозі. За ним безмовно стояв ще один Гном із факелом; а на кам'яному ложі у дальньої стіни лежав інший. „Хім, Хім, Хім!” причитав старий Гном, смикаючи свою бороду.

„Не всі твої стріли були в білий світ,” сказав Турін Андрогу. „Та ті, що влучили, знайшли погану мішень. Ти випускаєш стріли надто легко; але, можливо, не проживеш достатньо, щоб помудрішати”. Тоді Турін тихо увійшов у двері і, ставши позаду Міма, заговорив до нього. „Що сталося, Мім?” сказав він. „Я знаю трохи мистецтво лікування. Чи можу я допомогти?”

Мім повернув голову, і червоне світло було в його очах. „Ні, якщо тільки ти не повернеш час назад і не повідрубасш люті руки твоїх людей,” відповідав він. „Це мій син, поранений стрілою. Зараз він непритомний. Коли сонце сяде, він помре. Ваші пута не дали мені допомогти йому”.

Знову довгостримувана жалість виплеснулася з Турінового серця, ніби вода зі скелі. „Горе!” сказав він. „Хотів би я повернути ту стрілу, якби міг. Тепер воістину Бар-ен-Данвед, Дім Викупу, має зватися це місце. Адже, житимемо ми тут чи ні, я вважатиму себе твоїм боржником; і якщо я коли-небудь збагатію, я заплачу тобі викуп золотом за твого сина, на знак скорботи, хоч воно і не порадує тебе більше”.

Тоді Мім піднявся і довгим поглядом подивився на Туріна. „Я чув тебе,” сказав він. „Ти говорив як владичний гном давнини; і на це я дивуюсь. Тепер моє серце холодне, хоч воно й не радіє. Тому власний свій викуп я заплачу: ти можеш оселитися тут, якщо бажаєш. Та ось що хочу я додати: той, хто випустив ту стрілу, хай зламає свій лук і свої стріли і покладе їх у ніг мого сина; і хай він більш ніколи не торкається лука і стріл. Якщо він зробить це, хай він помре. Таке закляття накладаю я на нього”.

Андрог був наляканий цим прокляттям; і, хоч і з величезним невдоволенням, він зламав свій лук і стріли і поклав їх у ніг мертвого Гнома. Та виходячи з кімнати, він зле поглянув на Міма і промурмотів: „Кажуть, прокляття Гнома неможливо зняти; але Людське теж може влучити в ціль. Хай ти помреш зі стрілою в горлі!”¹⁹

Тієї ночі вони лягли в залі і спали неспокійно під тужіння Міма і Ібуна, його іншого сина. Коли все стихло, вони не могли б сказати; та коли вони прокинулися, Гноми вже пішли, і кімната була засунута каменем. День був прекрасним знов, і в ранковому сонці вигнанці помилися в озерці і приготували собі їжу, яку мали з собою; і коли вони їли, Мім виріс перед ними.

¹⁹ Андрогове прокляття також записано в такій формі: „Хай у тебе ніколи не буде луку в час потреби”. Згодом Мім зустрів свою смерть від Хурінова меча перед Дверима Нарготронду (Сільмаріліон, стор. 230).

Він вклонився Туріну. „Вже він помер і пом’янутий,” сказав Гном. „Тепер він лежить зі своїми батьками. Ми ж повернемося до того життя, яке залишили, хоч і короткими здаються дні, що лежать перед нами. Чи задовольнив тебе дім Міма? Чи заплачено викуп і чи прийнятий він?”

„Так,” сказав Турін.

„Тоді все твоє, влаштовуй своє життя тут, як забажаєш, окрім от чого: кімната, що тепер закрита, ніхто не має відкривати її крім мене”.

„Ми почули тебе,” сказав Турін. „А щодо нашого життя тут, ми в безпеці, чи так здається; але ще ми потребуємо їжі і інших речей. Як нам виходити звідси; чи більше того, як нам повертатися сюди?”

Ще більше занепокоєння приніс їм гортанний сміх Міма. „Боїтесь, що павук привів вас в серце свого павутиння?” сказав він. „Мім не їсть Людей! І павуку прийшлося б зле із тридцятьма осама за раз. Дивіться, ви озброєні, а я стою тут беззбройний. Ні, ми маємо ділити, ви і я: дім, їжу і вогонь, і можливо, інші речі. І думається мені, ви будете охороняти і зберігати таємницю цього дому заради вашого ж власного добра, навіть якщо знатимете шляхи з нього і назад. Ви дізнаєтеся їх в свій час. А тим часом Мім буде вам провідником, чи Ібун, його син”.

На це Турін погодився, і він подякував Міму, і більшість з його людей були задоволені; адже під ранковим сонцем, а літо було у розпалі, прекрасним здавалося це місце. Один Андрог був незадоволений. „Чим швидше ми будемо вільні в наших діях і рухах, тим краще,” сказав він. „Ніколи ще не брали ми такого бранця, якому мали б звітувати у своїх справах”.

Той день вони відпочивали, чистили зброю і чинили одяг; адже у них ще залишалось їжі на день чи два, і Мім ще трохи додав до того, що вони мали. Він дав їм також три великих котли і дров; і він дістав свій мішок. „Дурниці,” сказав він. „Не варті здобичі. Тільки дикі корінці”.

Та коли він зготував ті корінці, вони виявилися доброю їжею, чимось схожим на хліб; і вигнанці були раді їм, адже довго вже вони жили без хліба, хіба що вдавалось вкрасти трохи. „Диким Ельфам не відомі вони; Сірі ельфи не знаходили їх; гордовиті прибульці з-за Моря надто горді, щоб ритися в землі,” сказав Мім.

„Як називається це?” сказав Турін.

Мім поглянув на нього скося. „В них немає ім’я окрім гном’ячого, а його ми не скажемо,” сказав він. „І ми не навчимо Людей шукати їх, адже Люди жадібні й марнотратні, і не зупиняться, допоки всі рослини не зникнуть; хоч ви і зустрічаєте їх постійно, спотикаючись по пустці. Нічого більше не дізнаєтесь ви від мене; але матимете достатньо моєї гостинності, поки говоритимете прямо і не шпигуватимете і не крастимете”. Тоді він знову розсміявся своїм гортанним сміхом. „Ці корінці великої цінності,” сказав він. „Більшої ніж золото в голодну зиму, адже їх можна запасати, як запасає горіхи білка, а ми запасаємо їх з першого достиглого. І ви дурні, якщо думаєте, що я не розлучився б з однією малою поклажею ціною власного життя”.

„Я почув тебе,” сказав Ульрад, який оглядав мішок, коли Мім був схоплений. „Але все ж ти не хотів розлучатися із своєю поклажею, і твої слова змушують мене дивуватися ще більше”.

Мім повернувся і подивився на нього похмуро. „Ти з тих дурнів, про яких весна не тужить, якщо вони гинуть взимку,” сказав він. „Я дав своє слово, і тому мав повернутись, бажаючи цього чи ні, з мішком чи без, хай беззаконні й безчесні люди думають, як їм заманеться! Але я не люблю, коли нечестивці силою розлучають

мене із моїм добром, будь то хоч шнурок. Чи я не пам'ятаю, що твої руки були серед тих, хто накладав на мене пута, і тим затримали мене, так що я не розмовлятиму тепер ніколи зі своїм сином? Щоразу, коли я розділятиму земляний хліб з моїх запасів, я не рахуватиму тебе, і якщо тобі й дістанеться щось, то це хіба з ласки твоїх товаришів, не з моєї”.

Тоді Мім пішов геть; а Ульрад, що злякався був його гніву, сказав йому в спину: „Високі слова! Тим не менш, старий пройдисвіт мав ще щось в мішку, такої ж форми, але твердіше і важче. Можливо, були такі там й інші речі, окрім тільки земляного хлібу пустки, який Ельфи не знаходили, і про який Люди не повинні й знати!”²⁰

„Можливо,” сказав Турін. „Тим не менше, в одному правий був Гном: назвавши тебе дурнем. Чому ти маєш вибовтувати його таємниці? Мовчанка, коли б слова, хоч і правдиві, застрягли в твоєму горлі, послужила б нашим справам краще.”

День пройшов спокійно, і ніхто з вигнанців не бажав виходити звідси. Турін ходив туди-сюди по зеленому дерну уступу, від краю до краю; і він дивився на схід, і на захід, і на північ, і дивувався, як далеко можна бачити у чистому повітрі. На північ дивився він, і бачив Ліс Бретіля, що дерся вгору, зелений навколо Амон Обеля в своїй середині, і туди поверталися його очі ще і ще, він не знав, чому; адже серцем своїм він був скоріше на північному заході, де, за лігами і лігами, на краю небес, здавалося йому, бачить він відблиски Гір Тіні, стін його дому. Але увечері Турін поглянув на захід, у сідаюче сонце, й було воно червоним в туманах над далекими берегами, і Долина Нарогу лежала глибоко в тіні перед ним.

Так почалось перебування Туріна, сина Хуріна в палатах Міма, в Бар-ен-Данведі, Домі Викупу.

Історію Туріна з його приходу в Бар-ен-Данвед і до падіння Нарготронду див. в Сільмаріліоні, стор. 204-215, і в Додатку до Нарна і Хін Хурін, стор. 70 нижче.

Повернення Туріна в Дор-ломін

Врешті решт, виснажений поспіхом і довгою дорогою (адже сорок ліг і більше пройшов він без відпочинку) із першою кригою зими Турін прийшов до заводей Ірвіна, де перед цим він був зцілений. Але тепер там було тільки змерзле болото, і він не міг напитися тут більше.

Звідти він прийшов до проходів у Дор-ломін;²¹ і лютий сніг прийшов з Півночі, і дороги були небезпечні і холодні. Хоч тридцять і три роки пройшло вже з тих пір, як він ступав цим шляхом, той був викарбуваний у його серці, таким великим був сум кожного кроку, що віддаляв його від Морвен. Так нарешті він

²⁰ Таємниця інших речей у мішку Міма не розкривається. Єдине згадування цього можна знайти на одній поспішній записці, де припускається, що там могли бути злитки золота, замасковані під корінці, і згадується, що Мім „шукав старі скарби дому гномів поблизу „плоского каміння””. Це поза сумнівами ті самі камені, про які тут в тексті (стор. 31) сказано: „нагромадження величезних каменів, нахилених чи звалених разом”, на тому місці, де Мім був спійманий. Але ніде немає ніяких натяків, яку роль цей скарб зіграв у історії Бар-ен-Данведа.

²¹ На стор. 10 сказано, що перевал через плече Амон Дартіру був єдиним проходом „між Сереком і далеким заходом, де Дор-ломін межував з Неврастом”.

повернувся у землю свого дитинства. Була вона холодною і голою; люди зустрічалися тут нечасто, були вони непривітні і розмовляли на жорсткому наріччі Естерлінгів, а стара мова стала мовою рабів чи ворогів.

Тому Турін ішов обережно, скриваючись за каптуром, і безмовно, і так прийшов врешті до дому, який шукав. Стояв той порожній і темний, і жодна жива істота не селилася поблизу нього; адже Морвен не стало, і Бродда Прибулець (той, що силою взяв Ерін, Хурінову родичку, собі за дружину) пограбував її дім, і забрав усе, що лишалося в неї з добра чи слуг. Дім Бродди був найближчим до старого дому Хуріна, і туди й прийшов Турін, знесилений мандрями і горем, просячи притулку; і він був наданий йому, адже деякі м'якші звичаї старини ще зберігалися тут стараннями Ерін. Йому дали місце біля вогню серед слуг, і мало хто з бродяг був таким похмурим і виснаженим як він; і він спитав, що нового в цих краях.

Запанувала тиша, а дехто відійшов подалі, дивлячись скося на чужинця. Та один бродяга, з милицею в руці, сказав: „Якщо ти говориш на старій мові, хазяїне, говори тихіше, і не питай вістей. Хочеш бути побитим за бродяжництво чи повішеним за шпигунство? Бо ти заслуговуєш й на те і на те. Тобто кажучи,” сказав він, присуваючись ближче і промовляючи тихо на вухо Туріну, „схожий ти на людину з того славного народу старих часів, що прийшли із Хадором у золоті дні, ще до того, як голови одяглися вовчою шерстю. Тут є такі, хоч вони і зробились тепер жебраками й рабами, і, якби не Леді Ерін, не мали б ані вогню, ані хліба. Звідки ти, і що за новини приніс?”

„Тут жила леді на ім'я Морвен,” відповідав Турін „і давним-давно я жив в її домі. Туди після довгих мандрів прийшов я шукати притулку, але ані вогню, ані людей не знайшов я там”.

„І не знайшов би і рік тому, і навіть більше,” відповідав старий. „Мало вогню і людей було в тому домі з часів смертоносної війни; адже була та леді зі старого народу — як ти без сумніву і сам знаєш, вдова нашого правителя, Хуріна, сина Галдора. Вони не посміли торкнутися її, однак, адже вони боялися її; гордовитою і прекрасною, як королева, була вона, перш ніж змарніла від суму. Відьмицею вони називали її, і остерігалися зустрічатися з нею. Відьмиця: не що інше, як „друг ельфів” новою мовою. А ще вони грабували її. Часто були б вони з дочкою голодними, якби не Леді Ерін. Кажуть, вона таємно їм допомагала, і часто бувала битою за це негідним Броддою, своїм мужем по нужді”.

„Вже рік тому, і навіть більше?” сказав Турін. „Вони померли чи стали рабами? Чи Орки вбили її?”

„Ніхто не знає цього напевне,” сказав старий. „Та вона пішла зі своєю дочкою; а цей Бродда пограбував її і зруйнував те, що лишилося. Навіть собаки не лишилося, й ті люди, що вона мала, хоч як небагато їх було, стали його рабами; окрім хіба що декількох, що пішли жебракувати, як от я. Я служив їй багато років, і великому Хазяїну до того, Садор Одноніг: якби не проклята сокира у лісі колись, лежати б мені у Великому Кургані тепер. Добре пам'ятаю я день, коли проводжали сина Хуріна, і як він плакав; і як плакала вона, коли він пішов. Казали, що йшов він у Сховане Королівство”.

Тут старий прикусив язика, і з недовірою подивився на Туріна. „Я старий і балакучий,” сказав він. „Не зважай на мене! І хоч приємно мені поговорити старою мовою із кимсь, хто розмовляє нею гарно, як в старі часи, дні тепер злі, і треба бути обережним. Не всі, хто говорять прекрасною мовою, прекрасні в своєму серці”.

„Воістину,” сказав Турін. „Жорстке моє серце. Але якщо ти боїшся, що я шпигун Півночі чи Сходу, то ненабагато більше мудрості маєш ти зараз, ніж мав багато років тому, Садор Лабадал”.

Старий дивився на нього, роззявивши рота; а тоді заговорив знов, і голос його тремтів. „Ідемо звідси! Назовні холодніше, та безпечніше. Ти говорив надто голосно, а я багато, як на Естерлінгів дім”.

Коли вони вийшли надвір, він вхопився за Турінів плащ. „Давним-давно жив ти в тому домі, кажеш. Владико Турін, сине Хуріна, нащо ти повернувся? Мої очі відкриті, в усякому разі, мої вуха; у тебе голос твого батька. Та тільки малий Турін називав мене так: Лабадал. Він не мав на увазі нічого поганого: ми були добрими друзями у ті дні. Що він шукає тут тепер? Мало нас залишилося; і ми старі і беззбройні. Щасливіші ті, що лежать у Великому Кургані”.

„Я прийшов не з думкою про битву,” сказав Турін, „хоч твої слова і пробудили в мене її, Лабадал. Та треба чекати. Я шукаю Леді Морвен і Ніенор. Що можеш ти сказати мені про це, і швидко?”

„Мало, владико,” сказав Садор. „Вони пішли таємно. Ходили чутки серед наших, що їх викликав Повелитель Турін; адже ми не сумнівалися, що він став з роками великим королем або паном в якійсь південній країні. Та здається це не так”.

„Не так,” відповідав Турін. „Паном я був у південній країні, але тепер я бродяга. І я не викликав їх”.

„Тоді я не знаю, що сказати тобі,” промовив Садор. „Та Леді Ерін знає, я певен. Вона знала всі наміри твоєї матері”.

„Як мені пройти до неї?”

„Того я не знаю. Це коштуватиме їй багато болю, якщо її спіймають шепотячою у дверях із бездомним волоцюгою з переможеного народу, навіть якщо щось і змусить її погодитися на таку зустріч. А такий жебрак як ти не пройде далеко у палати; Естерлінги схоплять тебе поб'ють, якщо не гірше”.

Тоді в гніві Турін скричав: „Я не пройду в Броддові палати, і вони поб'ють мене? Ідемо, і побачиш!”

Із цим він увійшов у залу і відкинув свій каптур, і розкидаючи всіх на своєму шляху, пройшов у палати, де був хазяїн дому і його дружина, і інші шляхетні Естерлінги. Тут деякі з них кинулися, щоб схопити його, але він повалив їх на підлогу, і прокричав: „Хіба ніхто не править у цьому домі, чи тут живуть Орки? Де хазяїн?”

Тоді піднявся розлютований Бродда. „Я правлю у цьому домі,” сказав він.

Та перш ніж він встиг сказати більше, Турін сказав: „Значить ти не навчився ввічливості, яка була у цих землях до тебе. Чи тепер у звичай чоловіків дозволяти лакеям чіпати родичів своїх дружин? Я родич Леді Ерін і маю до неї доручення. Можу я пройти вільно, чи я маю пройти, як забажаю?”

„Іди!” сказав Бродда, нахмурившись; а Ерін зблідла.

Тоді Турін ступив вперед, став перед Ерін і вклонився. „Пробачте, Леді Ерін,” сказав він, „за те, що я увірвався сюди так; але моє доручення термінове і я йду здалеку. Я шукаю Морвен, Правительку Дор-ломіну, і Ніенор, її дочку. Але її дім стоїть порожній і пограбований. Що можеш ти сказати мені?”

„Нічого,” сказала Ерін у великому страху, адже Бродда дивився на неї пильно. „Нічого, окрім того, що вона пішла”.

„Цьому я не вірю,” сказав Турін.

Тоді Бродда скочив на ноги, червоний від п'яної люті. „Досить!” прокричав він. „Чи личить моїй дружині, щоб їй при мені суперечив жебрак, та ще й на

рабському наріччі? Не має ніякої Правительки Дор-ломіну. А щодо Морвен, вона з рабів, і втекла, як втікають раби. Зроби те саме, і швидко, а не то я повішу тебе на дереві!”

Тоді Турін стрибнув на нього, витяг свій чорний меч, схопив Бродду за волосся, і відкинув його голову назад. „Не ворущись,” сказав він, „або ця голова залишить свої плечі! Леді Ерін, я попросив би пробачити мене ще раз, якби знав хоч щось, що цей негідник зробив тобі, окрім зла. Але говори тепер, і не затримуй мене! Чи я не Турін, Правитель Дор-ломіну? Можу я питати тебе?”

„Питай мене,” відповідала вона.

„Хто пограбував дім Морвен?”

„Бродда,” відповідала вона.

„Коли вона втекла і куди?”

„Рік і три місяці пройшло з тих пір,” сказала Ерін. „Хазяїн Бродда і інші Прибульці зі Сходу гнітили її важко. Ще раніше була вона запрошена у Сховане Королівство; і врешті вона пішла. Адже шлях туди звільнився від зла на деякий час, завдяки доблесті Чорного Меча з південних країв, як казали; та тепер все змінилося. Вона хотіла знайти свого сина, що чекав на неї там. Але якщо ти тут, то боюся, щось пішло навкіс”.

Тоді Турін засміявся гірко. „Навікіс, навікіс?” скричав він. „Так-таки навікіс: криво, як кривий Моргот!” І раптом чорна лютя вразила його; адже очі його були відкриті, і чари Глаурунга знайшли свій останній шлях, і він зрозумів усю брехню, якою був обманутий. „Обдурений, щоб прийти сюди і померти тут без честі, хоч міг я щонайменше померти як герой перед Воротами Нарготронду?” І там, в ночі коло дому, здалося йому, чує він крики Фіндуйлас.

„Не перший помру я тут!” закричав він. І він схопив Бродду, і з силою великого страждання і люті підняв його високо і струснув його, як собаку. „Морвен з рабів, ти сказав? Ти, нащадок боягузів, злодій, раб рабів!” І з цим від шпурнув голову Бродди на його власний стіл, прямо в обличчя Естерлінга, який піднявся, щоб напасти на нього.

Тут шия Бродди зламалася; а Турін схопився і вбив іще трьох, що тулилися там зі страху, адже були застигнуті беззбройними. В залі виникла метушня. Естерлінги, що були там, піднялися проти Туріна, та серед інших багато було тут кого з давнього народу Дор-ломіну: довго були вони легкодушними рабами, але тепер піднялися із закликами до повстання. Незабаром велика бійка здійнялася у залі, і хоч раби мали тільки м'ясні ножі і те, що їм вдалося схопити, проти кинджалів і мечів, багато було вбитих з обох боків, перш ніж Турін втрутився і вбив решту Естерлінгів, що лишалися ще тут.

Тоді він перепочивав, спершись на колону, і полум'я його гніву тліло як зола. І старий Садор, який був смертельно поранений, підповз до нього і охопив його коліна. „Тричі сім років і більше, довго чекав я на цю годину,” сказав він. „Але тепер йди, йди, повелителю! Йди, і не повертайся назад, допоки не збереш більшої сили. Вони піднімуть на тебе цілу землю. Багато кому вдалося втекти звідси. Йди, або ти знайдеш тут свій кінець. Прощавай!” І він зісковзнув на підлогу і помер.

„Він говорив із правдивістю смерті,” сказала Ерін. „Ти дізнався чого бажав. Тепер іди швидко! Але іди спершу до Морвен і розрадь її, або мені важко буде пробачити цю руйну, яку залишаєш ти після себе. Адже злим хоч було моє життя тут, смерть ти приніс мені своїм насильством. Прибульці помстяться за цю ніч всім, хто був тут. Необачні твої діяння, сине Хуріна, ніби ти й досі все ще дитя, що я знала колись”.

„І полохливе серце у тебе, Ерін, дочка Індора, як і було воно ще тоді, коли я називав тебе тіткою; і злий собака міг налякати тебе,” сказав Турін. „Ти зроблена для м’якшого світу. Але йдемо! Я приведу тебе до Морвен”.

„Сніг лежить на землі, але глибший лежить на моїй голові,” відповідала вона. „Так само швидко помру я у пустці з тобою, як і тут із жорстокими Естерлінгами. Тобі не виправити того, що вже зроблено. Йди! Залишитися тут — тільки зробити гірше і завдати горя Морвен безцільно. Йди, я прошу тебе!”

Тоді Турін вклонився низько до неї, і повернувся, і покинув дім Бродди; і всі повстанці, що мали сили, пішли із ним. Вони бігли до гір, адже деякі серед них знали шляхи у пустці, і благословляли сніг, що падав за ними, ховаючи їхній слід. Так, хоч і швидко почалася погоня, і з багатьма людьми, собаками, і конями, вони втекли на південь у гори. Там, дивлячись назад, вони побачили червоне світло далеко у землях, які залишили.

„Вони спалили дім,” сказав Турін. „Нащо вони зробили це?”

„Вони? Ні, повелителю: вона, думається мені,” сказав один з його супутників на ім’я Асгон. „Багато людей зброї не розуміють терпіння і спокою. Вона зробила більше кожного з нас, і за більшу ціну. Не полохливим виявилось серце її, і терпіння її скінчилося врешті-решт”.

Найвитриваліші, що могли перенести зиму, залишилися із Туріном і відвели його заплутаними шляхами у сховище в горах, печеру, відому тільки вигнанцям і втікачам; був там і деякий запас їжі. Вони перечекали, допоки не зійшов сніг, а потім дали йому їжі і провели перевалом, яким рідко користувалися, на південь, у Долину Сірїону, де снігу не було. На шляху вниз вони попрощалися.

„Прощай, Правителю Дор-ломіну,” сказав Асгон. „Та не забувай нас. На нас полюють тепер; і Вовчий люд буде жорстокішим після твого приходу. Тому йди і не повертайся, допоки не збереш достатньої сили, щоб звільнити нас. Прощай!”

Прихід Туріна у Бретіль

Тепер Турін ішов вниз до Сірїону і розривався в думках. Адже бачив він, що там, де раніше мав два гірких вибори, тепер він має три, і його пригноблений народ, якому він приніс тільки більше горя, кличе його. Цю радість тільки мав він: Морвен і Ніенор поза сумнівами вже давно прийшли у Доріат, і тільки завдяки доблесті Чорного Меча Нарготронду шлях їхній був безпечним. Й він казав собі в думках: „В якому кращому місці міг би я приютити їх, якби навіть і прийшов раніше? Якщо пояс Меліан буде прорваний, то всьому кінець. Ні, все на краще; адже своєю люттю і швидкістю дій я кидаю тінь скрізь, де б не оселився. Хай Меліан береже їх! І я полишу їх у спокої й незатьмареними іще трохи”.

Та надто пізно вже Турін шукав Фіндуйлас, блукаючи лісами під відрогами Еред Ветріну, здичавілий й обережний наче звір; й даремно стежив за всіма дорогами, що вели на північ до Броду через Сірїон. Надто пізно. Адже всі сліди вже були знищені дощами та снігом. Та сталося так, що Турін, ідучи понад Тейгліном, зустрівся з людьми з Народу Халета з Лісу Бретіля. Війна перетворила їх на маленький народ, і жили вони здебільшого ховаючись за частоколом на Амон Обелі, глибоко у лісі. Ефель Брандір, так називалося це місце; адже Брандір, син Хандіра, був тепер їхнім правителем, з тих пір, як його батька було вбито. Брандір не був войовничою людиною, будучи кульгавим на ногу, зламано у нещасному випадку ще

в дитинстві; і тим м'якшою був він вдачі, що любив дерево більше за метал, і науку про речі, що ростуть із землі, більше за всі інші знання.

Але дехто з лісовиків й досі полював на Орків по кордонах; і сталося так, що, коли Турін був в тих краях, він почув звуки бійки. Він поспішив туди, і, виглядаючи обережно з-за дерев, побачив маленьку групу людей, оточених Орками. Вони захищалися відчайдушно, ставши спинами до кучки дерев, що росли окремо від інших на галявині; але Орки переважали їх у кількості, так що ті мали мало надій врятуватися без зовнішньої допомоги. Тому, сховавшись у підліску, Турін зчинив великий галас, тупотячи та гуркочучи, а тоді закричав у повний голос, ніби командуючи багатьма людьми: „Ха! От вони! За мною! Вперед, вбивайте всіх!”

Тут багато Орків почали оглядатися назад, злякавшись, і Турін вискочив вперед, махаючи рукою, ніби закликаючи людей позаду, і лезо Гуртанга виблискувало, ніби полум'я, в його іншій руці. Надто добре вже це лезо було відомо Оркам, і ще до того, як він опинився серед них, багато з них розсипалося по галявині, втікаючи. Тоді лісовики приєдналися до нього, і разом вони загнали ворогів у ріку: мало хто з них перейшов її.

Зрештою, вони зупинилися на березі, і Дорлас, проводир лісовиків, сказав: „Ти швидкий на руку, повелителю; однак люди твої повільні”.

„Ні,” сказав Турін, „ми завжди діємо, як одне ціле, і нероздільні”.

Тоді Люди Бретіля розсміялися і сказали: „Що ж, один такий вартий багатьох. І ми винні тобі велику подяку. Але хто ти, і що робиш тут?”

„Не що інше, як свою справу, вбиваю Орків,” сказав Турін. „І живу я там, куди заведе мене моя справа. Я — Лісний Відлюдник”.

„То ж йдемо, поживеш у нас,” сказали вони. „Адже живемо ми саме у лісах, і саме потребуємо людей твого ремесла. Тебе приймуть із радістю!”

Тоді Турін подивився на них дивно і сказав: „Невже ще чиїсь дверям судилося потемніти від моєї тіні? Але, друзі, все ще маю я сумне завдання: знайти Фіндуйлас, дочку Ородрета з Нарготронду, або хоча б узнати новини про неї. Горе! Багато тижнів тому залишила вона Нарготронд, а все ще я шукаю її”.

Тоді вони подивились на нього із жалем, і Дорлас сказав: „Не шукай більше. Адже дружина Орків прийшла якось до Перехрестя Тейгліну, і нас задовго попереджали про це: вони рухалися дуже повільно, через те, що вели із собою багато полонених. Тож ми вирішили внести свій маленький внесок у цю війну, і влаштували Оркам засідку з усіма лучниками, яких змогли зібрати, сподіваючись врятувати хоча б когось із бранців. Та, горе! як тільки ми почали приступ, підлі Орки вбили першими жінок серед полонених; й дочку Ородрета вони прибили до дерева списом”.

Турін стояв, немов смертельно уражений. „Як знаєте ви це?” сказав він.

„Вона сама говорила до мене, перш ніж померти,” сказав Дорлас. „Вона дивилася на нас, ніби шукаючи когось, на кого чекала, і сказала: „Мормегілю. Скажіть Мормегілю, що Фіндуйлас тут.” Більше вона не сказала нічого. Та з-за її останніх слів ми поклали її там, де вона померла. Вона лежить у кургані на Тейгліні. Минув вже місяць з тих пір”.

„Проведіть мене туди,” сказав Турін; і вони привели його до пригірку на Перехресті Тейгліну. Там він впав долу, і темрява опустилася на нього, і їм здалося, що він помер. Та Дорлас подивився на нього, і, повернувшись до своїх людей, сказав: „Пізно! Яка нещаслива доля. Але дивіться: от лежить сам Мормегілю, великий капітан Нарготронду. З його меча мали б ми впізнати його, як це зробили

Орки”. Адже слава про Чорний Меч Півдня була повсюдна, й про нього було відомо навіть у лісних хащах.

Тож вони підняли його шанобливо і принесли у Ефель Брандір; і Брандір, що вийшов їм назустріч, здивувався похоронним ношам, які вони несли. А тоді, відгорнувши покривало, він побачив обличчя Туріна, сина Хуріна; і темна тінь лягла на його серце.

„О безжалісні Люди Халета!” скричав він. „Нащо ви утримали смерть від цієї людини? З великим трудом принесли ви сюди останнє лихо нашого народу”.

Але лісовики сказали: „Ні, це Мормегіль з Нарготронду²², могутній вбивця Орків, і він стане нам у великій нагоді, якщо виживе. А якби й не так, то чи залишили б ми людину, уражену горем, лежати як поживу на дорозі?”

„Авжеж ні,” сказав Брандір. „Доля не бажала того”. Й він взяв Туріна у свій дім і доглядав його з турботою.

Коли Турін нарешті стряхнув з себе темряву, повернулася весна; й він прокинувся і побачив сонце на зелених бруньках. Тоді й відважність Дому Хадора прокинулася у ньому теж, і він встав і сказав у своєму серці: „Всі мої діяння і минулі дні темні і сповнені зла. Але нові дні наступають. Тут залишусь я у мирі, і зречуся імені свого і роду; і так залишу свою тінь позаду, або хоча б не кину її на тих, кого люблю”.

Тож він взяв собі нове ім'я, назвавшись Турамбаром, що на мові Високих Ельфів означає Володар Долі; і оселився серед лісовиків, і вони полюбили його, і він наказав їм забути про його старе ім'я і вважати його народженим у Бретілі. Однак, помінявши ім'я, не міг він ані повністю поміняти своєї вдачі, ані позабути старих нещастя, спричинених слугами Моргота; й він полював Орків із кількома людьми такої ж вдачі як він, хоч Брандір і був незадоволений з того. Адже він сподівався зберегти свій народ скоріше тишею і потаємністю.

„Хоч і не Мормегіль більше,” казав він, „все ж Турамбар своєю безстрашністю приведе помсту у Бретіль!”

Тому Турамбар відклав свій чорний меч, і не брав його із собою на бій, а носив лук і спис. Але й так він не дозволяв Оркам користуватися Перехрестям Тейгліну чи наближатися до того кургану, в якому лежала Фіндуйлас. Хауд-ен-Еллет, так назвали його, Курган Ельфійки, і невдовзі Орки навчилися боятися цього місця, і сторонилися його. І якось Дорлас сказав Турамбару: „Ти зрікся імені та все ж лишився Чорним Мечем; а чи правдивий іде поголос, що він син Хуріна з Дор-ломіну, правителя Дому Хадора?”

І Турамбар відповідав: „Я чув про це. Та не розголошуй того. Прошу тебе, як друга”.

Подорож Морвен і Ніенор у Нарготронд

Коли Сувора Зима скінчилася, нові чутки з Нарготронду прийшли у Доріат. Адже ті, хто уникнув пограбувань та пережив зиму у пустці, шукали притулку у Тінгола, і стражі на кордонах проводили їх до Короля. І дехто поговорював, що ворог відійшов на північ, а дехто, що Глаурунг й досі живе у палатах Фелагунда; і дехто казав, що Мормегіль вбитий, а інші, що він потрапив під чари Дракона, і все

²² В цій історії, як вона розказана у Сільмаріліоні (стор. 216), Брандір передчуває лихо після того, як чує „вісті, що приніс Дорлас”, а отже (виглядає на те) після того, як він дізнається, що людина на ношах — Чорний Меч Нарготронду, з чуток син Хуріна з Дор-ломіну.

ще живе, ніби скам'янілий. Та всі сходилися на тому, що з самого початку у Нарготронді знали, що Чорний Меч — ніхто інший як Турін, син Хуріна з Дор-ломіну.

Тож великим був страх і сум Морвен і Ніенор; і Морвен сказала: „Такі сумніви — воістину справа Моргота! Знати б вже напевне усе те найгірше, що ми ще маємо винести!”

Тепер і сам Тінгол дуже бажав дізнатися більше про долю Нарготронду, і збирався вже послати тих, хто міг би непомітно пройти туди, але він вірив, що Турін і справді був вбитий, або що йому нічим вже не допомогти, й він не хотів би бачити як Морвен дізнається про це напевне. Тому він сказав їй: „Це небезпечна справа, Леді Дор-ломіну, і все треба як слід обдумати. Подібні сумніви й справді можуть бути справою Моргота, щоб змусити нас зробити щось необачно”.

Та Морвен у розпачі прокричала: „Необачно, владико! Якщо мій син голодує по лісах, або помирає у пугах, якщо його тіло лежить десь не поховане, тоді я буду необачною. Я не затримаюсь й години, щоб піти шукати його”.

„Леді Дор-ломіну,” сказав Тінгол, „цього якраз син Хуріна й не бажав би. Тут він волів краще, щоб ви жили, аніж в будь-якій іншій землі: під захистом Меліан. Заради Хуріна і Туріна не дозволю я вам блукати за кордоном в ці сповнені чорної загрози дні”.

„Ви не уберегли Туріна від загрози, а мене ви хочете уберегти від нього,” скричала Морвен. „Під захистом Меліан! Так, у полоні Поясу. Довго я утримувалася, перш ніж перетнути його, і тепер жалію про це”.

„Ні, якщо ви кажете так, Леді Дор-ломіну,” сказав Тінгол, „знайте: Пояс відкритий. Вільно прийшли ви сюди; й вільні лишатися тут — або йти”.

Тоді Меліан, яка до того мовчала, промовила: „Не йди звідси, Морвен. Правдиве слово ти сказала: ці сумніви від Морготу. Якщо ти підеш, ти підеш з його волі”.

„Страх Морготу не утримає мене від поклику крові,” відповідала Морвен. „Та якщо ви боїтеся за мене, владико, то позичте мені декількох зі своїх людей”.

„Я не можу наказувати вам,” сказав Тінгол. „Але своїм людям можу. Я пошлю їх у своїх власних справах”.

На це Морвен не сказала нічого й тільки заплакала; і так вона покинула покої короля. У Тінгола було важко на серці, адже здавалося йому, що Морвен приречена; й він спитався Меліан, чи не могла б вона утримати її своєю владою.

„Проти приходу зла сюди я маю владу,” відповідала вона. „Та утримати бажаного від виходу звідси я без сили. Це твоє право. Якщо вона має бути затримана тут, вона має бути затримана силою. Можливо так ти здолаєш її настрій”.

Тим часом Морвен прийшла до Ніенор і сказала: „Прощавай, дочка Хуріна. Я йду шукати свого сина, або вірних звісток про нього, бо ніхто тут не зробить цього, і всі зволікатимуть, допоки не буде пізно. Чекай на мене тут: може статися, я повернусь”.

Тоді Ніенор у страху і розпачі почала було відмовляти її, та Морвен не відповідала на це нічого, і пішла у свої покої; і коли настав ранок, сіла на коня і поїхала.

Тінгол же наказав не затримувати її і не перешкоджати їй. Але як тільки вона поїхала, він зібрав загін найзагартованіших і найбільш вправних своїх стражів, і призначив Маблунга командиром.

„Слідуйте за нею швидко,” сказав він, „але не давайте їй побачити вас. Та якщо десь у пустці загрожуватиме їй небезпека, тоді покажіть себе; і якщо й тоді вона не повернеться, охороняйте її якнайкраще, куди б вона не пішла. Ще я хочу, щоб хтось з вас поїхав вперед якнайдалі і розвідав що зможе”.

Ось так і сталося, що Тінгол послав більший загін, аніж спершу збирався, і серед них було десять вершників із запасними конями. Вони їхали за Морвен, а вона ішла на південь через Регіон, і так прийшла до берегів Сірйону понад Твіліт Мерес; там вона зупинилась, адже Сірйон був широким і швидким, а вона не знала шляху. Тож стражі змушені були відкритися їй; і Морвен сказала: „Тінгол хоче зупинити мене? Чи врешті вирішив послати мені допомогу, в якій спочатку відмовив?”

„І те, і те,” відповідав Маблунг. „Ти не повернешся?”

„Ні!” сказала вона.

„Тоді ми маємо допомагати тобі,” сказав Маблунг, „хоч це і проти мого бажання. Широкий й глибокий в цьому місці Сірйон, і небезпечно звіру чи людині перепливати його тут”.

„Тоді перенесіть мене на той бік в будь-який спосіб відомий Ельфам,” сказала Морвен; „або я спробую переплисти”.

Тому Маблунг привів її до Твіліт Мерес. Там серед струмків і очерету на східному березі були сховані і охоронялися човни для переправи; адже цим шляхом туди і назад проходили посланці між Тінголом та його ріднею у Нарготронді²³. Тут вони перечекали майже всю зоряну ніч, а тоді в білому тумані перед світанком переправилися на той бік. І вже коли червоне сонце зійшло за Блакитними Горами, і сильний ранковий вітер розірвав туман на шматки, стражі піднялися на західний берег і залишили Пояс Меліан. Високі Ельфи Доріату то були, усі в сірому, загорнуті у плащі поверх кольчуг. Морвен з переправи дивилася на те, як мовчки вони проходять, а тоді раптом роздався їй зойк, і вона вказала на останнього з перехожих.

„Звідки з'явився він?” сказала вона. „Тричі десятеро вас прийшло до мене. Тричі десять і один вийшло вас на берег!”

Тоді всі повернулися і побачили, як сонце виблискує на золотій голові: адже була то Ніенор, і вітер відкинув її каптур. Так розкрилося, що вона ішла за загоном, і приєдналася до них у темряві на переправі. Усі були збентежені, і більш за всіх Морвен. „Повертайся, повертайся! Я наказую тобі!” кричала вона.

„Якщо дружина Хуріна може проти всіх порад піти на поклик крові,” сказала Ніенор, „то так може вчинити й дочка Хуріна. Смутком назвали ви мене, але я не сумуватиму сама за батьком, братом і матір'ю. Та тільки вас я знаю, і тільки вас я люблю понад усе. І що не лякає вас, не злякає й мене”.

Й насправді мало страху було видно в її обличчі чи чутно в її диханні. Високою і сильною була вона на вигляд; адже могутньої статури були всі з Дому Хадора; й, одягнена у сіре Ельфійське одяння, була вона меншою лише за найбільшого з стражів.

„Що ж ти збираєшся робити?” сказала Морвен.

„Піти з вами,” сказала Ніенор. „Такий вибір принесла я вам. Відвести мене назад і залишитися у безпеці під захистом Меліан; адже не мудро відкидати її поради. Або ж я розділю із вами будь-яку небезпеку”. Адже все ще мала Ніенор надію, що, хоча б зі страху за неї і любові до неї матір поверне назад; і Морвен й справді розривалася в думках.

²³ Див стор. 72, де є згадка про те, що Ородрет обмінювався вістями із Тінголом „по таємних шляхах”.

„Одна справа відкидати поради,” сказала вона. „А інша — накази своєї матері. Повертайся!”

„Ні,” сказала Ніенор. „Давно вже я не дитина. Я маю власну волю і мудрість, хоч дотепер вони й не перетиналися з твоїми. Я піду із вами. Краще у Доріат, хоча б з поваги до тих, хто править там; але якщо ні, то на захід. Воістину, хто з нас і має йти, так це я, у розквіті сил”.

І Морвен побачила у сірих очах Ніенор Хурінову впертість; й вона завагалася, але не могла здолати свою гордість, і не бажала виглядати переможеною своєю дочкою (хоч та й говорила шляхетно), старою і нерозумною.

„Я піду далі, як і збиралася,” сказала вона. „Йди і ти, як хочеш, але проти моєї волі”.

„Хай буде так,” сказала Ніенор.

Тоді Маблунг сказав своїм людям: „Воістину, за браком порад, не відваги, Хурінів народ приносить горе іншим! В усякому разі це справедливо щодо Туріна; не щодо його батьків. Але тепер всі вони приречені, і це не подобається мені зовсім. Більше страшить мене це завдання Короля, аніж полювання на Вовка. Що тут поробиш?”

Але Морвен, яка стояла на березі і підійшла ближче, почула його останні слова. „Роби, як тобі наказав Король,” сказала вона. „Шукай звісток про Нарготронд й про Туріна. Адже цей шлях у нас співпадає”.

„Ще він довгий й небезпечний,” сказав Маблунг. „Якщо ви йдете далі, то маєте сісти на коней і їхати разом із вершниками; і не відставайте від них”.

Ось так і сталося, що повний день вони їхали вперед, і повільно та обережно минули країну очерету та низьких верб, і прийшли до сірих лісів, що покривали більшу частину південної рівнини перед Нарготрондом. Весь день вони йшли точно на захід, і не бачили нічого, окрім спустошення, і не чули нічого; адже землі навкруги лежали тихі, і здалося Маблунгу, що страх лежить на них. Той самий шлях йшов Берен роки до того, і тоді ліси були сповнені невидимих очей мисливців; а тепер усі люди Нарогу пішли, а Орки, здавалося, ще не зайшли так далеко на південь. Ту ніч вони провели у лісі без вогню та світла.

Наступні два дні вони продовжували свій шлях, і під вечір третього дня від Сірйону перетнули рівнину і тепер були неподалік східних берегів Нарогу. Тут така велика тривога охопила Маблунга, що він просив Морвен не йти далі. Та вона тільки засміялася і сказала: „Скоро вже ти позбудешся нас, схоже на те. Але потерпи нас ще трохи. Ми підійшли надто близько, щоб повертати назад у страху”.

Тоді Маблунг скричав: „Приречені ви обидві, а ще безрозсудно сміливі. Нічим не допомагаєте ви, тільки перешкоджаєте розвідці. Тепер слухайте мене! Мене просили не затримувати вас силою; але також мене просили охороняти вас якнайкраще. В цьому поході тільки одне з того можу я зробити. Тож я охоронятиму вас. Завтра я проведу вас до Амон Етіра, Дозорного Пагорба, який неподалік звідси; і там ви будете сидіти під наглядом, і не підете нікуди, допоки я командую тут”.

Амон Етір був курганом завбільшки із пагорб; давним давно Фелагунд навмисне спорудив його великими зусиллями на рівнині перед своїми Воротами, в лізі на схід від Нарогу. Він весь заріс деревами, окрім верхівки, з якої широкий вид відкривався на всі боки, на всі дороги, що вели до великого мосту Нарготронду, і всі землі навкруги. До цього пагорба прийшли вони пізно вранці і зійшли на нього по східному схилу. Тоді, дивлячись убік Високого Фароту, коричневого та голого за

рікою²⁴, Маблунг побачив своїм ельфійським зором тераси Нарготронду на крутому західному березі і, ніби маленьку чорну діру у пагорбі-стіні, зяючі **Ворота** Фелагунда. Та він не міг почути жодного звуку звідти, і не бачив жодних ознак ворогів чи Дракона, окрім тільки згарища навколо Воріт, яке той вчинив у день грабежу. Все було тихо під блідим сонцем.

Тож Маблунг, як і казав, скомандував своїм десяти вершникам стерегти Морвен і Ніенор на вершині пагорба, і не зрушати звідти, допоки він не повернеться, хіба що виникне велика небезпека: і якщо таке станеться, вершники мають оточити Морвен і Ніенор з усіх боків і скакати з усією швидкістю на схід, у напрямку Доріату, виславши одного вперед як вісника і по допомогу.

Тоді Маблунг взяв решту загону — два десятки вершників — і спустився з пагорбу; і вони поїхали по полю на захід, де дерева були рідкі, і розїхались по одному, тримаючи шлях, відважно, але обережно, на береги Нарогу. Сам Маблунг їхав посередині, у напрямку мосту, і так приїхав до його ближнього кінця і знайшов його зруйнованим повністю; й у глибокій ущелині ріка, здичавіла після дощів, текла на північ, пінячись та ревучи серед розкиданих уламків.

І там, в тіні великого проходу, що вів всередину від зруйнованих Воріт, лежав Глаурунг, і він давно вже знав про шпигунів, хоч і мало ще очей в Середзем'ї змогли б углядіти їх. Та погляд його суворих очей був гострішим за орлиний, і дальший за зір Ельфів; і він знав звичайно ж і те, що ще хтось лишився позаду, сховавшись на лисій верхівці Амон Етіру.

Тож, поки Маблунг шукав серед скель як по уламках мосту перейти дику ріку, раптово із величезним спалахом полум'я з'явився Глаурунг, і став сповзати у потік. Піднялося велике шипіння і гігантська хмара пари здійнялася з ріки; і Маблунг та його супутники, що причаїлися неподалік, опинилися у середині сліпучого туману і огидного смороду; і більшість почали втікати убік Дозорного Пагорбу, наскільки вони могли бачити. Але як тільки Глаурунг переповз Нарог, Маблунг сховався за каменем і зачаївся; адже здавалося йому, що має він іще завдання, яке треба виконати. Тепер вже він знав напевне, що Глаурунг оселився у Нарготронді, але мав ще дізнатися правду про Хурінового сина, якщо зможе; і, безстрашний у своєму серці, він збирався перейти ріку, як тільки Глаурунг піде і обшукати пагорби Фелагунда. Адже думав він, що все, щоб уберегти Морвен і Ніенор, має вже бути зроблене: появу Глаурунга помічено, і вже вершники поспішають у Доріат.

Тож Глаурунг проповз повз Маблунга, велика тінь у тумані; і повз він швидко, адже був він могутній Хробак, а ще гнучкий. Тоді Маблунг у великій небезпеці переправився через Нарог; тим часом дозорні на Амон Етірі побачили появу Дракона, і підняли тривогу. Одразу ж вони попросили Морвен і Ніенор сідлати коней, не питаючи нічого, і приготувалися були втікати на схід, як їм і було наказано. Але коли вони спустилися із пагорба на рівнину, лихий вітер приніс на них хмару пари і такий сморід, якого жоден кінь не міг витримати. Тож, засліплені туманом і в божевільному страху від драконового смороду, коні стали некерованими, і носились здичавіло туди і сюди; і стражі були розсіяні навкруги, важко поранені від падінь, і шукаючі марно один одного. Іржання коней та крики стражів дійшли до вух Глаурунга; і він був дуже задоволений з того.

²⁴ В Сільмаріліоні (стор. 122) Високий Фарот — це „велике лісисте високогір'я”. Опис його тут як „коричневого та голого” напевне має на увазі безлістність дерев на початку весни.

Один з вершників, борючись із конем в диму, бачив, як Леді Морвен проїжджала повз, сірий дух на божевільному коні; та вона розчинилася в тумані, гукаючи „*Ніенор!*”, і більше її не бачили.

Та коли сліпий жах охопив вершників, кінь Ніенор понісши, спіткнувся і скинув її. Вона упала у м'яку траву, і не поранилася; але коли вона піднялася на ноги, вона була сама: загублена у тумані без коня і супутників. Її серце не зрадило її й тут, і вона задумалася; і здалося їй марним іти на крики, адже крики були чутні звідусіль і ставали все слабшими. Кращим здалося їй піти назад до пагорба: туди безперечно перш за все прийде Маблунг, хоча б тільки, щоб переконатися, що ніхто з супутників не лишився там.

Тож, навромацки вона знайшла пагорб, йдучи за підвищенням землі; а він і справді був поруч; і почала повільно підніматися угору стежкою, що вела зі сходу. І як вона піднімалася вище, туман ставав тоншим, аж поки вона не опинилася в сонячному світлі на верхівці. Тоді вона ступила вперед і подивилася на захід. І там, прямо перед собою, побачила вона велику голову Глаурунга, який у той самий час піднімався із іншого боку; і перш ніж вона встигла подумати щось, її очі зустрілися із його очима, а були вони жакливими та сповненими суворого духу Моргота, його хазяїна.

І Ніенор деякий час боролася із Глаурунгом, адже була вона сильною волі; але він рушив всю свою силу на неї. „Що шукаєш ти тут?” сказав він.

І, змушена відповідати, вона сказала: „Шукаю я людину на ім'я Турін, що жив тут деякий час. Але він мертвий, напевне”.

„Того я не знаю,” сказав Глаурунг. „Він був залишений тут захищати жінок та немічних; але коли я прийшов, він зрадив їх і втік. Хвастливий, але боягуз. Навіщо ти шукаєш такого?”

„Брешеш,” сказала Ніенор. „Діти Хуріна в усякому разі не боягузи. Ми не боїмося тебе”.

Тоді Глаурунг розсміявся, адже так дочка Хуріна викрила себе. „Тоді ви дурні, ти і твій брат,” сказав він. „І похвальба твоя марна. Адже я Глаурунг!”

Тоді він примусив її поглянути в його очі знов, і її воля померкла. І здалося їй, що сонце померкло теж, і все потьмяніло навкруги; і повільно велика темрява спустилася на неї, і порожнеча була в тій темряві; вона не знала більше нічого, і не чула нічого, і не пам'ятала нічого.

Довго Маблунг обшукував пагорби Нарготронду, як тільки міг у темряві і смороді; але не знайшов там жодної живої істоти: ніщо не ворушилося серед кісток, і ніхто не відповідав на його крики. Нарешті, подавлений жахом цього місця, і боячись повернення Глаурунга, він повернувся до Воріт. Сонце сідало на заході, і тіні далекого Фарота лежали темні на терасах і диких водах внизу; але ген вдалі попід Амон Етіром, розгледів він, здалося йому, злі обриси Дракона. Ще важчою і небезпечнішою була переправа через Нарог у такому поспіху і страху; і ледь він досяг східного берегу і заповз під уступ, як Глаурунг повернувся. Але був він повільнішим тепер і тихішим; адже багато полум'я витратив він: велика сила вийшла із нього, і мав він відпочити і поспати у темряві. Тож він сковзнув крізь воду і прокрався у Ворота, наче гігантська попелясто-сіра змія, бруднячи землю слиззю свого черева.

Та перш ніж заповзти всередину він повернувся у бік сходу, і звідти донісся до нього сміх Моргота, слабкий, але жакливий, ніби відлуння злоби з чорних глибин десь вдалині. І голос, холодний та низький, прийшов услід: „Он де ховаєшся ти, наче

нориця під уступом, Маблунг могутній! Погано виконуєш ти завдання Тінгола. Поспішай же тепер назад, подивитись, що вийшло з твого проводу!”

Тоді Глаурунг заповз у своє лігвище, і сонце сіло, і сірий вечір приніс холод на землю. А Маблунг поспішав до Амон Етіру; і коли він вибрався наверх, вже зорі проглядали зі сходу. Навпроти себе побачив він фігуру, темну і нерухому, ніби кам'яна статуя. То була Ніенор, і вона не чула нічого, що він казав їй і не відповідала на його запитання. Врешті, коли він доторкнувся її руки, вона поворухнулася, і дозволила йому вести себе; і допоки він тримав її, вона йшла, коли ж відпустив — зупинялася і стояла нерухомо.

Великим був сум Маблунга та його здивування; але він не мав іншого вибору, окрім як вести Ніенор увесь довгий шлях на схід, без допомоги і супутників. Так і шли вони, ніби уві сні, крізь окутану ніччю рівнину. А коли повернувся ранок, Ніенор спіткнулася та впала, і так лежала нерухомо; і Маблунг сів коло неї у відчаї.

„Не даремно боявся я цього завдання,” сказав він. „Адже здається, воно моє останнє. Із цим нещасливим дитям Людей маю я згинуту у пустці, і ім'я моє вимовлятимуть з презирством у Доріаті: якщо хоч яка звістка дійде про нашу долю. Всі інші, без сумніву, вбиті, вона одна втекла, але не милосердя причина тому”.

Так їх й найшли три їхніх супутника, що втекли з Нарогу при появі Глаурунга, і, після довгих блукань у тумані, повернулися були до пагорба, та, не знайшовши там нікого, почали свій шлях додому. Тоді надія повернулася до Маблунга; і вони йшли тепер разом, тримаючи свій шлях на північ і на схід, адже на півдні не було дороги в Доріат, і з часів падіння Нарготронду стражам на переправі було заборонено пропускати когось, окрім тих, хто вийшов зсередини.

Повільною була їхня подорож, ніби вели вони з собою втомлену дитину. Та коли вони відійшли подалі від Нарготронду і наблизилися до Доріату, мало помалу сили поверталися до Ніенор, і вона вже могла йти годинами, слухняно тримаючись за руку. Але все ще її великі очі не говорили нічого, і її вуха не чули нічого, і її уста не промовляли ні слова.

Врешті, після багатьох днів подорожі, вони наблизилися до західного рубежу Доріату, десь на півдні Тейгліну; адже збиралися вони перетнути кордон малої землі Тінгола за Сіріоном і так вийти на охоронюваний міст поблизу впадіння Есгальдуїна. Там вони зупинились і поклали Ніенор на трав'яні ноші, і вона закрила свої очі, чого не робила до того, і, здавалось, заснула. Тоді Ельфи перепочили теж, і від великої втоми сон їхній був нечуйний. Так на них й напала зграя Орків-мисливців, з тих, що їх в ті часи багато приходило до огорож Доріату, так близько, як тільки вони насмілювалися підійти. Посеред бою раптово Ніенор скочила зі своїх нош, ніби людина, яку розбудив посеред ночі кошмар, і з криком кинулася у ліс. Тоді Орки повернулися і почали переслідувати її, а Ельфи побігли слідом. Та дивна зміна сталася із Ніенор, і тепер вона обганяла їх усіх, летючи ніби лань серед дерев з волоссям, що розвівалося на вітру її швидкості. Маблунг та його супутники швидко перемогли Орків, і вбили їх всіх до одного, і поспішили за Ніенор. Але вона щезла, наче привід; і ані її, ані її сліду не могли вони знайти, хоч і шукали багато днів.

Тож врешті Маблунг повернувся у Доріат, пониклий від суму та сорому. „Виберіть нового командира своїм мисливцям, владико,” сказав він Королю. „Адже я згяньбив себе”.

Та Меліан сказала: „Це не так, Маблунг. Ти зробив усе, що міг, і жоден зі слуг Короля не зміг би зробити більшого. Але злою долею був ти зведений із силою, надто великою для тебе: надто великою для будь-кого, хто живе нині у Середзем'ї”.

„Я посилав тебе по вісті, і ти приніс їх,” сказав Тінгол. „То не твоя провина, що ті, кого ці звістки стосуються якнайближче, не можуть почути їх зараз. Воістину сумний кінець Хурінового роду, та це лежить не перед твоїми дверима”.

Адже не тільки Ніенор бігала тепер десь у лісах, безумна, але і Морвен зникла. Ані тепер, ані потім жодної певної звістки про її долю не приходило у Доріат чи Дор-ломін. Тим не менш Маблунг не полишав надії і разом з невеличким загonom три роки блукав пустою, від Еред Ветрину аж до Гирл Сірйону, шукаючи хоч якого сліду чи звістки про зниклих.

Ніенор у Бретілі

Що ж до Ніенор, то вона забігла далеко у ліс, чуючи викрики погоні позаду; і її одяг був весь розірваний і розкиданий скрізь, де вона бігла, і так вона лишилася голою; і весь той день все ще вона бігла вперед, наче звір, якого полюють до розриву серця і не дозволяють зупинитися чи перевести подих. Та ввечері раптом її безумство пройшло. Вона зупинилася ніби у подиві, а тоді, знепритомнівши від страшної втоми, впала як підкошена у зарості папороттю. І там, серед старого гілля і ранніх паростків весни, вона лежала і спала, не звертаючи уваги ні на що.

Ранком вона прокинулася, і світло звеселило її, ніби вона вперше народилася до життя; і всі речі, які вона бачила, виглядали для неї новими і дивними, і вона не мала імен для них. Адже позаду для неї була тільки порожня темрява, крізь яку не проходив жоден спогад про щось, що вона колись знала, жоден відлукоток жодного слова. Тінь страху тільки пам'ятала вона, і була вона сторожкою, і завжди шукала схованку: миттю вона забиралася на дерево, або ж ховалася у чагарнику, швидка, як білка чи лиса, варто тільки було якомусь звуку чи якійсь тіні налякати її; і звідти подовгу виглядала вона крізь листя, перш ніж наважувалася продовжувати свій шлях далі.

Так, ідучи вперед у напрямі, у якому вона спершу побігла, вона вийшла до річки Тейглін і вгамувала свою спрагу; але їжі вона не знайшла, і навіть не знала як шукати її, і вона вмирала від голоду та холоду. І оскільки дерева вздовж води видавалися ближчими і темнішими (якими вони й насправді були, будучи краєм лісу Бретіля), вона врешті решт перейшла річку і прийшла до зеленого кургану і там впала на землю: адже була вона знесилена, і здавалося їй, що темрява, яка лежала позаду, охоплює її знов, і сонце темніє.

Та насправді то був чорний шторм, що насувався з Півдня, сповнений блискавок і дощу; і вона лежала там, зжавшись від страху перед громом, і темна злива хлистала її наготу.

Так сталося, що лісовики Бретіля проходили в ту годину неподалік, повертаючись з набігу на Орків і поспішаючи пройти Перехрестя Тейгліну, щоб сховатися; і стався величезний сполох блискавки, такий, що Худ-ен-Еллет наче сполохнув білим полум'ям. І Турамбар, який вів людей, відсахнувся і прикрив очі, і затремтів; адже здалося йому, що він побачив привид на могилі Фіндуйлас.

Та один з його людей підбіг до кургану і покликав його: „Сюди, повелителю! Тут лежить молода жінка, і вона жива!” і Турамбар підійшов підняти її, і вода капала з її промоклого волосся, а вона заплющила очі і тремтіла, але не опиралася зовсім. Тоді, дивуючись, що вона лежала там так, гола, Турамбар накинув свій плащ на неї і відніс її у мисливську хатинку у лісі, що була неподалік. Там вони запалили вогонь і укрили її ковдрою, і вона відкрила очі і дивилася на них; і коли її погляд упав на

Турамбара, світло осяяло її обличчя, і вона простягла руку до нього, адже здалося їй, що нарешті вона знайшла щось серед темряви, і вона заспокоїлась. А Турамбар торкнувся її руки, і посміхнувся, і сказав: „Тепер, леді, чому б вам не сказати нам ваше ім'я, і ваш рід, і що за зло сталося з вами?”

Тоді вона забрала руку, і нічого не сказала, а почала плакати; і вони не турбували її більше, допоки вона не поїла зголодніло тієї їжі, яку вони змогли знайти для неї. І коли вона поїла, вона зітхнула, і поклала знов свою руку у руку Турамбару; і він сказав: „З нами ти в безпеці. Тут ти можеш відпочити цю ніч, а зранку ми відведемо тебе до нашої оселі у лісі. Але ми хотіли б знати твоє ім'я і твій рід, можливо, ми знайдемо твоїх родичів і принесемо їм звістку про тебе. Чому ти не скажеш нам цього?”

Але знов вона не відповідала і заплакала.

„Не турбуйся!” сказав Турамбар. „Можливо, розповідь ще надто сумна для розповідання. Але я дам тобі ім'я, і ми називатимемо тебе Нініель, Діва Сліз”. І почувши це ім'я, вона підняла голову, і поворухнула рукою, і сказала: Нініель. І то було перше слово, яке вона промовила після свого затемнення, і то було її ім'я серед лісовиків довіку.

Ранком вони понесли Нініель у Ефель Брандір, і шлях піднімався круто вгору на Амон Обель, поки не вивів до місця, де він перетинався із шумним потоком Целеброса. Там був збудований дерев'яний міст, і трохи вниз від нього потік перекочувався через старий валун і спадав багатьма пінними стрибками у кам'яну чашу далеко внизу; і повітря навкруги було сповнене водяного пилу, ніби йшов дощ. На чолі водоспаду було багато дерену, а навколо росли берези, але над мостом відкривався широкий вид на ущелини Тейгліну, на дві милі на захід. Повітря там було холодне, і подорожани влітку зупинялися там відпочити і напиться холодної води. Дімрост, Дошові Сходи, називався той водоспад, а після того дня став зватися Нен Гіріт, Тремтяча Вода; адже Турамбар та його люди зупинилися там, і як тільки Нініель побачила те місце, їй стало холодно, і вона затремтіла, і вони ніяк не могли зігріти чи заспокоїти її²⁵. Тому вони поспішили далі; але перш ніж вони досягли Ефель Брандіра, Нініель вже марила у жарі.

Довго вона хворіла, і Брандіру прийшлося докласти все своє вміння, щоб вилікувати її, а дружини лісовиків чергували поряд з нею вдень і вночі. Але тільки коли Турамбар був поруч, вона лежала спокійно, чи спала без стогону; і от що помітили всі, хто доглядав її: за всю свою хворобу і часті загострення жодного слова не промовила вона на жодній мові Ельфів чи Людей. І коли здоров'я почало повільно повертатися до неї, і вона почала ходити і їсти знов, жінки Бретіля, мов дитину, вчили її розмовляти, слово за словом. Та вчилася вона дуже швидко і отримувала від навчання велике задоволення, як людина, що заново відкриває для себе давні скарби, колись загублені; і коли по деякому часі вона вивчилася достатньо, щоб розмовляти до своїх друзів, вона питала часто: „Яке ім'я цієї речі? Адже у своїй темряві я загубила його”. І коли вона стала у змозі ходити знов, вона відшукала дім Брандіра; адже їй хотілося знати назву кожної живої істоти, а він знався на цьому; і вони гуляли разом по садах і галявинах.

Тоді Брандір почав любити її; і коли вона достатньо зміцніла, він обпивався на її руку із-за своєї кульгавості, і вона називала його своїм братом. Та тільки

²⁵ Може здатися, що тільки коли все було скінчено, і Турін і Ніенор загинули, її тремтіння біля водоспаду було згадане і переосмислене, і Дімрост був перейменований у Нен Гіріт; але в легенді Нен Гіріт згадується повсюдно як загальноживане ім'я.

Турамбару було віддане її серце, і тільки коли він приходив, вона посміхалася, і тільки коли він був веселий, вона сміялася.

Одного вечора золотої осені вони сиділи разом, і сонце сідало за пагорб, і будинки Ефель Брандіра сполохнули, і було тихо. Тоді Нініель сказала йому: „Імена всіх речей знаю я тепер, окрім твого. Як тебе звати?”

„Турамбар,” відповідав він.

Тоді вона помовчала трохи, ніби прислухаючись до луни; а по тому сказала: „І що воно значить, чи може це просто твоє ім'я і нічого більше?”

„Воно значить,” сказав він, „Володар Темної Тіні. Адже в мене теж, Нініель, є своя темрява, в якій я загубив дорогі мені речі; але тепер я здолав її, здається мені”.

„І ти теж втікав від неї, допоки не прибіг у ці прекрасні ліси?” сказала вона. „І коли ти здолав її, Турамбар?”

„Так,” відповідав він, „я біг багато років. І я здолав її, коли з'явилася ти. Адже до тебе була темрява, Нініель, а тепер світло. І здається мені, що те, що довго і марно я шукав, врешті прийшло до мене”. І коли він повертався у сутінках додому, він сказав до себе: „Хауд-ен-Еллет! З зеленого кургану прийшла вона. Чи це знак, і як маю я тлумачити його?”

Так і пройшов той золотий рік, і настала м'яка зима, а потім прийшов іще один світлий рік. Мир був у Бретілі, і лісовики жили тихо, і не виходили з лісу; і вони не чули ніяких звісток з земель навкруги. Адже Орки, що в той час приходили з півдня, з темного царства Глаурунга, або шпигували по кордонах Доріату, сторонилися Перехрестя Тейгліну, і проходили західніше, далеко від ріки.

І тепер Нініель одужала повністю, і була прекрасною і сильною; і Турамбар не стримував себе більше, і заговорив про шлюб. Нініель зраділа цьому; та коли Брандір дізнався про це, щось кольнуло в його серці, і він сказав їй: „Не поспішай! Не подумай про мене зле, але я раджу тобі почекати”.

„Ніщо що ти робиш не зле,” сказала вона. „Але чому тоді ти даєш мені таку пораду, мудрий брате?”

„Мудрий брат?” перепитав він. „Кульгавий брат, скоріше, нелюбимий і некрасивий. І я не знаю відповіді на твоє запитання. Все ще тінь лежить на цій людині, і я боюсь її”.

„Тінь була на ньому,” сказала Нініель, „адже так казав він мені. Але він здолав її, так же як і я. І чи він не вартий кохання? Хоч він зараз і не воює, чи не був він колись величним воїном, від якого всі наші вороги бігли, тільки побачать його?”

„Хто сказав тобі це?” спитав Брандір.

„Дорлас,” сказала вона. „Чи це не правда?”

„Істинна правда,” сказав Брандір, але це мало сподобалося йому, адже Дорлас був ватажком тих, хто бажав війни з Орками. І все ще шукав він приводів затримати Нініель; і тому сказав: „Правда, але не вся правда; адже був він Капітаном Нарготронду, а перед цим прийшов туди із Півночі, і був він (як кажуть) сином Хуріна з Дор-ломіна з войовничого Дому Хадора”. І Брандір, побачивши, як тінь пробігла по її обличчю при цьому імені, неправильно зрозумів її, і сказав більше: „Справді, Нініель, добре маєш ти подумати, перш ніж одружуватися з таким чоловіком, який скоро знову повернеться до війни, можливо, далеко від цих країв. І якщо так, то як воно буде тобі? Подумай про це, адже я передбачаю, що якщо Турамбар знову піде у бій, тоді не він, а Тінь оволодіє ним”.

„Погано буде мені,” відповідала вона; „але неодруженим не легше за одружених. І дружина, можливо, краще утримає його і стримає тінь”. Тим не менше

вона була стурбована словами Брандіра і попросила Турамбара почекати ще трохи. І він був здивований з того і засмучений; а коли дізнався від Нініель, що це Брандір порадив їй так, це ще більше не сподобалося йому.

А наступної весни він сказав Нініель: „Час іде. Ми чекали достатньо, і я не чекатиму більше. Роби, як серце велить тобі, Нініель, кохана, але дивись: вибір є у мене. Або я повертаюсь до війни, або одружуюся з тобою, і більше ніколи не піду на війну — хіба щоб захистити тебе, якщо яке зло прийде до нашого дому”.

Тоді вона зраділа, і дала йому свою згоду, і в середині літа вони одружилися; і лісовики вчинили велике свято і дали їм прекрасний дім, який побудували для них на Амон Обелі. Там вони й жили у щасті; але Брандір був стурбований, і тінь глибшала на його серці.

Прихід Глаурунга

Сила та злоба Глаурунга зростали швидко, і він збільшився в розмірі, і збирав Орків до себе, і правив як дракон-Король, і все царство Нарготронду було під його владою. І перш ніж скінчився той рік, третій з того часу, як Турамбар оселився серед лісовиків, він почав наступ на їхні землі, які на деякий час залишалися у мирі; адже воістину добре було відомо Глаурунгу та його Хазяїну, що в Бретілі й досі живуть ще залишки вільних людей, останніх з Трьох Домів, що протистояли могутності Півночі. І цього вони більше не бажали терпіти; адже метою Моргота було підкорити весь Белеріанд і обшукати кожен його кут, щоб ніхто, в жодній норі чи схованці не лишився поза рабством. Тож, чи Глаурунг здогадувався де переховується Турін, а чи (як дехто вважав) і справді на деякий час Туріну вдалося втекти з-під ока Зла, що переслідувало його, не важливо. Адже врешті поради Брандіра виявилися марними, і от тільки який вибір був у Турамбара: сидіти бездіяльно, допоки він не буде знайдений, впольований ніби щур; або вийти на бій, і розкрити себе.

Та коли чутки про прихід Орків вперше дійшли до Ефель Брандіра, він не пішов на битву, а пристав на благання Нініель. Адже вона казала: „Зло ще не прийшло в наші доми, як ти казав. Кажуть, Орків не так вже й багато. І Дорлас розповідав мені, що ще до твого приходу такі набіги не були рідкістю, і лісовикам вдавалося витримувати їх”.

Та лісовики були переможені, бо ці Орки були кращої породи, люті і хитрі; і прийшли вони із наміром захопити Ліс Бретіля, а не так як раніш, проходячи узліссям у своїх справах, або полюючи малими зграями. Тому Дорлас та його люди були відкинуті назад із втратами, а Орки перейшли Тейглін і заглибилися далеко у ліси. І Дорлас прийшов до Турамбара і, показуючи на свої рани, сказав: „Дивись, повелителю, от прийшов час нужди після фальшивого миру, як я і передбачав. Чи не просив ти вважати тебе одним з нас, а не чужинцем? Чи ця небезпека і не твоя також? Адже наші доми не залишаться непоміченими, коли Орки придуть у нашу землю”.

Тому Турамбар піднявся і взяв знову свій меч Гуртанг, і пішов на битву; і коли лісовики дізналися про це, вони були дуже вдячні йому, і їхній бойовий дух зріс; вони зібралися навколо нього, і він мав з собою силу в багато сотень людей. Тоді вони вчинили полювання у лісі і повбивали всіх Орків на своєму шляху, і порозвішували їх по деревах навколо Перехрестя Тейгліну. І коли проти них прийшла нова дружина, вони влаштували засідку, і, здивовані чисельністю лісовиків

і жахом перед Чорним Мечем, що повернувся, Орки були розбиті наголову і гинули у великій кількості. Тоді лісовики влаштували величезне багаття і палили трупи солдатів Моргота кучами, і дим їхньої помсти чорними клубами піднімався до неба, і вітер відносив його на захід. І небагато повернулося живими в Нарготронд із цими вістями.

Тоді Глаурунг розлютився по-справжньому; але на деякий час він зачався і обдумував те, що почув. Так у мирі пройшла зима, і люди казали: „Великий воїстину Чорний Меч Бретіля, і всі наші вороги повержені”. І Нініель заспокоїлася, і вона раділа славі Турамбара; але якось він глибоко задумався, і сказав у серці своєму: „Жереб кинутий. Тепер наближається випробування, у якому моя слава зросте, або зникне зовсім. Я не втікати більше. Воїстину я буду Турамбаром, і власною волею і доблестю здолаю я свій рок — або загину. Та так чи так, Глаурунга в усякому разі я вб'ю”.

Тим не менш він був неспокійним, і вислав добровольців на розвідку далеко у степ. Адже так сталося, без жодних слів, що він командував тепер, і віддавав накази, ніби був і справді правителем Бретіля, і ніхто не зважав на Брандіра.

Весна прийшла сповнена надії, і люди співали за своєю працею. Тієї весни Нініель завагітніла, і стала блідою і хворобливою, і все її щастя затьмарилося. І скоро прийшли дивні чутки, від людей, що прибули здалеку, з-за Тейгліну, що здійнялася велика пожежа в лісах на рівнині перед Нарготрондом, і люди дивувалися, щоб то могло бути.

Незабаром прийшли докладніші вісті: що вогонь потягнувся на північ, і що сам Глаурунг причиною тому. Адже він полишив Нарготронд, і зник у якихось своїх справах. Тоді найбільш дурні чи сповнені надії сказали: „Його армію знищено, і тепер він нарешті помудрішав і повернувся туди звідки прийшов”. А інші казали: „Давайте сподіватися, що він омине нас стороною”. Та Турамбар не мав такої надії, і знав, що Глаурунг прийде шукати його. Тож, хоч і приховуючи свій настрій від Нініель, він обдумував постійно, вдень і вночі, на що йому пристати; і так весна перетворилася на літо.

І прийшов день, коли два чоловіка прибігли у Ефель Брандір нажахані, адже бачили вони самого Великого Хробака. „По правді, повелителю,” сказали вони Турамбару, „невідворотно він наближається до Тейгліну. Він повзе всередині великої пожежі, і дерева димлять навколо нього. Його сморід неможливо витримати. І довгі ліги геть до Нарготронду тягнеться лінія цього нечистого покосу, і вказує вона неухильно, здається нам, прямо сюди. Що робити?”

„Небагато,” сказав Турамбар, „але про те небагате я вже подумав. Вісті ваші несуть скоріше надію, не страх; адже якщо і справді йде він прямо, як ви кажете, не звертаючи, тоді я маю дещо для сміливих сердець”. Всі були здивовані тим, адже він не сказав на той час нічого більше; але були збадьорені його твердою поведінкою²⁶.

²⁶ Якщо в намірах Глаурунга і справді було повернення у Ангбанд, можна припустити, що він вибрав би старий тракт через Перехрестя Тейгліну, шлях, що не дуже відрізняється від того, який привів його до Кабед-ен-Арасу. Можливо, вважалося, що він міг повертатися у Ангбанд шляхом, яким він прийшов до Нарготронду, що піднімався по Нарогу до Іврін. Пор. також слова Маблунга (стор. 66) „Я бачив, як виходив Глаурунг, і думав спочатку, що він... повертається до свого Хазяїна. Але він повернув на Бретіль...”

Коли Турамбар говорить про свою надію, що Глаурунг піде прямо і не звертатиме, він має на увазі, що якщо Дракон піде вздовж Тейгліну до Перехрестя, він зможе увійти у Бретіль, не проходячи через ущелину, в якій він був би уразливий: див. його слова до людей на Нен Гріт, стор. 56.

От як ріка Тейглін текла тоді. Вона збігала з Еред Ветрину, швидка, як Нарог, стелячись на своєму початку поміж низьких берегів аж до Перехрестя, де, набравшись сил від інших потоків, з силою врізалася в підшву високогір'я, на якому стояв Ліс Бретіля. Далі вона бігла в глибоких ущелинах, що здіймалися вгору кам'яними стінами, спираючи води, які текли вниз з великою силою і шумом. Праворуч на шляху Глаурунга лежала одна з таких тіснин, певно найглибша, але й найвужча, прямо на північ від впадіння Целеброса. Тож Турамбар вислав трьох сміливців на берег слідкувати за рухом Дракона; а сам поїхав до водоспаду Нен Гіріт, де новини доходили до нього швидко, і звідки сам він міг бачити далеко навколишні землі.

Та спочатку він зібрав лісовиків разом в Ефель Брандірі і говорив до них, кажучи:

„Люди Бретіля, смертельна небезпека прийшла до нас, і тільки велика сміливість може здолати її. Та в цих обставинах чисельність значить мало що; тож ми маємо використовувати хитрість і сподіватися на прихильність долі. Якщо ми станемо всі проти Дракона ніби проти Орків, з усією своєю силою, ми тільки принесемо себе в жертву смерті, і так залишимо наших дружин і родичів беззахисними. Тому я кажу вам, що ви маєте лишатися тут і готуватися до втечі. Адже якщо Глаурунг прийде сюди, ви маєте покинуте це місце, і розсіятися по лісу; і так ви можете втекти і вижити. Адже звичайно, якщо він зможе, він прийде до нашої твердині і наших осель і знищить їх, і все, що знайде; та все ж він не оселиться тут. В Нарготронді всі його скарби, і глибокі зали, в яких він може лежати в безпеці й рости”.

Тоді люди впали духом, і були засмучені, адже вони вірили в Турамбара, і чекали більш обнадійливих слів. Та він сказав: „Це гірший розвиток подій. І так не станеться, якщо мій задум і моя доля добрі. Адже я не вірю, що цей Дракон непереможний, хоч він і зріс у силі і злості за ці роки. Я знаю дещо про нього. Його сила скоріше в злому дусі, що живе всередині нього, ніж у могутності його тіла, хоч яка велика вона. Адже послухайте що розповідали мені люди, що билися в рік Нірнает, коли я і більшість з вас були ще дітьми. В тій битві Гноми встояли проти нього і Азагал Белегоста вколов його так боляче, що він втік назад у Ангбанд. А тут є шип гостріший і довший за ніж Азагала”.

І Турамбар витягнув з піхв Гуртанг і змахнув ним над своєю головою, і тим, хто дивився тоді на нього, здалося, що полум'я вихопилося з руки Турамбара і зметнулося на багато футів в повітря. Тоді вони скрикнули у могутньому кличі: „Чорний Шип Бретіля!”

„Чорний Шип Бретіля,” сказав Турамбар: „добре має він запам'ятати його. Адже ось що відомо мені: така доля цього Дракона (і всього його потомства, як кажуть), що якою б великою не була його броня, міцнішою за залізо, внизу має він черево змії. Тому, Люди Бретіля, я йду шукати черева Глаурунга, щоб це не означало. Хто піде зі мною? Мені потрібно декілька чоловік із сильними руками і ще сильнішими серцями”.

Тоді Дорлас вийшов вперед і сказав: „Я піду з тобою, повелителю; адже краще для мене йти вперед, аніж чекати ворога на місці”.

Та ніхто більше не поспішав на заклик, бо страх перед Глаурунгом лежав на них, і розповіді розвідників, що бачили його, ходили проміж них, збільшуючи його в переказах. Тоді Дорлас викрикнув: „Слухайте, Люди Бретіля, видно тепер напевне, що в наші злі часи поради Брандіра марні. Немає порятунку у переходуванні. Невже ніхто з вас не піде замість сина Хандіра, щоб Дім Халета не був осоромлений

навіки?” Так він посміявся над Брандіром, який і справді сидів на троні розпорядника зібрання, але на якого ніхто не звертав уваги; і гірко було у нього на серці, адже Турамбар не вступився за нього. Один тільки Хунтор, родич Брандіра, піднявся і сказав: „Погано робиш ти, Дорлас, говорячи так до свого правителя, який завдяки кульгавій своїй долі не може вчинити, як наказує його серце. Стережись, як би те саме не сталося з тобою! І як можна казати, що його поради марні, якщо їм ніколи не слідували? Ти перший, хоч і його підлеглий, вважав їх за ніщо. Я кажу тобі, що Глаурунг прийшов до нас зараз, як у Нарготронд колись, тому що наші дії зрадили нас, як Брандір і боявся. Та як лихо вже прийшло, з твого дозволу, сине Хандіра, я піду від імені дому Халета”.

Тоді Турамбар сказав: „Трьох достатньо! Ви двоє підете зі мною. Але, повелителю, я не насміхався з тебе. Дивись! Ми маємо іти швидко, і наша справа потребує сильних ніг. Я вважаю, що твоє місце з твоїм народом. Адже ти мудрий, і вмєш лікувати; а скоро, може статися, тут буде велика потреба в мудрості і лікуванні”. Та ці слова, хоч і належно сказані, ще більш засмутили Брандіра, і він сказав Хунтору: „Іди, але не з мого дозволу. Адже тїнь лежить на цій людині, і він приведе тебе до зла”.

Тож Турамбар поспішив у дорогу; але коли він прийшов до Нініель попрощатися, вона ухопилася за нього, гірко плачучи: „Не йди, Турамбар, молю тебе!” казала вона. „Не виступай проти тїні, від якої втік! Ні, ні, біжи далі, і візьми мене із собою!”

„Нініель, найдорожча,” відповідав він, „нам нікуди бігти, тобі й мені. Ми оточені в цій землі. І якби я й міг піти, зрадивши людей, що вважають нас своїми друзями, я міг би тільки запропонувати тобі безлюдну пустку, смерть тобі і нашій дитині. Сотні ліг лежать між нами і найближчою землею, що поза межами Тїні. Та заспокойся, Нініель. Адже кажу я тобі: ані ти, ані я не будемо вбиті ані цим Драконом, ані жодним з ворогів з Півночі”. Тоді Нініель припинила плакати і затихла, але поцілунок її на прощання був холодним.

Тож Турамбар із Дорласом і Хунтором швидко поїхали до Нен Гіріт, і коли вони приїхали туди, сонце вже сідало і тїні подовжилися; і двоє останніх розвідників чекали на них там.

„Ти повернувся не достатньо швидко, повелителю,” сказали вони. „Адже коли ми відходили, Дракон вже досяг берегу Тейгліну, і води сполохнули, коли він подивився в них. Він рухається навіть вночі, і нам треба чекати удару перед завтрашнім світанком”.

Турамбар подивився в бік водоспаду Целеброса і побачив сонце, що сідало, і чорні язички диму, що здіймалися по берегах ріки. „У нас нема часу,” сказав він; „все ж вісті ці добрі. Адже я боявся, що він поверне; і якби він пройшов на північ і прийшов до Перехрестя і так до старого тракту у низині, надії б вже не було. Але якесь шаленство гордості і злоби веде його прямо”. Та в той час як він говорив, щось здивувало його, і він сказав собі: „Або, чи можливо це, щоб щось такої люті і сили сторонилося Перехрестя, неначе Орк? Хауд-ен-Еллет! Невже Фіндуйлас все ще хоронить мене від моєї долі?”

Тоді він повернувся до своїх супутників і сказав: „Ось що маємо ми зробити. Почекаємо трохи; адже зайва швидкість таке саме зло в цій справі як і зайве зволікання. Коли сонце сяде, ми маємо пробратися вниз, так непомітно, як тільки можливо, до Тейгліну. Але бережіться! Адже вуха Глаурунга такі ж гострі, як і його зір — і такі ж смертельні. Якщо ми досягнемо ріки непоміченими, далі проберемося в ущелину, і перейдемо ріку, і так вийдемо на шлях, яким він повзтиме”.

„Але як він перебереться через ріку?” спитав Дорлас. „Гнучкий він можливо, так, але ж він великий Дракон, і як йому повзти зі скелі на скелю, коли одна його частина збиратиметься вгору, а інша спускатиметься вниз? І навіть якщо йому і вдасться це, як вдасться нам не загинути у водах під ним?”

„Можливо йому і вдасться це,” відповідав Турамбар, „і воістину, якщо так, погано прийдеться нам. Але я сподіваюсь, з усього, що знаю про нього, і з того, де він зараз лежить, що його наміри інші. Він піде на берег Кабед-ен-Арас, де колись, розповідають, олень перестрибнув ріку, рятуючись від мисливців Халета. Такий великий він зараз, що думається мені, збирається перекинути себе там на той берег. В цьому вся наша надія, і ми маємо вірити в це”.

Серце Дорласа опустилося при цих словах; адже краще за всіх знав він усі землі Бретіля, і Кабед-ен-Арас був воістину похмурим місцем. На східній стороні там була скеля близько сорока футів заввишки, лиса, але заросла деревами на вершині; на іншому боці берег був не такий крутий і високий, вкритий звисаючими деревами та чагарником; але поміж берегами серед скель бурхливо біла вода, і хоч людина смілива і вправна й могла б насмілитися переправитися тут вдень, смертельно небезпечно було робити це вночі. Але то був задум Турамбара, і марно було перечити йому.

Тож на заході сонця вони вирушили, і спочатку йшли не в напрямку Дракона, а до Перехрестя; тоді, не заходячи далеко у цьому напрямі, вони повернули на південь вузькою стежкою і йшли у сутінках лісів понад Тейгліном²⁷. І як вони наближались до Кабед-ен-Арасу, крок за кроком, часто зупиняючись і прислухаючись, дим пожежі донісся до них і такий сморід, що їх почало нудити. Мертва тиша лежала навколо, і повітря, здавалося, завмерло. Перші зорі блищали на Сході позаду них, і слабкі язики диму стояли прямо і нерухомо проти останнього світла на Заході.

Коли Турамбар пішов, Нініель стояла безмовна, як камінь; але Брандір прийшов до неї і сказав: „Нініель, не бійся гіршого поки воно не сталось. Хіба ж не радив я тобі чекати?”

„Радив,” відповідала вона. „Але що мені до того тепер? Адже від кохання може страждати й незаміжня”.

„Це мені відомо,” сказав Брандір. „Все ж шлюб не ніщо”.

„Я два місяці ношу його дитину,” сказала Нініель. „Але мені не здається, що страх втратити її полегшує моє горе. Я не розумію тебе”.

„Я й сам себе не розумію,” сказав він. „А ще я боюсь”.

„Що за утішник із тебе!” скричала вона. „Але друже Брандір: одружена чи ні, матір чи дівчина, мій жах нестерпний. Володар Долі кинув виклик своїй долі далеко звідси, і як мені чекати тут повільних звісток про нього, добрих чи поганих? Цієї ночі, можливо, битиметься він із Драконом, і як мені стояти, чи сидіти, як провести ці жахливі години?”

„Мені того не відомо,” сказав він, „але якось ці години минуться для тебе і для дружин тих, хто пішов із ним”.

„Дозволь їм чинити за велінням свого серця!” скричала вона знов. „А щодо мене, я піду. Відстань не повинна розділяти мене і мого повелителя у небезпеці. Я піду назустріч вістям!”

²⁷ Я не знайшов карти, яка б ілюструвала батьківську концепцію цих земель, але намалював власну, яка задовольняє перебігу оповідання (див. [карту 1](#), стор. 69).

Тоді страх Брандіра почорнів від її слів, і він закричав: „Цього ти не зробиш, якщо маю я владу затримати тебе. Адже так ти піддаш небезпеці всю справу. Відстань, що лежить між вами, може дати час на втечу, якщо станеться найгірше”.

„Якщо станеться найгірше, я не втікати му,” сказала вона. „І тепер мудрість твоя непотрібна, і не треба утримувати мене”. Тож вона вийшла перед людьми, що все ще юрбилися на галявині Ефеля і прокричала: „Люди Бретіля! Я не чекати му тут. Якщо мій повелитель загине, то всі надії марні. Ваші землі й ліси будуть спалені дотла, і всі ваші дома перетворяться на згарище, і ніхто, ніхто не втече. Тож нащо зволікати тут? Ось я іду назустріч вістям, куди б не послала мене доля. Всі, хто думає так же, йдемо зі мною!”

Тоді багато хто забажав піти із нею: дружини Дорласа і Хунтора — тому що ті, кого вони кохали, пішли із Турамбаром; інші із жалю за Нініель і бажаючи допомогти їй; і ще багато хто, кого приваблювали самі чутки про Дракона, хто, зі сміливості чи дурості (знаючи мало про зло), думав побачити дивні і великі події. Адже і справді таким великим в їхніх очах був Чорний Меч, що мало хто вірив, що навіть Глаурунгу вдасться здолати його. Тому незабаром вони, великий загін, поспішили вийти назустріч небезпеці, якої не розуміли; і, йдучи майже без відпочинку, втомлені, дійшли вони до Нен Гіріт ще до приходу ночі, але трохи пізніше Турамбарового відходу. Та ніч — холодний порадник, і багато хто тепер і сам дивувався власному поспіху; і коли вони дізналися від розвідників, які ще були там, що Глаурунг вже зовсім близько, і про наміри Турамбара, їхні голови прохололи, і вони не насмілилися йти далі. Дехто занепокоєно дивився на Кабед-ен-Арас, але нічого не було видно, і нічого не було чути, окрім холодного голосу водоспаду. А Нініель сиділа окремо від інших, і велике тремтіння охопило її.

Коли Нініель та її загін пішли, Брандір сказав тим, що лишилися: „Дивіться, як зневажають мене і всі мої поради! Хай Турамбар буде вашим правителем і справді, адже він і так вже має усю владу. Бо я відмовляюся зараз від влади і свого народу. Хай ніхто не шукає відтепер у мене ані порад, ані зцілення!” І він зламав свій посох. До себе ж він сказав: „Тепер нічого не лишилося у мене, окрім моєї любові до Нініель: тому як вона пішла, правильно це чи ні, я мушу йти теж. В цю темну годину нічого не можна передбачити; та може статися, мені вдасться охоронити її від зла, якщо я буду неподалік”.

Тож він приладив на пояс короткий меч, що рідко бувало до того, узяв свою милицю, і пішов з усією поспішністю, на яку був здатен, з воріт Ефеля, накульгуючи за іншими по довгому шляху, що вів на західний кордон Бретіля.

Смерть Глаурунга

Врешті, коли глуха ніч опустилася на землю, Турамбар та його супутники прийшли до Кабед-ен-Арасу, і вони зраділи великому шуму води; адже хоч за ним і ховалася небезпека, він покривав усі інші звуки. Тоді Дорлас повів їх трохи вбік, на південь, і вони спустилися розщелиною вниз до підосви скелі; але тут їхні серця здригнулися, бо багато уламків та великих каменів лежало посеред річки, і вода дико бурлила навколо них, ніби скрегочучи зубами. „Це прямий шлях до смерті,” сказав Дорлас.

„Це єдиний шлях, до смерті він чи до життя,” сказав Турамбар, „і затримка не зробить його більш привабливим. Тому за мною!” І він пішов вперед, і, завдяки

вмінню чи сміливості, а чи то долі, він перейшов річку, і крізь глибоку вже темряву повернувся подивитись, хто йде за ним. Темна постать стояла позаду нього. „Дорлас?” сказав він.

„Ні, це я,” сказав Хунтор. „Дорлас не зміг перебратися. Адже чоловік може любити війну, та боятися багатьох інших речей. Він сидить, тремтячи, на березі, думається мені; і, можливо, тепер йому соромно за ті слова, що він сказав їх моєму родичу”.

Тож Турамбар і Хунтор перепочили трохи, та незабаром змерзли в ночі, адже обидва промокли до самих кісток; тож вони почали шукати шлях вздовж потоку на північ, у напрямі, де лежав Глаурунг. Там ущелина ставала все темнішою і вузкою, і, намагаючи шлях вперед, вони могли бачити над собою мерехтіння ніби тліючого вогню і чути, як Великий Хробак хропить в своєму сторожкому сні. Тоді вони навпомацки подерлися угору і підійшли близько до краю; адже в цьому тільки й були вся їхня надія: підібратися до ворога знизу. Але таким огидним був тепер сморід, що їм запаморочилось в головах, і вони посковзали назад, як повзли, поки не вчепились за стовбури навколишніх дерев, і там їх вирвало, і вони забули в своєму стражданні усякий страх, окрім страху впасти у зуби Тейгліну.

Тоді Турамбар сказав Хунтору: „Ми витрачаємо наші і без того малі сили марно. Адже допоки ми не переконаємося, куди піде Дракон, марно дертися нагору”.

„Та коли ми дізнаємося це,” сказав Хунтор, „у нас не буде часу, щоб знайти шлях з ущелини”.

„Це правда,” сказав Турамбар. „Та коли все залежить від випадку, на випадок ми маємо й покладатись”. Тож вони зупинилися і чекали там, і вдалині над темною ущелиною побачили вони білу зірку, що скрадалася вздовж блідої смужки неба; і тоді повільно Турамбар занурився у сон, у якому вся його воля була віддана чіплянню, а чорний приплив чавкав і завивав у його ніг.

Раптом роздався гучний звук і стіни ущелини здригнулися і відлунили. Турамбар скочив на ноги і сказав до Хунтора: „Він зрушив. Прийшов наш час. Рази глибоко, адже двоє мають тепер разити за трьох!”

І тут Глаурунг почав свій напад на Бретіль; і все сталося майже так, як Турамбар і сподівався. Адже Дракон обережно підповз до краю скелі, і не повернув вздовж берега, а приготувався перекинути через ущелину свої передні лапи, а потім перетягти туди свій тулуб. Жах йшов із ним; пішов же він не прямо, а повернув трохи на північ, і сторожі знизу бачили, як величезна тінь від його голови пала на зоряне небо; і паща його розтулилася, і всередині неї було сім язиків полум'я. Тоді він вивергнув із себе такий вогняний сполох, що вся ущелина осяялася червоним світлом, і чорні тіні зметнулися серед скель; а дерева перед ним зчахли і закурилися, і багато каміння обрушилося в ріку. А після того він шпурнув себе вперед, і стиснув у своїх могутніх пазурах найдальшу скелю, і почав тягти себе через провалля.

Тепер потрібні були сміливість і швидкість, бо хоч Турамбар і Хунтор і уникли сполоху, оскільки були не на шляху Глаурунга, все ж їм треба було ще дістатися його, перш ніж він перебереться на той бік, а то всі їхні надії були б марними. Незважаючи на небезпеку Турамбар видерся по валунах прямо під нього; але такими вбивчими були там жар та сморід, що він захитався був і впав би, якби Хунтор, що вперто йшов за ним, не ухопив його за руку і не втримав його.

„Сміливе серце!” сказав Турамбар. „Щасливим було рішення взяти тебе на допомогу!” Але поки він ще говорив, великий камінь зірвався зверху і вдарив Хунтора по голові, і той впав у воду, і так згинув: не останній сміливець з Дому Халета. Тоді Турамбар закричав: „Горе мені! Згубно іти в моїй тіні! Навіщо я шукав

помічників? Адже ось ти тепер сам, о Володарю Долі, як й мав ти знати, то й повинно було бути. Тож битимуся один!”

І він зібрав усю свою волю, і всю свою ненависть до Дракона і його Хазяїна, і здалося йому, що раптом знайшлася якась сила в його серці і його тілі, про яку він не знав до того; і він видерся на скелю, камінь за каменем, і корінь за коренем, і ухопився за струнке дерево, що росло трохи нижче краю ущелини, і хоч його верхівка і була спалена, все ще трималось міцно своїм корінням. І в ту мить, коли Турамбар влаштувався у розвилці його гілок, середина Дракона опинилася прямо над ним, розхитуючись усією своєю вагою майже перед його головою, чекаючи, поки Глаурунг підтягне її наверх. Блідим і зморшкуватим був його низ, і весь змоклий від сірого слизу, на який налипли всілякі нечистоти; і все це смерділо смертю. Тоді Турамбар витяг Чорний Меч Белега і встромив його з усією силою своєї руки і своєї ненависті, і смертельне лезо, довге і жадібне, увійшло у черево аж до свого руків'я.

Тоді Глаурунг, відчувши смертельний біль, страшно скрикнув, і всі ліси навкруги здригнулися, і стражі на Нен Гіріт були уражені жахом. Турамбар похитнувся ніби від удару, і зісковзнув униз, і його меч вирвався з його руки, і залишився у череві Дракона. А Глаурунг у страшній судомі вигнув усе своє тремтяче тіло і перекинув його через ущелину на той берег, і там корчився, волаючи, ляскаючи себе і звиваючись в агонії, аж поки не розчистив величезне місце навколо себе, і там звалився серед диму і уламків, і стих.

Турамбар же вчепився за коріння дерева, приголомшений і майже повністю виснажений. Але він поборов себе і піднявся, і, напівзісковзуючи, напівповзучи, дістався ріки внизу, і, насмілившись знов на небезпечний брід, почав дертися через потік, хапаючись за все на своєму шляху руками і ногами, сліпий від бризків, і врешті здолав його, і поклигав, знесилений, вгору тією скелею, якою вони зійшли вниз. Так він і прийшов із часом до місця, де вмирав Дракон, і дивився на свого поваленого ворога без жалю, і був радий.

Глаурунг лежав, роззявивши свою пащу; але все його полум'я було витрачене, і його злі очі були стулені. Він витягся на всю свою довжину, і все ще смикався одним своїм боком, і руків'я Гуртанга все ще стирчало з його черева. Тоді гордість ворухнулась у серці Турамбара, і, хоч Дракон ще дихав, він забажав повернути собі свій меч, який й доти був дорогий йому, а тепер був вартий для нього усіх скарбів Нарготронду. Істинними виявилися слова, сказані, коли виплавлявся цей меч, що ніщо, велике чи мале, не житиме раз уколоте ним.

Тож він підійшов до свого ворога і поставив ногу на його черево, і схопився за руків'я Гуртанга і з силою потягнув його. І крикнув в насмішку над словами Глаурунга у Нарготронді: „Вітаю тебе, Хробак Моргота! Добре зустрілися ми знов! Умри тепер, і хай темрява прийме тебе! Це помста Туріна, сина Хуріна”. Тут він вирвав меч, і в ту мить, як він зробив це, струмінь чорної крові хлинув услід мечу, і впав йому на руку, і її плоть була опалена отрутою, так, що він закричав від болю. Тут Глаурунг поворухнувся і відкрив свої згубні очі і подивився на Туріна із такою злобою, що здалося тому, ніби його уразила стріла: і від того, чи від болю в руці він впав непритомний і лежав там замертво поруч Дракона, і його меч був під ним.

Крики Глаурунга досягли людей на Нен Гіріт, і ті були уражені жахом; і коли спостерігачі побачили здалеку велике руйнування та згарище, що їх влаштував Дракон в своїй агонії, вони вирішили, що він розтоптав і знищив тих, хто напав на нього. Тож воістину вони тепер бажали, щоб подовжилися милі, що лежали між

ними; але вони не осмілювалися покинути вишину, на якій зібралися, адже пам'ятали слова Турамбара, що як Глаурунг переможе, він піде спочатку на Ефель Брандір. Тож вони видивлялись у страху найменших ознак його руху, але нікого не знайшлося настільки сміливого, щоб спуститися і пошукати вистей на місці битви. А Нініель сиділа, не ворушачись, хіба що тремтіла і не могла угамувати свої руки; адже коли вона почула голос Глаурунга, її серце завмерло, і вона відчула, як темрява охоплює її знов.

Так її і знайшов Брандір. Адже врешті він дійшов до мосту через Целеброс, повільно і обережно; весь довгий шлях прокульгав він на своїй милиці, а було це щонайменше п'ять ліг від його дому. Страх за Нініель вів його вперед, і тепер звістки, які він дізнався, були не гірші за його побоювання. „Дракон перетнув ріку,” казали йому люди, „і Чорний Меч напевне мертвий, і ті, хто пішов із ним теж”. Тоді Брандір побачив Нініель і її горе, і він сумував із нею, але тим не менш подумав: „Чорний Меч мертвий, а Нініель жива”. І він здригнувся, адже раптом з вод Нен Гіріт повіяло холодом; і він накинув свій плащ на Нініель. Та він не знайшов слів сказати їй; і вона не говорила нічого.

Час ішов, і все ще Брандір сидів безмовно поруч із нею, вглядаючись у ніч і прислуховуючись; але не бачив нічого і чув тільки падаючу воду Нен Гіріт; і він подумав: „Напевне вже Глаурунг пішов у Бретіль”. Та більше вже він не жалів своїх людей, дурнів, що не зважили на його поради, і презирав їх. „Хай Дракон досягне Амон Обеля, тоді прийде час втікати, щоб вивести Нініель”. Куди вивести, він навряд чи знав, адже рідко подорожував за межами Бретіля.

Врешті-решт він схилився і торкнувся руки Нініель, і сказав до неї: „Час йде, Нініель! Ідемо! Час іти. Якщо дозволиш, я поведу тебе”.

Тоді безмовно вона піднялася і взяла його за руку, і вони перейшли міст і спустилися вниз дорогою, що вела на Перехрестя Тейгліну. А ті, хто бачив, як вони йшли, наче тіні в ночі, не впізнавали їх, та й нікого не цікавило, хто йде. І коли вони йшли так серед мовчазних дерев, місяць піднявся з-за Амон Обеля, і лісні галявини сповнилися сірого світла. Тоді Нініель зупинилася і сказала до Брандіра: „Куди далі?”

І він відповідав: „Що є „куди”? Всі наші надії в Бретілі згасли. У нас немає „куди”, тільки втеча, і маємо ми втекти якнайдалі від Дракона, поки ще є час”.

Нініель подивилася на нього із подивом і сказала: „Чи не пропонував ти відвести мене до нього? Чи ти обманув мене? Чорний Меч мій коханий і мій чоловік, і тільки щоб знайти його я йду. Навіщо ж ще? Тож роби як бажаєш, а мені треба поспішати”.

І поки Брандір стояв здивований, вона щезла від нього; і він кричав їй услід: „Почекай, Нініель! Не йди сама! Ти не знаєш, що знайдеш. Я піду з тобою!” Та вона не звертала на це уваги, і йшла так, ніби кров, що до того була холодною, закипіла в ній; і хоч він поспішав за нею як міг, вона скоро зникла з його очей. Тоді він прокляв свою долю і свою слабкість; але назад не повернув.

Білий місяць зійшов на небі, і був він майже повним, і як Нініель спускалася з нагір'я до річки, здалося їй, що вона згадує це місце, і це лякало її. Адже вийшла вона до Перехрестя Тейгліну, і Хауд-ен-Еллет стояв перед нею, блідий у місячному світлі, відкидаючи косу чорну тінь; і з кургану віяло жахом.

Тоді вона повернулася із криком і побігла на південь вздовж річки, і скинула плащ на бігу, ніби скидаючи темряву, що тяглася до неї; а під плащем була вона вся в білому, і вона сяяла у місяці, несучись серед дерев. Такою і побачив її Брандір зі схилу, і повернув напереріз, щоб затримати її, якщо зможе; і випадково він натрапив

на вузьку стежку, якою йшов Турамбар, і яка залишала битий шлях осторонь і круто спускалася на південь до ріки; так він нарешті опинився знов неподалік неї. Та скільки він не гукав її, вона не відповідала або не чула його, і незабаром знов була далеко попереду; і так вони дісталися лісів у Кабед-ен-Араса і місця агонії Глаурунга.

Незахмарений стояв місяць на півдні, і світив холодно і чисто. Підійшовши до краю руїни, яку вчинив Глаурунг, Нініель побачила його тіло, що лежало там, і його черево, сіре у місячному блиску; а поруч нього людину. Тоді, забувши свій страх, вона побігла вперед по тліючому згарищу, і так добігла до Турамбара. Він лежав на боці, і його меч лежав під ним, а обличчя його у білому світлі було блідим, ніби смерть. Тоді вона впала біля нього, плачучи, і цілувала його; і здалося їй, що він слабо дихає, та вона подумала, що то витівки примарної надії, адже був він холодний, і не рухався, і не відповідав їй. І так вона лежала там і гладила його, і побачила, що його рука почорніла, ніби від опіку, і вона омила її своїми сльозами, і, відірвавши клапоть від свого плаття, перев'язала її. Та все ще він не ворухився від її дотику, і вона цілувала його ще і ще, і голосила: „Турамбар, Турамбар, повернись! Послухай мене! Прокинься! Це я, Нініель. Дракон мертвий, мертвий, і я сама тут з тобою”. Але він не відповідав нічого.

Її плач почув Брандір, адже він саме вийшов на край згарища; та тільки-но він ступив був у напрямку до Нініель, щось зупинило його, і він застиг нерухомо. Бо від плачу Нініель останній раз поворухнувся Глаурунг, і судома пробігла його тілом; й він поглянув крізь щілину своїх згубних очей, і місяць блищав в них поки, задихаючись, він говорив:

„Вітаю тебе, дочка Хуріна. От і зустрілися ми знов. Я пообіцяв тобі радість знайти свого брата врешті-решт. І тепер ти маєш знати який він: жалючий в ночі, підступний до ворогів, невірний до друзів і прокляття свого роду, Турін, син Хуріна! Та гірше з його діянь носиш ти у собі”.

Тоді Нініель осіла, ніби скам'янівши, а Глаурунг помер; і з його смертю завіса його зла спала із неї, і вся її пам'ять повернулася до неї в усій чистоті, день за днем, і жодної речі також вона не забула з тих, що сталися з нею з тих пір, як вона лежала на Хауд-ен-Еллет. І власне її тіло здригнулося від жаху і страждання. І Брандір, який чув все, був вражений, і схилився на дерево.

Тоді раптово схопилася на ноги Нініель, і, бліда як привід під місяцем, дивлячись вниз на Туріна, прокричала: „Прощавай, о двічі коханий! *А Турін Турамбар турун' амбартанен*: володар долі долею здоланий! О щасливі мерці!” Тоді, охоплена горем і жахом, вона побігла щодуху з того місця; і Брандір, кульгаючи за нею, кричав: „Чекай! Чекай, Нініель!”

На мить вона зупинилася і подивилася назад своїми широко розкритими очима. „Чекати?” крикнула вона. „Чекати? Це твоя вічна порада. Хотіла б я пристати на неї! Та надто пізно. І тепер я не чекатиму більше у Середзем'ї”. І вона побігла далі²⁸.

Швидко досягла вона берега Кабед-ен-Араса, і там стояла, дивлячись на галасливу воду і причитаючи: „Води, води! Унесіть з собою Нініель Ніенор, дочку Хуріна; Смуток, Смуток, дочку Морвен! Візьміть мене й унесіть до Моря!” І з цими словами вона кинулася з уступу: білий сполох, проковтнутий темною прірвою, крик, заглушений рокотом ріки.

²⁸ Фрази „побігла щодуху” і „побігла далі” вказують, що була деяка відстань між місцем, де Турін лежав поруч із тілом Глаурунга і краєм ущелини. Можливо, у своєму смертному стрибку Дракон зміг просунути далеко від краю.

Води Тейгліну все струмлять, але Кабед-ен-Араса більше немає: Кабед Нерамарт назвали його люди після того; адже жоден олень не стрибає тут більше, і все живе обходило його стороною, і жодна людина не ступала на той берег. Останнім з людей, хто поглянув у його темряву, був Брандір, син Хандіра; і він відсахнувся у жаху, адже серце його розбилося, і хоч він ненавидів тепер своє життя, не міг він тут прийняти бажаної смерті²⁹. Тоді його думки повернулися до Туріна Турамбара, і він закричав: „Ненавидіти чи жаліти маю я тебе? Але ти мертвий. Я не винен тобі подяки, крадій всього, що я мав чи міг мати. Та мій народ винен її тобі. І, що за іронія! саме від мене має він дізнатися про це”.

І він покульгав назад на Нен Гіріт, уникаючи місця, де лежав Дракон, з огидою; і коли він знов вийшов на круту стежку вгору, він зустрів чоловіка, що виглядав з-за дерев, і сховався, побачивши його. Та він встиг впізнати його обличчя у слабкому світлі сідаючого місяця.

„Ха, Дорлас!” крикнув він. „Які новини ти приніс? Як тобі вдалося залишитися в живих? І що з моїм родичем?”

„Я не знаю цього,” відповідав Дорлас понуро.

„Це дивно,” сказав Брандір.

„Якщо бажаєш знати,” сказав Дорлас, „Чорний Меч хотів перейти вбрід русло Тейгліну у темряві. Чи це дивно, що я не зміг? Я кращий із мечем ніж дехто, але я не козлоногий”.

„Тож вони без тебе зустрілися із Драконом?” сказав Брандір. „Але як він переправився? В усякому разі ти був неподалік, і міг бачити, що відбулося”.

Та Дорлас не відповідав і тільки дивився на Брандіра з ненавистю в очах. Тоді Брандір раптом зрозумів, що цей чоловік зрадив своїх товаришів, і гнаний соромом, сховався у лісі. „Ганьба тобі, Дорлас!” сказав Брандір. „Ти родоначальник всіх наших нещастя: ти підбурив Чорного Меча, накликав Дракона, усунув мене, привів Хунтора на смерть, і після всього утік і причаївся у лісі!” І поки він говорив так інше спало йому на думку, і він промовив у великому гніві: „Чому не приніс ти вістей? Це було найменше покарання, яке ти мав би відбутися. Зроби ти це, і леді Нініель не пішла б шукати їх сама. Вона ніколи б не побачила Дракона. Вона жила б. Я ненавиджу тебе, Дорлас!”

„Стримай свою ненависть!” сказав Дорлас. „Вона немічна, як і всі твої поради. Не будь мене, Орки прийшли б і повісили тебе, ніби пугало, у твоєму власному саду. Спробуй причаїтися десь сам!” І з цими словами, будучи розгніваний своєю ганьбою, він зібрався був вдарити Брандіра своїм величезним кулаком, і так закінчив своє життя, перш ніж здивування щезло з його очей: адже Брандір вихопив свій меч і наніс йому смертельний удар. Ще мить він стояв і тремтів, бо його нудило від крові; а тоді, випустивши свій меч, він повернувся і пішов далі, обпираючись на свою милицю.

Коли Брандір прийшов до Нен Гіріт мертвенний місяць уже зайшов, і ніч почала розчинятися; ранок проглядав на Сході. Люди, що тулилися коло мосту,

²⁹ Пізніше в оповіданні (стор. 67) сам Турін перед своєю смертю називає це місце Кабед Нерамарт, і можна припустити, що саме з його останніх слів і бере початок традиція цієї назви.

Очевидна розбіжність у тексті щодо того, що Брандір (і тут, і у *Сільмаріліоні*) був останнім, хто дивився на Кабед-ен-Арас, а Турін приходить сюди невдовзі, а також і Ельфи, і всі ті, хто споруджував курган, можливо прояснюється, якщо сприймати слова *Нарну* стосовно Брандіра у вузькому сенсі: що він був останньою людиною, яка, буквально „поглянула у його темряву”. Це правда, що у його батька були наміри змінити оповідання так, щоб Турін вбив себе не на Кабед-ен-Арасі, а на кургані Фіндуйлас у Перехресті Тейгліну; але ці наміри ніколи не досягли письмового втілення.

бачили, як він наближався, сіра тінь на світанку, і дехто кричав йому із подивом: „Де ти був? Ти бачив її? Адже Леді Нініель пішла”.

„Так, вона пішла,” сказав він. „Вона пішла, щезла, і їй ніколи не повернутись! Але я приніс вам вісті. Слухайте, люди Бретіля, і скажіть, чи колись чули ви щось подібне! Дракон мертвий, і мертвий Турамбар поруч із ним. І це добрі вісті: так, обидві воістину добрі”.

Тоді люди загомоніли, дивуючись на його слова, і дехто казав, що він збожеволів; але Брандір прокричав: „Дослухайте мене до кінця! Нініель теж мертва, Нініель прекрасна, яку ви любили, і яку я почитав найбільше за все. Вона стрибнула з уступу Оленячий Стрибок³⁰, і зуб'я Тейгліну прийняли її. Її нема більше, світло дня було нестерпне для неї. Адже от що дізналася вона: дітьми Хуріна були вони обидва, сестра і брат. Мормегіль, так називали його, Турамбар, так називав себе він сам, ховаючи своє минуле: Турін, син Хуріна. Нініель, так звали її ми, не знаючи її минулого: була вона Ніенор, дочка Хуріна. У Бретіль привела їх темна тінь їхньої долі. Тут наздогнав їх рок, і ніколи більше ці землі не будуть вільними від горя. Хай звуться вони не Бретіль, не землями Халетріма, а *Сарк ніа Нін Хурін*, Могилою Дітей Хуріна!”

Тоді, хоч вони і не розуміли ще як все це зло сталося, люди заплакали, і хтось сказав: „Могилою став Тейглін для Нініель коханої, і могила має бути для Турамбара, найхрабрішого з людей. Наш рятівник не буде лежати просто неба. Ідемо до нього”.

Смерть Туріна

Коли Нініель побігла, Турін поворухнувся, і здалося йому, що десь з глибини темряви чує він її голос; та коли Глаурунг помер, чорна недуга полишила його, і він знов глибоко вдихнув, і зітхнув, і заснув сном великої втоми. Та перед світанком стало зовсім холодно, і він повернувся уві сні, і руків'я Гуртанга уткнулося йому в бік, і раптом він прокинувся. Ніч майже пройшла, і дихання ранку вже відчувалося в повітрі; і він скочив на ноги, згадавши про свою перемогу і палючу отруту на своїй руці. Він підняв її, і подивився на неї, і здивувався. Адже рука його була огорнена клаптем білої матерії, іще вологим, і йому було легше від того; тож він сказав до себе: „Нащо комусь знадобилося зробити мені цю пов'язку і так залишити мене тут, лежати в холоді серед руїни і смороду? Що за дивні речі відбулися тут?”

Тоді він покликав гучно, але ніхто не відповідав. Все було чорним і безпорадним навколо нього і пронизане запахом смерті. Він нахилився і підняв свій меч, і той був цілим, і світло його леза не потьмяніло. „Нечиста отрута Глаурунга,” сказав він, „та ти сильніший за мене, Гуртанг! Всю кров випив ти. Твоя перемога. Але вперед! Я мушу пошукати допомоги. Моє тіло знесилене, і кісткам моїм холодно тут”.

Тож він повернувся спиною до Глаурунга, і залишив його гнити, і коли він йшов з того місця, кожний крок здавався йому все важчим, і він подумав: „На Нен Гіріт, напевне, знайду я когось з розвідників, що чекають на мене. Та хотів би я скоріше опинитися у своєму домі і відчутти лагідні руки Нініель і вправне мистецтво Брандіра!” І так врешті, опираючись на Гуртанг, в сірому світлі раннього дня

³⁰ Виглядає на те, що назва „Оленячий Стрибок” була первісною назвою цього місця, і справжнім значенням вислову Кабед-ен-Арас.

прийшов він на Нен Гіріт, і коли люди зібрались було піти шукати його мертве тіло, він з'явився перед ними сам.

Тоді вони відсахнулися від нього із жахом, вірячи, що то його привід, що не може знайти спокою, і жінки голосили і затуляли очі. Та він сказав: „Ні, не плачте, а радійте! Дивіться! Чи я не живий? І чи не вбив я Дракона, якого ви так боялися?”

Тоді всі повернулися до Брандіра, і скричали: „Дурень ти зі своїми казками, що він лежить мертвий. Чи не казали ми, що ти божевільний?” А Брандір був вражений жахом і дивився на Туріна зі страхом в очах, і не міг сказати нічого.

Та Турін сказав йому: „Це ти був там і перев'язав мені руку? Дякую тобі. Але твоя наука марна, якщо ти не можеш відрізнити непритомності від смерті”. Тоді він повернувся до людей: „Не кажіть так до нього, дурні ви всі. Хто з вас міг би вчинити краще? В усякому разі, він мав мужність спустися на місце битви, поки ви сиділи тут, плачучи”.

„А тепер, сине Хандіра, ідемо! Ще дещо хотів би я знати. Чому всі ви тут, всі люди, яких я залишив у Ефелі? Якщо я пішов заради вас на смертельну небезпеку, то чому ж ви не дотримувалися моїх наказів, коли я пішов? І де Нініель? В усякому разі я маю надію, що ви не привели її сюди, а залишили там, де і я, в моєму домі, з доброю охороною?”

І коли ніхто не відповів йому на це, „Ну же, скажіть, де Нініель?” закричав він. „Адже першу її хотів би я бачити; і їй першій хотів би я розповісти про діяння цієї ночі”.

Та вони відвертали обличчя від нього, і Брандір сказав врешті-решт: „Нініель немає тут”.

„Це добре,” сказав Турін. „Тоді я хотів би піти додому. Є тут кінь для мене? Або краще ноші. Я втомився від своїх трудів”.

„Ні, ні!” сказав Брандір із мукою. „Твій дім порожній. Нініель немає і там. Вона мертва”.

Та одна з жінок — дружина Дорласа, яка не дуже любила Брандіра — прокричала різко: „Не зважай на його слова, повелителю! Адже він божевільний. Він прийшов сюди, розповідаючи, що ти мертвий, і кажучи, що це добрі вісті. Але ти живий. Чому ж його розповіді про Нініель бути правдою: що вона мертва і ще того гірше?”

Тоді Турін ступив до Брандіра: „То моя смерть була доброю вісткою?” скричав він. „Так, завжди ти ревнував її до мене, знаю я це. Тепер вона мертва, так ти кажеш. І ще того гірше? Що за брехню породив ти у своїй злобі, Клишоногий? Чи ти вб'єш нас дурними словами, як не володієш іншою зброєю?”

Тоді гнів вигнав жаль із Брандірового серця, і він прокричав: „Божевільний? Ні, божевільний ти, Чорний Меч чорної долі! І всі ці навіжені люди. Я не брешу! Нініель мертва, мертва, мертва! Шукай її в Тейгліні!”

Тоді Турін завмер і похолодів. „Як знаєш це ти?” сказав він повільно. „Як прийшло це тобі в голову?”

„Я знаю, тому що бачив її стрибок,” відповідав Брандір. „Але причиною тому був ти. Вона втікала від тебе, Турін, син Хуріна, і кинулася у Кабед-ен-Арас, щоб не бачити тебе ніколи знов. Нініель! Нініель? Ні, Ніенор, дочка Хуріна”.

Тоді Турін схопив його і стряхнув; адже у цих словах почув він кроки своєї долі, але від жаху і люті свого серця він не бажав їх чути, неначе звір, поранений на смерть, який наносить рани всьому, що довкола нього, поки не помре.

„Так, я Турін, син Хуріна,” кричав він. „Ти здогадувався про це давно. Та нічого не знаєш ти про Ніенор, мою сестру. Нічого! Вона у Схованому Королівстві, і

вона в безпеці. Це все вигадки твого власного підлого розуму, щоб одурманити мою дружину, і тепер мене. Ти, кульгаве зло, — хочеш зацькувати нас обох до смерті?”

Та Брандір відштовхнув його. „Не чіпай мене!” сказав він. „Стримай свою маячню. Та, кого ти називаєш своєю дружиною, прийшла до тебе і перев’язала твою рану, і ти не відповідав їй. Та знайшлось кому відповісти за тебе. Дракон Глаурунг, от хто, здається мені, наклав чари на вашу долю. Так він сказав, перш ніж померти: „Ніенор, дочка Хуріна, ось перед тобою твій брат: підступний до ворогів, невірний до друзів і прокляття свого роду, Турін, син Хуріна””. Тоді раптом сміхом приреченого засміявся Брандір. „Вважається, що на своєму смертному ліжку людина каже правду,” прокашляв він. „І навіть Дракон, виходить, теж! Турін, син Хуріна, прокляття свого роду і всіх, хто дає тобі притулок!”

Тоді Турін схопив Гуртанг знов, і суворе світло було в його очах. „А що ти скажеш про себе, Клишоногий?” промовив він повільно. „Хто розповів їй таємно за мою спиною моє справжнє ім’я? Хто накликав на неї злобу Дракона? Хто стояв поруч і дивився, як вона вмирає? Хто поспішив сюди розповісти про весь цей жах? Хто зловтішається тепер з мене? Людина каже правду перед смертю? Тож кажи її швидко”.

А Брандір, побачивши свою смерть у Туріновому обличчі, не зворухнувся і не струсив, хоч і не було у нього зброї, хіба що милиця; і він сказав: „Все те, що сталося, довго розповідати, і я втомився від тебе. Але ти брешеш про мене, сине Хуріна. А чи брехав про тебе Глаурунг? Як ти вб’єш мене, всі побачать, що ні. І все ж я не боюся померти, адже тоді я зможу піти шукати Нініель, яку я кохав, і можливо, я знайду її знов десь за Морем”.

„Шукати Нініель!” закричав Турін. „Ні, Глаурунга ти знайдеш, щоб виношувати брехню разом. Ти маєш спати разом із Хробаком, твоїм спільником по духу, і гнити із ним в одній темряві!” Тоді він підняв Гуртанг і вразив Брандіра на смерть. Та люди ховали свої очі від цього діяння, і коли він повернувся і пішов з Нен Гіріт, побігли від нього із жахом.

Тоді Турін побрів як безумний крізь лісні хащі, проклинаючи Середзем’я і Людське життя, і кличучи Нініель. А коли врешті безумство його горя полишило його, він сів і згадав усі свої діяння, і почув свої слова: „Вона у Схованому Королівстві, і вона в безпеці!” І він подумав, що тепер, хоч і все його життя було занапашене, він мусить піти туди; адже завжди брехня Глаурунга збивала його зі шляху. Тож він піднявся і пішов до Перехрестя Тейгліну, і коли проходив Хауд-ен-Еллет, прокричав: „Гірко я заплатив, о Фіндуйлас! гірше за все, що я чув про Дракона. Порадь мені тепер щось”.

Та коли він кричав так, побачив він дванадцять мисливців, що проїжджали якраз через Перехрестя, і то були Ельфи; і як вони наблизилися, він впізнав одного з них, бо то був Маблунг, ватажок мисливців Тінгола. І Маблунг привітав його, крикнучи: „Турін! Добре, що ми зустріли тебе нарешті. Я шукаю тебе і радий бачити, що ти ще живий, хоч роки і причадили тебе важко”.

„Важко!” сказав Турін. „Важко, як стопи Моргота. Але якщо ви раді бачити мене живим, ви останні такі в Середзем’ї. Чому б вам радіти?”

„Тому що твоя слава живе серед нас,” відповідав Маблунг; „і хоч тобі вдалося здолати багато небезпек, все ж мені стало страшно за тебе тепер. Я бачив, як виходив Глаурунг, і думав спочатку, що він виконав свій злий задум і повертається до свого Хазяїна. Та він повернув на Бретіль, і тоді ж я дізнався від подорожніх, що Чорний Меч Нарготронда знову з’явився, і Орки стороняться кордонів цієї землі як смерті. Тому мене охопив страх, і я сказав: „Що ж! Глаурунг піде й туди, куди не

насмільюються піти Орки, щоб знайти Туріна.” Тому я прийшов сюди так швидко як тільки міг, щоб попередити тебе і допомогти тобі”.

„Швидко, та не достатньо швидко,” сказав Турін. „Глаурунг мертвий”.

Тоді Ельфи подивились на нього із подивом, і сказали: „Ти погубив Великого Хробака! Назавжди славним буде твоє ім'я серед Ельфів і Людей!”

„Мене це не обходить,” сказав Турін. „Адже серце моє загинуло теж. Але як йдете ви з Доріату, розкажіть мені новини про моїх родичів. Адже розповідали мені в Дор-ломіні, що вони втекли у Сховане Королівство”.

Ельфи не відповідали, та згодом Маблунг сказав: „Вони втекли до нас і справді, у рік перед приходом Дракона. Але, горе! їх немає у нас зараз”. Тоді Турінове серце завмерло, почувши кроки долі, що переслідувала його до кінця. „Кажі!” закричав він. „І кажі швидко!”

„Вони пішли у пустку шукати тебе,” сказав Маблунг. „І зробили вони це проти усіх порад; і пішли вони у Нарготронд, як тільки стало ясно, що Чорний Меч — це ти; і Глаурунг вийшов проти них, і розсіяв усю їхню охорону. Морвен ніхто не бачив з тих пір; а Ніенор була зачарована, і оніміла, і втекла на північ, у ліси, швидко, наче дикий олень, і ми загубили її”. Тоді на превеликий подив Ельфів Турін засміявся гучно і різко. „Чи не насмішка це?” кричав він. „О, прекрасна Ніенор! Так вона прибігла з Доріату до Дракона, і від Дракона до мене. Що за солодка милість долі! Смаглява як ягода була вона, темним було волосся її, маленької і тендітної як дитя Ельфів, хто міг би не впізнати її!”

Тоді Маблунг здивувався ще більше і сказав: „Але це якась помилка. Не такою була твоя сестра. Вона була високою, і очі її були блакитними, волосся її було золотаве, точне жіноче втілення Хуріна, її батька. Ти не бачив її?”

„Не бачив, не бачив, Маблунг?” скричав Турін. „Але чому ні! Адже дивись, я сліпий! Ти не знав? Сліпий, сліпий, блукаючий навпомацки з дитинства у темному тумані Моргота! Тому залиш мене! Ідїть! Ідїть! Повертайтесь у Доріат, і хай зима навіки скує його! Будь проклятий Менегрот! І будь прокляте ваше завдання! Це все, що лишалося. Тепер наступає ніч!”

Тоді він побіг від них, наче вітер, і їх охопив подив і страх. Та Маблунг сказав: „Щось дивне і жахливе відбулося, про що ми ще не знаємо. Йдемо за ним, і якщо буде треба, допоможемо йому: адже приречений він і безумний”.

Але Турін біг вже далеко попереду них, і прибіг до Кабед-ен-Араса, і стояв там нерухомо; і слухав рокіт води, і побачив, що дерева тут і там стоять зів'яли, і засохле листя злітає з них печально, ніби зима збиралася в перші дні літа.

„Кабед-ен-Арас, Кабед Нерамарт!” крикнув він. „Я не оскверню води, які умили Нініель. Адже всі діяння мої були злі, і останнє найгірше”.

Тоді він витягнув свій меч і сказав: „Вітаю тебе, Гуртанг, смертельне залізо, ти один лишився! Та якого повелителя і яку повинність визнаєш ти, окрім руки, що володіє тобою? Від якої крові ти відмовишся? Чи приймеш ти Туріна Турамбара? Чи вб'єш ти мене швидко?”

І з леза задзвенів холодний голос у відповідь: „Так, я нап'юся твоєї крові, і так забуду про кров Белега, мого володаря, і кров Брандіра, вбитого несправедливо. Я вб'ю тебе швидко”.

Тоді Турін встановив руків'я у землю і кинувся на вістря Гуртанга, і чорне лезо взяло його життя.

А Маблунг прийшов і дивився на жахливі залишки мертвого Глаурунга, і дивився на Туріна, і сумно було йому, коли він згадував Хуріна, якого бачив на Нірнает Арноедіад, і жахливу долю його роду. Поки Ельфи стояли там так, люди

спустилися з Нен Гіріт подивитися на Дракона, і коли вони побачили, як закінчилося життя Туріна Турамбара, вони плакали; і Ельфи, дізнавшись значення Турінових слів, були охоплені жахом. Тоді Маблунг сказав гірко: „Мене теж торкнувся рок Дітей Хуріна: слова мої вбили того, кого я любив”.

Тоді вони підняли Туріна і побачили, що його меч розломився на шматки. Так ставалося із всім, чим він володів.

Стараннями багатьох рук вони зібрали лісу і склали велике багаття, і спалили тіло Дракона, доки від нього не лишилося нічого, крім чорного попелу, а його кістки втоптали у пил, і місце того спалення назавжди лишилося голим й безплідним. А Туріна вони поклали у великий курган, на тому місці, де він пав, і уламки Гуртанга поклали поруч із ним. І коли все було зроблено, і менестрелі Ельфів і Людей вчинили плач, співаючи про безстрашність Турамбара і красу Нініель, великий сірий камінь був принесений і встановлений на курган; і на ньому Ельфи викарбували Рунами Доріата:

ТУРІН ТУРАМБАР ДАГНІР ГЛАУРУНГА

а під цим вони написали:

НІЕНОР НІНІЕЛЬ

Та її не було там, і ніхто ніколи не дізнався, куди холодні води Тейгліну віднесли її.

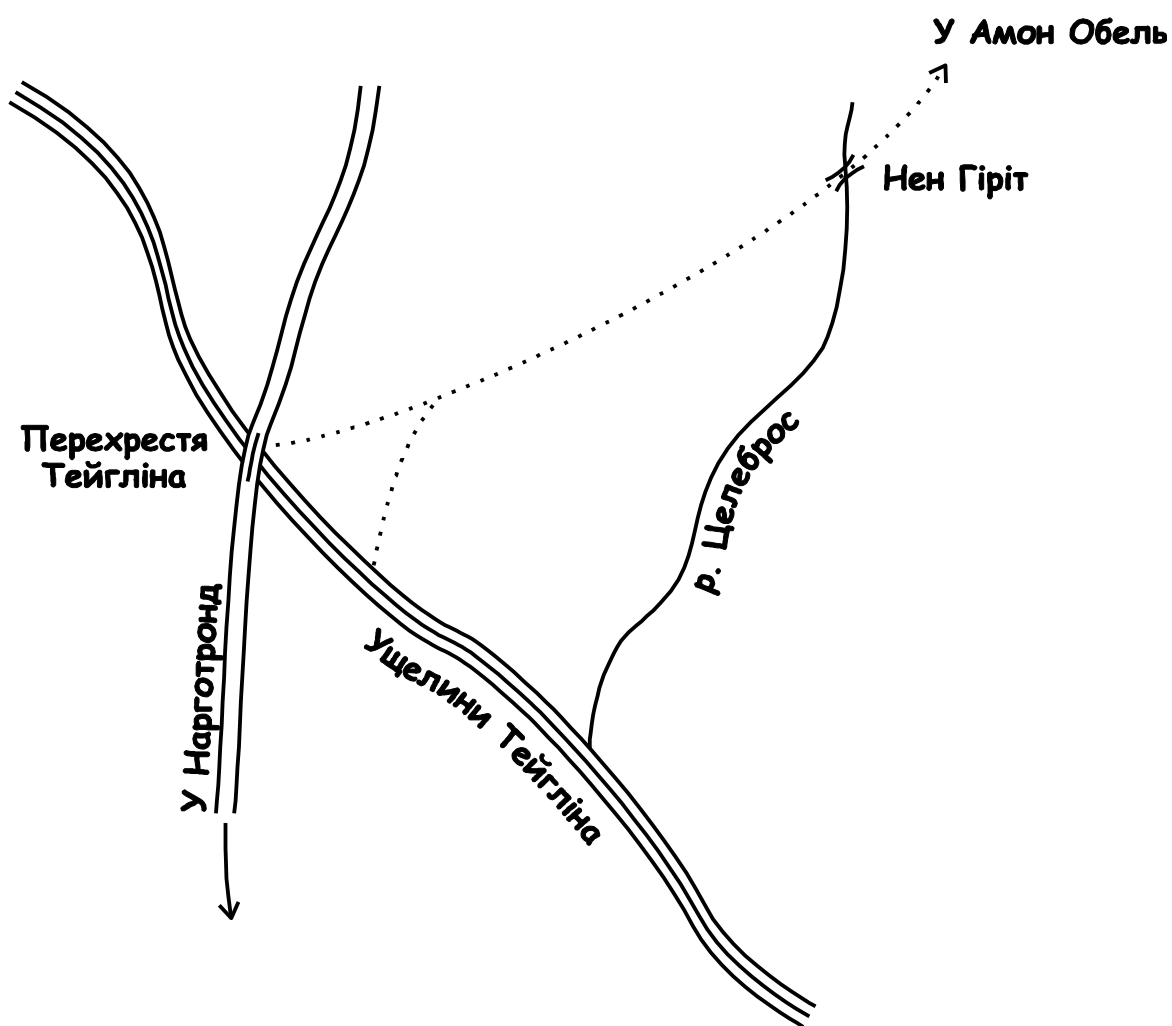
Так закінчується Сказання про Дітей Хуріна, найдовший з лейв³¹ Белеріанда.

³¹ Лей (або ж ле) — різновид балади, пісні.

НОТАТКИ

У ввідних нотатках, існуючих в різних формах, сказано, що, хоч і написаний Ельфійською мовою і з чималим використанням Ельфійського знання, особливо що стосується Доріату, Нарн І Хін Хурін був працею Людини, Діравела, поета, який жив у Гаванях Сірїону в дні Еаренділа, і там збирав усі вісті які міг про Дім Хадора, чи то серед Людей, чи то серед Ельфів, залишків та втікачів з Дор-ломіну, Нарготронду, Гондоліну, чи то Доріату. В одній з версій цих нотаток сказано, що Діравел сам походив з Дому Хадора. Цей лей, найбільший з усіх леїв Белеріанда, був єдиним, що він коли-небудь зробив, але його цінували Ельдари, адже Діравел використовував наріччя Сірих ельфів, до якого він мав великий хист. Він використовував той стиль Ельфійської поезії, який зветься Мінламед тент / естент, і в старину відповідав нарну (сказанню у віршах, яке розповідається, а не співається). Діравел загинув у набігу синів Феанора на Гавані Сірїону.

Карта 1

ДОДАТОК

З того місця сказання, де Турін та його люди приходять у стародавнє поселення Петті-гномів на Амон Руді, немає детального плану оповідання, допоки *Нарн* не добігає подорожі Туріна на північ після падіння Нарготронда. З багатьох пробних чи дослідницьких начерків та нотаток, однак, можна отримати деякі натяки на подальший розвиток подій, що залишилися поза більш детальним звітом *Сільмаріліона*; існують навіть короткі нариси зв'язного оповідання в різних варіантах *Нарна*.

Окремі фрагменти змальовують життя вигнанців на Амон Руді після того, як вони оселяються там, і дають детальніший опис Бар-ен-Данведа.

Довгий час життя вигнанців тривало добре, і вони були задоволені. Їжі їм не бракувало, і у них було добре сховище, тепле і сухе, і місця тут було достатньо і навіть з лишком; адже вони знайшли із часом, що місцеві печери могли б прийняти сотню і навіть більше чоловік при потребі. Ще одна невеличка зала була трохи подалі. В ній було місце для вогнища з одного боку, над яким піднімався димохід, що вів крізь скелю у віддушину, хитро сховану в розщілині на схилі пагорба. Було там також і багато інших кімнат, в які можна було потрапити з залів, чи з пасажів поміж ними, деякі жилі, деякі робочі, а деякі складські. До зберігання Мім мав більший хист, ніж вони, і в нього було багато ваз та скринь з каменю чи заліза, що виглядали дуже старими. Та більшість кімнат стояли тепер порожніми: у зброярнях іржавіли і пилилися сокири та інша зброя, полиці та комори були пусті, а кузні простоювали. Окрім однієї: маленької кімнатки, що виходила у внутрішню залу, в якій був горн, що розділяв димохід із піччю в залі. Тут інколи працював Мім; та він нікому не дозволяв бувати при цьому із ним.

Решту року вони не виходили у вилазки, і коли вибиралися на полювання чи по їжу, поверталися здебільшого малими групами. Але дуже довго їм було важко знайти дорогу назад, і окрім Туріна не більше шістьох його людей знали шлях напевне. Тим не менш, переконавшись, що, ті, хто знався на цьому, могли пройти до їхнього сховища без Мімової допомоги, вони виставили варту, денну та нічну, поруч із розщілиною у північній стіні. З півдня вони не чекали ворогів, і також не боялися вони, що хтось зможе видертися на Амон Руд з цього боку; та все рівно вдень на вершині стояв вартовий, якому було видно все навколо. По крутих схилах корони, що вінчала Амон Руд, можна було дістатися вершини: зі сходу від гирла печери були висічені грубі східці, які піднімалися на схил до такого місця, з якого людина могла вибратися нагору без сторонньої допомоги.

Так пройшов рік без втрат і тривог. Та коли дні скоротилися, і озерце стало сірим і холодним, а берези голими, і зливи потяглися знов, їм прийшлося проводити більше часу всередині. Тоді вони швидко стомилися від підірної темряви і напівмороку залів; і більшості здавалося, що житло було б кращим, якби його не треба було розділяти із Мімом. Надто вже часто він виникав несподівано з якогось темного кута чи дверного отвору; а коли Мім був поблизу їм було якось ніяково. Вони починали тоді розмовляти один з одним пошепки.

А ще, і це дивним здавалося їм, з Туріном було не так; і він ставав навіть все більш дружнім із старим Гномом і прислухався все більше і більше

до його порад. Зимою, що прийшла невдовзі, він проводив довгі години із Мімом, слухаючи старовинні перекази і розповіді його життя; і Турін навіть не дорікав йому, якщо той говорив зле про Ельдарів. Натомість і Мім виглядав задоволеним і виказував прихильність до Туріна; його тільки допускав він подекуди до своєї кузні, і там вони розмовляли собі неквапливо. Менше задоволені були Люди; і Андрог дивився ревнивими очима.

Текст, що продовжує історію у *Сільмаріліоні* не дає вказівок, як Белег знайшов шлях у Бар-ен-Данвед: він „з'явився несподівано серед них” „у тьмяних сутінках зимового дня”. В інші нариси до цієї історії розповідається, що із-за марнотратства вигнанців у них стало мало їжі взимку, а Мім поскупився дати їм їстівних коренів зі свого запасу; тому на початку року їм прийшлося вийти зі своєї твердині на вилазку. Белег, наближаючись до Амон Руда, натрапив на їхні сліди, і або вистежив їх до табору, який вони вимушені були влаштувати у несподівану сніжну бурю, або йшов за ними до Бар-ен-Данведа і просковзнув разом із ними усередину.

У той час Андрог, шукаючи Мімову таємну схованку з припасами, загубився серед печер і знайшов потаємні сходи, що вели на плоску верхівку Амон Руда (саме цими сходами дехто з вигнанців втік з Бар-ен-Данведа, коли той був атакований Орками: *Сільмаріліон*, стор. 206). І чи то у згаданій вилазці, а чи то коли пізніше, Андрог, знехтувавши прокляттям Міма взяв в руки лук та стріли і був поранений отруйною стрілою — тільки в одному місці з багатьох сказано, що то була Орчя стріла.

Рану Андрога вилікував Белег, але здається і після того нелюбов і недовіра до Ельфів з боку Андрога не зменшилися; а ненависть Міма до Белега тим більше посилилася, що той таким чином дозволив Андрогу „уникнути” прокляття. „Воно укусить знов,” сказав він. Також спало на думку Міму, що якщо він теж поїсть *лембасу* Меліан, то це відновить його юність і зробить його сильним знов; і як він не міг дістатися його потай, то прикинувся хворим і попросив його у свого ворога. А коли Белег відмовив йому, ненависть Міма отримала підтвердження в його очах; вона ще підживлювалася і тим, що Турін любив Ельфа.

Тут треба відмітити, що коли Белег запропонував Туріну *лембас* (див. *Сільмаріліон*, стор. 202, 204), той відмовився:

Срібні листки були червоними в світлі багаття; і коли Турін побачив, що було всередині, його очі потемніли. „Що там у тебе?” спитав він.

„Найбільший дар, який тільки може дати любляче серце,” відповідав Белег. „Це лембас, дорожній хліб Ельдарів, який не пробувала ще жодна Людина”.

„Шолом мого батька я прийму,” сказав Турін, „із доброю волею і подякою за його зберігання; та я не прийматиму дарів поза Доріатом”.

„Тоді відішли назад свій меч і свій обладунок,” сказав Белег. „Поверни також знання і турботу про тебе. І хай твої люди згинуть у пустелі, тільки щоб догодити твоєму настрою. І хліб цей дар не тобі, а мені, і я можу вчинити із ним, як мені заманеться. Їж його чи ні, якщо він застрягає тобі в горлі; та інші тут напевне голодні й не такі гордовиті”.

Це мало свій вплив на Туріна, і в цьому випадку він здолав свою гордість.

Деякі незначні натяки можна знайти стосовно Дор-Куартола, Землі Лука і Шолома, де Белег і Турін на деякий час стали зі своєї твердині на Амон Руд на чолі потужної сили на півдні Тейгліну (*Сільмаріліон*, стор. 205).

Турін приймав із радістю всякого, хто приходив до нього, та за порадою Белега він не допускав новачків у своє сховище на Амон Руді (а воно тоді вже мало назву Ехад і Седрин, Табір Вірних); шлях туди знали тільки люди зі Старої Компанії, і ніхто з новачків не допускався туди. Але різноманітні захищені табори та форти були споруджені скрізь навкруги: у лісі на сході і на нагір'ях, і у південних болотах, від Метед-ен-глада („Кінця Лісу”) до Бар-еріба в декількох милях від Амон Руда; і з усіх цих місць було видно верхівку Амон Руда, і вісті та команди передавалися спеціальними сигналами.

Таким чином, перш ніж пройшло літо, послідовники Туріна перетворилися на велику силу; і наступ Ангбанда був відкинтий. Слово про це дійшло навіть до Нарготронду, і багато хто загорівся, кажучи, що якщо Вигнанець може завдати такої шкоди Ворогу, то чого ж тоді не зможе Правитель Нарога. Але Ородрет не змінив своїх задумів. В усьому він слідував за Тінголом, з яким постійно обмінювався посланцями по таємних шляхах; і був він мудрим правителем, який керувався мудрістю тих, хто вважався першими серед свого власного народу, і тим, як довго їх стане захищати своє життя і добро від пожадливості Півночі. Тому він не дозволив жодному зі своїх людей приєднатися до Туріна і послав посланців до нього сказати, що щоб він не зробив і як би не повернулася війна, не ступав він на землю Нарготронду, щоб не привести туди Орків. Та іншу, не збройну, допомогу пропонував він Двом Капітанам, якщо у них виникне у тому потреба (вважалося, що він робив це під впливом Тінгола і Меліан).

Декілька разів наголошувалося, що Белег завжди був противником головного задуму Туріна, хоч і підтримував його; здавалося йому, що Турін використовує Дракон-шолом не так, як він сподівався; і стурбовано чекав він, що принесуть прийдешні дні. Збереглися начерки його слів із Туріном на цю тему. В одному місці вони були разом у твердині Ехад і Седрин, і Турін сказав до Белега:

„Чому ти такий сумний і задумливий? Чи не все йде добре з тих пір, як ти повернувся до мене? Хіба не видно вже, що мій задум був вірним?”

„Все добре наразі,” сказав Белег. „Наші вороги все ще здивовані і налякані. І все ще добрі дні чекають на нас; **до пори до часу**”.

„І що тоді?”

„Зима. А після — іще один рік, для тих, хто доживе до нього”.

„І що тоді?”

„Лють Ангбанда. Ми опалили тільки кінчики пальців Чорної руки — не більше. Вона не відсмикнеться від того”.

„Але чи не лють Ангбанда наша мета і наша радість?” сказав Турін. „Що інше ти хотів би, щоб я зробив?”

„Ти добре знаєш що,” сказав Белег. „Але про цей шлях ти заборонив мені говорити. Та вислухай мене. Воєвода великої дружини має багато потреб. У нього повинно бути безпечне сховище; і він має бути багатим, і мати багато людей, які б працювали не на війні. Із кількістю приходять

потреба в провіанті, більшому, аніж можна знайти у пустці; і так це починає заважати потаємності. Амон Руд — добре місце для декількох: у нього є очі і вуха. Але він стоїть один осторонь, і видний здалеку; і не потрібно багато сили, щоб оточити його”.

„Тим не менш, я буду капітаном своєї власної дружини,” сказав Турін, „і якщо програю, то програю. Ось я стою на путі Моргота, і доки я стою так, він не зможе користуватися південними шляхами. За це Нарготронд мав би дякувати нам; хоча б допомагаючи деякими необхідними речами”.

В іншому короткому пасажі Турін відповідає на зауваження Белега стосовно крихкості його влади такими словами:

„Я хочу правити землею; але не цією землею. Тут я хочу тільки зібрати сили. До батьківських земель Дор-ломіна лежить моє серце, і туди я піду, як тільки зможу”.

Помічено було також, що на деякий час Моргот відтягнув свою руку і робив тільки майже безболісні випадки, „так що від легких перемог повстанці стали надто самовпевненими; і це зіграло свою роль пізніше”.

Андрог з'являється ще раз у начерку ходу наступу на Амон Руд. Тільки тоді він розповів Туріну про існування внутрішніх сходів; і він був серед тих, хто скористався цим шляхом, щоб дістатися вершини. Розповідається, що там він бився хоробріше всіх, але загинув врешті-решт, смертельно поранений стрілою; і так справдилося прокляття Міма.

До розповіді же у *Сільмаріліоні* про подорож Белега по слідах Туріна, його зустріч із Гвіндором у Таур-ну-Фуїні, порятунок Туріна і смерть Белега на руках у Туріна немає чого додати. Що ж до володіння Гвіндора однією з блакитносіяючих „Феноріанських ламп”, і ролі, яку ця лампа відіграла у одній з версій історії див. стор. ?? (*Про Туора...*), Примітку 2.

Треба відмітити тут, що у мого батька був намір розширити історію Дракон-шолома Дор-ломіна до часів Турінового перебування у Нарготронді і навіть ще далі; але це ніколи не було втілено у оповідання. В існуючих версіях Шолом зникає разом із кінцем Дор-Куартола, при руйнуванні твердині вигнанців на Амон Руді; але якимось чином він з'являється знов у Туріновому розпорядженні при Нарготронді. Він міг опинитися там, тільки якщо він був взятий Орками, які несли Туріна у Ангбанд; але його повернення з їх рук під час Турінового порятунку Белегом і Гвіндором вимагає більш детальної розробки.

Окремий начерк розповідає, що у Нарготронді Турін не одягав Шолома, „щоб той не викрив його”, але що він одягнув його, коли йшов на Битву Тумгалад (*Сільмаріліон*, стор. 212, де сказано, що він був одягнений у гном'ячу маску, яку знайшов у зброярнях Нарготронду). І далі цей запис продовжує:

Зі страху перед цим шоломом усі вороги уникали його, тож сталося так, що він повернувся неушкодженим з поля смертельної битви. І так сталося, що він повернувся у Нарготронд у Дракон-шоломі, і Глаурунг, бажаючи позбавити Туріна його допомоги і захисту (адже він і сам боявся

його), насміхався над ним, кажучи, що воістину Турін його васал і слуга, якщо носить на гребені шолома зображення свого хазяїна.

Та Турін відповідав: „Ти брешеш і знаєш це. Адже це зображення зроблено з презирства до тебе; і допоки буде хтось, хто носить його, завжди сумніви охоплюватимуть тебе, чи не той це, хто несе тобі вирок твоєї долі”.

„Тоді він має почекати хазяїна із іншим ім'ям,” сказав Глаурунг; „адже Туріна, сина Хуріна я не боюсь. Навпаки. Адже це ти не маєш сміливості поглянути мені в лице відкрито”.

І справді таким великим був жах перед Драконом, що Турін не насмілювався дивитися прямо в його очі, а тримав забрало свого шолома опущеним, захищаючи своє обличчя, і говорячи, не піднімав погляду вище Глаурунгових лап. Але після такої насмішки він з гордості та у запалі відкинув забрало і поглянув прямо в очі Глаурунгу.

В іншому місці є запис, що коли Морвен дізналася у Доріаті про появу Дракон-шолома на Битві Тумгалада, вона знала, що то правда і що Мормегіль був насправді її син Турін.

Врешті, є припущення, що Турін був у Шоломі, коли вбивав Глаурунга і насміхався над Драконом, коли той помирав, згадуючи його слова про „хазяїна із іншим ім'ям”; але не має ніяких вказівок щодо того, як оповідання мало розвиватися у цьому напрямі.

Є звіт про природу і зміст опозиції Гвіндора політиці Туріна у Нарготронді, про що у *Сільмаріліоні* тільки коротко згадується. Цей звіт до кінця не оформлений у оповідання, але може бути представлений так:

Гвіндор на раді Короля завжди говорив проти Туріна, кажучи, що був у Ангбанді і знає дещо про могутність Моргота та його плани. „Маленькі перемоги врешті виявляться марними,” говорив він; „адже так Моргот дізнається, де шукати своїх найсміливіших ворогів і збере силу достатню, щоб розбити їх. Усієї могутності об'єднаних Ельфів та Едайнів колись дістало тільки, щоб утримувати його і здобути мир облоги; хоч і довгої, але довгої настільки, наскільки довго вичікував Моргот, перш ніж піти на приступ; і ніколи вже не бути такому союзу. Тільки у потаємності полягає для нас надія; поки не прийдуть Валари”.

„Валари!” сказав Турін. „Вони покинули вас і презирають Людей. Нащо дивитись на захід за безмежне Море? Є тільки один Валар якого ми знаємо, і це Моргот; і якщо врешті ми не здолаємо його, хоча б ми завдамо йому шкоди і затримаємо його. Адже перемога є перемога, навіть й мала, і цінність її не тільки в її плодах. Але вона також й доцільна; адже якщо не робити нічого, що стримувало б його, весь Белеріанд невдовзі опиниться під його тінню, і тоді одного по одному він викурить вас із ваших схованок. І що тоді? Жалюгідні залишки тільки втечуть на південь та на захід, тулитися по побережжях Моря, спіймані між Морготом та Оссе. Краще вже виграти час зі славою, хоч і недовговічною; все кінець буде не гіршим. Ви говорите про потаємність, і кажете, що в ній полягає наша єдина надія; та чи зможете ви вичікувати і вистежувати кожного розвідника і шпигуна Моргота, щоб бути впевненими, що ніхто не повернеться у Ангбанд з вістями, з яких він дізнається про вас і вашу схованку. І от що ще я скажу: хоч смертні Люди і

мають маленьке життя за мірками Ельфів, вони краще проведуть його в битвах, аніж тікаючи чи у неволі. Виклик Хуріна Таліона — велике діяння; і хоч Моргот і вбив його, він не зможе відмінити цього. Навіть Владики Заходу почитають його; і чи не вписано воно у історію Арди, яку ані Моргот, ані Манве не можуть переписати?”

„Ти кажеш про величні речі,” відповідав Гвіндор, „і ясно з твоїх слів, що ти пожив серед Ельдарів. Але темрява лежить на тобі, якщо згадуєш ти Моргота і Манве разом, чи кажеш про Валарів, ніби про ворогів Ельфів чи Людей; адже Валари не презирають нічого, в усякому разі нікого з Дітей Ілуватара. Та й не знаєш ти усіх надій Ельдарів. Існує пророцтво, що одного дня посланець з Середзем'я прийде крізь тінь у Валінор, і Манве почує, і Мандос заспокоїться. До того часу чи не мусимо ми зберігати сім'я Нолдорів і Едайнів? І Сірдан живе на Півдні тепер, і буде кораблі; але що відомо тобі про кораблі чи про Море? Ти думаєш про себе і про свою власну славу і умовляєш нас робити те ж; але ми маємо думати й про інших, не тільки про себе, адже не всі можуть боротися і гинути, і їх мусимо ми боронити від війни та руїни, допоки стане сил”.

„Тож відішлить їх на ваші кораблі, поки ще є час,” сказав Турін.

„Ми не розлучимось із ними,” сказав Гвіндор, „навіть якби Сірдан і зміг би прийняти їх. Ми маємо бути разом так довго, як зможемо, і не приманювати смерть”.

„На все це я вже відповів,” сказав Турін. „Хоробрий захист кордонів і важкі удари по місцях скупчення ворога: у цьому полягає краща надія для вас залишатися разом. І чи кращі тим, про любов до кого ви говорите, ті, хто переховуються по лісах, полюючи подібно вовкам, тих, хто одягне шолом і візьме меч, і дасть відсіч ворогові, значно більшому, ніж вся їхня дружина? В усякому разі для жінок Едайна — ні. Вони не утримували чоловіків від Нірнает Арноедіад”.

„Але вони пережили більше горе, ніж було б якби та битва не відбулася,” сказав Гвіндор.

Про кохання Фіндуйлас до Туріна також розповідається дещо більше:

Фіндуйлас, дочка Ородрета, була золотоволосою, як і всі з дому Фінарфіна, і Туріну подобалося бачити її і бути в її товаристві, адже вона нагадувала йому його родичів і жінок Дор-ломіна з дому його батька. Спочатку він зустрічався із нею тільки в присутності Гвіндора; та невдовзі вона почала відсилати його, і вони бували наодинці, хоч це і виглядало як випадок. Так вона розпитала його про Едайнів, яких вона бачила небагатьох і зрідка, та про його країну і його рід.

І Турін говорив вільно про ці речі, хоч і не називав своєї країни і імен своїх родичів; а одного разу сказав їй: „В мене була сестра на ім'я Лалайт, я називав її так; і ти нагадуєш мені її. Але Лалайт була дитиною, жовтою квіткою на зеленій траві весни; і живи вона досі, напевне, потьмяніла б від горя. А ти велична, як королева, і подібна золотому дереву; хотів би я мати сестру такої краси”.

„А ти величний, як король,” сказала вона, „і подібний владикам з народу Фінгольфіна; хотіла б я мати брата такої хоробрості. І я не думаю, що

Агарвен твоє справжнє ім'я, і воно й не підходить тобі, Аданедель. Я називатиму тебе Турін, Таємничий”.

Турін здригнувся від цих слів, але сказав у відповідь: „То не моє ім'я, і я не король, адже наші королі з Ельдарів, а я ні”.

Тепер Турін помітив, що дружба його з Гвіндором послабшала; і йому було дивно, що хоч лихо і жах Ангбанда вже було почали полишати його, тепер він здавався стурбованим і сумним знов. І він думав: напевне це тому, що я виступив проти його порад і переміг його; хотів би я щоб це було не так. Адже він любив Гвіндора як свого наставника і цілителя, і був сповнений жалю за нього. Але в ті дні краса Фіндуйлас також потьмяніла, її кроки уповільнилися і її обличчя посерйознішало; і Турін вважав, що то слова Гвіндора посіяли страх в її серці перед тим, що мало статися.

Та Фіндуйлас розривалася в думках. Адже вона поважала Гвіндора і жаліла його, і не хотіла б додати жодної сльозинки до його страждань; але проти її волі її кохання до Туріна зростало з дня на день, і вона думала про Берен і Лютієнь. Але Турін був не таким як Берен! Він не уникав її, і йому було приємне її товариство; все ж вона знала, що немає в ньому любові до неї такої, якої вона бажала. Його думки і серце були деінде, десь біля річок навесні давнього минулого.

Тоді Турін заговорив до Фіндуйлас і сказав: „Не дозволяй словам Гвіндора налякати тебе. Він страждає у темряві Ангбанда; і важко хоробрій людині так швидко залікувати таку травму. Йому потрібна розрада і більший час для зцілення”.

„Я знаю це добре,” сказала вона.

„Та ми виграємо цей час для нього!” сказав Турін. „Нарготронд вистоїть! Ніколи більше Моргот Боягузливий не вийде з Ангбанда, і всі його сподівання на слуг; так каже Меліан з Доріату. Вони ніби пальці його рук; і ми вдаримо по них, і відсічемо їх, і він сховає свої пазурі. Нарготронд вистоїть!”

„Можливо,” сказала Фіндуйлас. „Він стоятиме, якщо тобі вдасться все, що ти задумав. Та обережніше, Аданедель; мені важко на серці, коли ти виходиш на битву: хоч би не лишитися Нарготронду без тебе”.

І пізніше Турін розшукав Гвіндора і сказав до нього: „Гвіндор, дорогий друже, ти знову впадаєш у сум, не роби цього! Адже своє зцілення ти знайдеш в домах своїх родичів і в світлі Фіндуйлас”.

Тоді Гвіндор поглянув на Туріна, але не сказав нічого, і обличчя його затьмарилося.

„Чому ти дивишся на мене так?” сказав Турін. „Часто твої очі дивляться дивно на мене останнім часом. Чим я засмутив тебе? Я виступив проти твоїх порад; але людина має казати те, що бачить, не приховуючи правди, в яку вірить, заради особистої приязні. Хотів би я бути твоїм однодумцем; адже винний тобі великий борг і ще я не забув цього”.

„Справді?” сказав Гвіндор. „Тим не менш твої справи і твої поради змінили мій дім і моїх родичів. Твоя тінь лягла на них. Чому радіти тому, хто віддав тобі все?”

Та Турін не зрозумів цих слів і вирішив, що Гвіндор заздрить його місцю у серці і серед радників Короля.

Далі слідує пасаж, в якому Гвіндор попереджує Фіндуйлас щодо її кохання до Туріна, розповідаючи їй, хто він такий, і це близько відповідає тексту *Сільмаріліона* (стор. 210-11). Але після слів Гвіндора Фіндуйлас відповідає йому докладніше, ніж у іншій версії:

„Твої очі затьмарені, Гвіндор” сказала вона. „Ти не бачиш і не розумієш, що має статися. Двічі сором мені відкритись перед тобою. Адже я кохаю тебе, Гвіндор, і мені соромно, що кохання моє до тебе не найбільше, і що охопило мене кохання, від якого я не можу втекти. Я не шукала його і довго боролася з ним. Але як я жалію тебе за твої рани, пожалій і мене за мої. Турін не кохає мене; і не кохатиме ніколи”.

„Ти кажеш це,” сказав Гвіндор, „тільки щоб зняти провину з того, кого кохаєш. Чому ж він шукає тебе і сидить з тобою подовгу, і повертається від тебе весь сяючий?”

„Тому що він теж потребує розради,” сказала Фіндуйлас, „і не має рідні. Обидва ви маєте свої потреби. А що Фіндуйлас? Чи не достатньо, що я зізналася тобі, що некохана, ти ще звинувачуєш мене в обмані?”

„Ні, жінку важко обманути у таких речах,” сказав Гвіндор. „І мало знайдеш таких, хто заперечував би, що вони кохані, якби це було так”.

„Якщо кому з нас трьох і бути зневіреним, так це мені: та не зі своєї волі. Згадай свою долю і Ангбанд. Згадай смерть та руїну. Аданедель могутній в очах Світу, і сила його ще досягне Моргота колись”.

„Він гордий,” сказав Гвіндор.

„Та ще він милосердний,” сказала Фіндуйлас. „Він ще не пробудився, і все ще жаль вічно коле його серце, і він ніколи не біжить від цього. Жаль, можливо, завжди буде єдиним виходом для нього. Та він не жаліє мене. Він відноситься до мене з повагою, ніби я разом і його матір, і його королева!”

Напевне, Фіндуйлас говорила правдиво, бачачи речі гострими очима Ельдара. І тепер Турін, не знаючи, що відбулося між Гвіндором і Фіндуйлас, завжди був м'якшим до неї, оскільки здавалася вона все більш сумною. Та одного разу Фіндуйлас сказала до нього: „Турін Аданедель, чому ти ховаєш своє ім'я від мене? Знаючи, хто ти є, я не стала б поважати тебе менше, але краще б розуміла твій смуток”.

„Що маєш ти на увазі?” сказав він. „Ким ти вважаєш мене?”

„Туріном, сином Хуріна, капітаном Півночі”.

Тоді Турін пішов до Гвіндора і докоряв його за те, що той розкрив його ім'я, як це розповідається у *Сільмаріліоні* (стор. 211).

Ще один пасаж з цієї частини оповідання існує у більш повній формі, ніж у *Сільмаріліоні* (про битву Тумгалад і пограбування Нарготронду немає іншого звіту; в той же час слова Туріна і Дракона так ретельно записані в *Сільмаріліоні*, що навряд чи їх можна викласти докладніше). Цей пасаж — значно більш докладний звіт про прихід Ельфів Гелміра і Армінаса у Нарготронд в рік його падіння (*Сільмаріліон*, стор. 211-12); щодо їхньої передуючої цьому зустрічі із Туором у Дор-ломіні, посилання на яку є тут, див. стор. 72 (*Вступ*).

Навесні прийшли два Ельфа, які назвали себе Гелмір і Армінас з народу Фінарфіна і сказали, що мають завдання до Правителя Нарготронда. Вони були приведені до Туріна; але Гелмір сказав; „Тільки до Ородрета, сина Фінарфіна, будемо ми говорити”.

І коли прийшов Ородрет, Гелмір сказав йому: „Повелителю, ми з народу Ангорода, і ми мандруємо з часів Дагор Браголлах; та з деяких пір ми оселилися серед послідовників Сірдана біля Гирл Сіріону. І одного дня він викликав нас і попросив нас піти до тебе; адже сам Ульмо, Владика Вод, явився йому і попередив про велику небезпеку, що нависла над Нарготрондом”.

Але Ородрет був обережним, тому відповідав: „Чому ж тоді ви прийшли сюди з Півночі? Чи, можливо, ви мали завдання і там?”

Тоді Армінас сказав: „Повелителю, з часів Нірнает шукаю я сховане королівство Тургона, і ніяк не можу знайти його; і з-за цих пошуків, боюсь, ми надто затримали виконання нашого завдання. Адже Сірдан послав нас вздовж побережжя кораблем, заради потаємності і швидкості, і нас висадили у Дренгісті. Та серед морського народу були люди, що прийшли на південь як посланці від Тургона, і здалося мені з їхніх обережних слів, що можливо Тургон живе все ще на Півночі, а не на Півдні, як багато хто вірить. Та ми не знайшли жодних ознак чи чуток про те, що шукали”.

„Чому ви шукаєте Тургона?” сказав Ородрет.

„Тому що сказано, що його королівство довше всіх стоятиме проти Моргота,” відповідав Армінас. І ці слова здалися Ородрету зловісними, і він був невдоволений.

„Тоді не бариться у Нарготронді,” сказав він; „адже тут ви не почувете вістей від Тургона. І мені не потрібний ніхто, щоб бачити, що Нарготронд у небезпеці”.

„Не гнівайся, повелителю,” сказав Гелмір, „якщо ми відповідаємо на твої питання правдиво. І наші блукання на шляху сюди не були зовсім безплідними, адже ми зайшли далі твоїх самих дальніх розвідників; ми пройшли весь Дор-ломін і всі землі під відрогами Еред Ветріна, і ми вивчили Брід Сіріону, і вистежили всі шляхи Ворога. Велике скупчення Орків і інших злих створінь у тих областях, і дружина стоїть на Острові Саурона”.

„Я знаю про це,” сказав Турін. „Ваші новини несвіжі. Якщо повідомлення Сірдана і потрібно на щось, воно мало б прийти раніш”.

„В усякому разі, повелителю, ти почувеш це повідомлення тепер,” сказав Гелмір Ородрету. „Слухай же слова Владики Вод! Так він сказав Сірдану Корабелу: „Зло Півночі опоганило виток Сіріону, і моя сила відійшла з пальців струмливих вод. Та гірші речі грядуть. Скажи ось що Правителю Нарготронда: Зачини ворота фортеці і не виходь. Кинь каміння своєї гордості у вируючу ріку, і зло, що підповзає, можливо не знайде воріт””.

Слова ці видалися темними для Ородрета, і він повернувся, як і завжди це робив, за порадою до Туріна. Та Турін не довіряв посланцям і сказав презирливо: „Що знає Сірдан про війни тих, хто живе поруч з Ворогом? Залиш моряку його кораблі! А якщо й насправді Владика Вод посилає нам пораду, то хай би говорив більш ясно. А так здається зараз найкращим зібрати усі наші сили і вийти сміливо проти ворогів, поки вони не підійшли надто близько”.

Тоді Гелмір вклонився Ородрету і сказав: „Я сказав все, що мені наказано, повелителю”; і повернувся до виходу. Але Армінас сказав Туріну: „Чи справді ти з Дому Хадору, як я чув?”

„Тут я називаюсь Агарвен, Чорний Меч Нарготронду,” сказав Турін. „Ти добре знаєшся на обережних словах, друг Армінас; і добре, що таємниця Тургона не відома тобі, а то скоро вже її почули б у Ангбанді. Ім'я людини належить їй самій, і якби син Хуріна дізнався, що ти виказав його, коли він хотів лишатися в тайні, то хай тоді краще Моргот візьме тебе і випалить тобі язик!”

Армінас був наляканий чорною люттю Туріна; а Гелмір сказав: „Ми не викажемо його, Агарвен. Чи ми не у раді за закритими дверима, де можна говорити відверто? І Армінас спитав про це, думається мені, тому що всім, хто живе коло Моря, відомо, що Ульмо має велику любов до Дома Хадора, і дехто каже, що Хурін і його брат Хуор одного разу побували у Схованому Королівстві”.

„Якби і так, він не розповів би про це нікому, великому чи малому, і менш всього своєму сину у його дитинстві,” відповідав Турін. „Тому я не вірю, що Армінас спитав мене про це в надії дізнатися щось про Тургона. Я сумніваюсь у цих вісниках біди”.

„Залиш свої сумніви при собі!” сказав Армінас в гніві. „Гелмір помиляється. Я спитав тебе, тому що засумнівався у тому, в що тут, здається, вірять; адже мало ти нагадуєш рід Хадора, як би тебе не звали”.

„Що ти знаєш про це?” сказав Турін.

„Хуріна я бачив,” відповідав Армінас, „і його батьків перед ним теж. І у пустищах Дор-ломіна зустрів я Туора, сина Хуора, брата Хуріна; і був він як його батьки, а ти ні”.

„Може і так,” сказав Турін, „хоч досі нічого не чув я про Туора. Та якщо волосся моє темне, а не золоте, того не соромлюся я. Бо я не перший, хто вдався у матір; а походжу я від Морвен Еледвен з Дому Беора, родички Берена Камлоста”.

„Я говорю не про різницю між чорним і золотим,” сказав Армінас. „Та інші з Дому Хадора поводять себе інакше, і Туор також. Адже вони ввічливі і прислухаються до добрих порад, шануючи Владик Заходу. А ти, здається, приймаєш поради тільки від своєї мудрості, чи тільки від свого меча; і розмовляєш згорда. І я скажу тобі, Агарвен Мормегіль, що якщо ти і надалі робитимеш так, іншою буде твоя доля, аніж доля, на яку людина з Дому Хадора і Беора могла б чекати”.

„Іншою вона є і без того,” відповідав Турін. „І якщо, як здається, мушу я нести ненависть Моргота за безстрашність мого батька, чи мушу я також виносити насмішки і недобррозичливість якогось дезертира, хоч він і стверджує, що він родич королів? Я раджу тобі: повертайся на безпечні береги Моря”.

Тоді Гелмір і Армінас пішли і повернулися на Південь: але не дивлячись на насмішки Туріна, вони з радістю залишилися б чекати битви разом зі своїми родичами, і пішли тільки тому, що Сірдан наказав їм іменем Ульмо повернутися і принести йому слово з Нарготронду і доповісти про їхнє завдання. І Ородрет був дуже стурбований словами посланців; і ще більш погано було на душі у Туріна, але ні в якому разі не збирався він слухатися

їхніх порад, і менш за все хотів би він бути скинутим з великого моста. Адже саме так одразу можна було розтлумачити слова Ульмо.

Ніде не пояснюється чому Гелмір та Армінас із терміновим завданням до Нарготронду були послані Сірданом через все побережжя до Затоки Дренгіста. Армінас казав, що це було зроблено задля швидкості та потаємності; але більшої потаємності можна було досягти піднімаючись Нарогом з Півдня. Можна припустити, що Сірдан зробив це, підкоряючись наказу Ульмо (щоб вони могли зустріти Туора у Дор-ломіні і провести його крізь Ворота Нолдорів), але це ніде не підтверджується.